

Algemeen ambtsbericht China

Datum 19 februari 2018

Colofon

Plaats	Den Haag
Opgesteld door	Directie Sub-Sahara Afrika Cluster Ambtsberichten (DAF/CAB)

Inhoudsopgave

	Colofon	2
	Inhoudsopgave.....	3
	Inleiding	5
1	Landeninformatie	6
1.1	Politieke ontwikkelingen.....	6
1.1.1	Algemeen	6
1.1.2	Verkiezing Xi Jinping	6
1.1.3	Anti-corruptieprogramma.....	7
1.1.4	Nationale vergadering van de CCP.....	8
1.1.5	Eén-kind-politiek	9
1.1.6	Social credit system	10
1.1.7	Internationale positie van China.....	10
1.2	Veiligheidssituatie	12
1.2.1	Algemeen	12
1.2.2	Xinjiang.....	13
1.2.3	Tibet.....	16
1.3	Documenten	17
1.3.1	Persoonlijk dossier	17
1.3.2	Huishoudregistratieboekje.....	17
1.3.3	Identiteits- en reisdocumenten	19
2	Mensenrechten	24
2.1	Algemeen	24
2.2	Juridische context	24
2.2.1	Verdragen.....	24
2.2.2	Grondwet	24
2.2.3	Overige nationale wetgeving.....	25
2.3	Toezicht en rechtsbescherming	29
2.3.1	Binnenlandse veiligheidsstructuur.....	29
2.3.2	De Verenigde Naties (VN)	29
2.3.3	Europese Unie (EU).....	30
2.3.4	Mensenrechtenorganisaties	30
2.4	Naleving en schendingen	31
2.4.1	Vrijheid van meningsuiting	31
2.4.2	Vrijheid van vereniging en vergadering	36
2.4.3	Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging	36
2.4.4	Bewegingsvrijheid.....	44
2.4.5	Rechtsgang.....	46
2.4.6	Arrestaties, bewaring en detenties.....	47
2.4.7	Verdwijningen en ontvoeringen	49
2.4.8	Buitengerechtelijke executies en moorden	49
2.4.9	Doodstraf	49
2.5	Positie van specifieke groepen	50
2.5.1	Leden van oppositiepartijen, politieke activisten en mensenrechtenadvocaten.....	50
2.5.2	Vrouwen.....	51
2.5.3	LHBT.....	53
2.5.4	Alleenstaande minderjarigen	56
2.5.5	Milieuactivisten en vakbondsleden	57

2.6	Situatie in specifieke gebieden	58
2.6.1	Algemeen	58
2.6.2	Xinjiang.....	58
2.6.3	Tibet.....	59
2.6.4	Binnen-Mongolië.....	60
2.6.5	Hongkong.....	60
3	Vluchtelingen en ontheemden	63
3.1	Vluchtelingen- en ontheemdenstroom	63
3.1.1	Mensenhandel	63
3.2	Opvang in de regio.....	63
3.2.1	India.....	63
3.2.2	Taiwan	64
3.2.3	Nepal	64
3.2.4	Turkije	64
3.3	Activiteiten van internationale organisaties	65
3.3.1	UNHCR.....	65
3.3.2	UNICEF	65
3.3.3	IOM	65
3.4	Terugkeer.....	66
4	bijlagen	67
4.1	Literatuur	67
4.2	Kaart van China.....	83

Inleiding

In dit algemeen ambtsbericht wordt de situatie in China beschreven voor zover die van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit dat land en voor besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Chinese asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere ambtsberichten over de situatie in China (laatstelijk december 2012). Het algemeen ambtsbericht beslaat de periode van januari 2013 tot en met januari 2018. De passages aangaande de autonome regio Xinjiang (paragrafen 1.2.1 en 2.6.1) beslaan de periode sinds het verschijnen van het thematisch ambtsbericht over Oeigoeren in China in maart 2016 tot en met januari 2018. De passages aangaande de autonome regio Tibet (paragrafen 1.2.2 en 2.6.2) beslaan de periode sinds het verschijnen van het thematisch ambtsbericht over Tibetanen in China in augustus 2016 tot en met januari 2018.

Dit ambtsbericht is gebaseerd op informatie van openbare en vertrouwelijke bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, (niet)gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst.

In het algemeen ambtsbericht wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen. Daar waar deze bronnen zijn vermeld, wordt de tekst in veel gevallen ook ondersteund door informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen. Bovendien liggen bevindingen van een *fact-finding* missie naar en berichtgeving afkomstig van de Nederlandse vertegenwoordigingen in Beijing en Hongkong mede ten grondslag aan dit ambtsbericht.

In hoofdstuk één wordt ingegaan op recente ontwikkelingen op politiek en veiligheidsgebied. In hoofdstuk twee wordt de mensenrechtensituatie in China geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen waarbij China partij is, komen de mogelijkheden van toezicht op naleving van mensenrechten aan de orde. Daarna volgt de beschrijving van de naleving dan wel schending van enkele klassieke mensenrechten. Ten slotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk drie komen migratiestromen aan de orde, alsmede de opvang in de regio en activiteiten van internationale organisaties in China.

1 Landeninformatie

1.1 Politieke ontwikkelingen

1.1.1 *Algemeen*

De politieke ontwikkelingen in de huidige verslagperiode werden grotendeels bepaald door de eerste vijfjaarstermijn van de regering van Xi Jinping. Xi ontpopte zich in de eerste vijf jaar van zijn regering tot een autocratisch heerser waarbij zijn persoonlijke visie op de Chinese binnenlandse en buitenlandse politiek in grote mate de koers van China bepaalde. De sociale controle werd gedurende de beschreven periode verhoogd (onder meer door de invoering van verregaande volgsystemen in Xinjiang en de op handen zijnde invoering van een *social credit system*)¹ en de macht werd nog meer dan voorheen gecentraliseerd in de Chinese Communistische Partij (CCP). Onder het mom van antiterrorisme- en veiligheidsmaatregelen werd het veiligheidsapparaat enorm uitgebreid, voornamelijk in de autonome regio's Tibet en Xinjiang. Onder het bewind van Xi – die zich meer en meer liet vereenzelvigen met de CCP – nam China een steeds assertievere houding aan in internationale aangelegenheden. Dit was onder meer te merken aan een toegenomen ongevoeligheid voor internationale kritiek op de manier waarop China omgaat met mensenrechten en aan het terugdringen van buitenlandse aanwezigheid in China's binnenlandse maatschappelijk middenveld.² Er werd in de verslagperiode een aantal wetten aangenomen om de koers van de CCP te rechtvaardigen en wettelijk in te kaderen. Deze wetten werden meestal (bewust) breed geformuleerd en lieten grote interpretatieruimte om de toepasbaarheid ervan (zowel regionaal als nationaal) zo groot mogelijk te maken.³ In de onderhavige periode werden vanuit het Chinese vasteland voorts in toenemende mate pogingen gedaan om meer invloed uit te oefenen op het nagenoeg zelfstandige Hongkong (zie hiervoor paragraaf 2.6.4).

1.1.2 *Verkiezing Xi Jinping*

In maart 2013 werd Xi Jinping door het Nationaal Volkscongres (NVC) gekozen tot nieuwe leider van China met 2952 stemmen voor, één stem tegen en twee onthoudingen.⁴ Xi Jinping volgde Hu Jintao op die de gebruikelijke maximale twee termijnen van elk vijf jaar had uitgediend.⁵ Xi Jinping was sinds 2008 vicepresident.⁶ Li Keqiang werd een dag later tot premier benoemd. Hij volgde hiermee Wen Jiabao op.⁷ Xi Jinping bezette met zijn verkiezing de drie meest invloedrijke posities in China: die van secretaris-generaal van de CCP, die van voorzitter van het Centrale Militaire Comité en die van staatshoofd. Van deze drie posities is die van secretaris-generaal van de CCP de belangrijkste, aangezien de feitelijke macht in China rust bij

¹ Dit is een systeem waarbij Chinezen bonuspunten of minpunten kunnen krijgen voor 'sociaal gedrag'. Dit kan leiden tot bevoorrechte behandeling of discriminatie bij bijvoorbeeld het verkrijgen van sociale diensten, het krijgen van een woning of hypotheek of bij de toegang tot onderwijs van de kinderen. De invoering staat gepland voor 2020 maar was volgens bronnen in de verslagperiode al merkbaar in de Chinese samenleving.

² Vertrouwelijke bronnen, 11 december 2017.

³ Dit werd regelmatig omschreven door verschillende gesprekspartners als een (definitieve) verandering van *rule of law* naar *rule by law*. Vertrouwelijke bronnen 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bronnen, 15 december 2017.

⁴ BBC News, *Xi Jinping named President of China*, 14 maart 2013.

⁵ Dat Partijsecretarissen-generaal maximaal twee termijnen van vijf jaar dienen geldt min of meer als een ongeschreven regel, maar is niet wettelijk vastgelegd.

⁶ Zie ook algemeen ambtsbericht China van December 2012, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/ambtsberichten/2012/12/11/china-2012-12-11>; BBC News, *Xi Jinping named President of China*, 14 maart 2013.

⁷ NRC, *China heeft een nieuwe premier: Li Keqiang*, 15 maart 2013.

de Partij.⁸ Ook in de huidige verslagperiode bleven vrije verkiezingen in China beperkt tot de laagste lokale bestuurlijke niveaus. Maar ook in deze lokale verkiezingen oefenden de staatsautoriteiten grote invloed uit op de keuze van de kandidaten.⁹

1.1.3

Anti-corruptieprogramma

In de eerste vijf jaar van zijn leiderschap hanteerde Xi een (toenemende mate van) autocratische regeerstijl. Onderdeel van de hervormingen die hij in China wilde doorvoeren, met name binnen de eigen CCP, vormde het op poten zetten van een omvangrijk anti-corruptieprogramma. Sinds het aantreden van Xi zijn in China meer dan een miljoen overheidsfunctionarissen¹⁰ disciplinair bestraft vanwege corruptiemisdrijven. Meer dan 170 ministers en onderministers werden ontslagen en velen werden gedetineerd vanwege corruptiepraktijken of andere handelingen die tegen de ethiek van de CCP indruisten. Sinds de interne zuiveringsacties in de tijd van Mao Zedong is het aantal vervolgte overheidsfunctionarissen niet zo hoog geweest als in de eerste vijf regeringsjaren van president Xi. Eén van de bekendste hoge functionarissen die vanwege corruptieschandalen gedwongen werd af te treden, was de voorzitter van de Centrale Commissie voor Politieke en Juridische Aangelegenheden, Zhou Yongkang. In juni van 2015 werd hij tot een levenslange gevangenisstraf veroordeeld.¹¹ Daarnaast werden onder anderen de secretaris van de CCP in de miljoenenstad Chongqing en tevens lid van het Politbureau, Sun Zhengcai (de opvolger van de eveneens vanwege corruptie veroordeelde Bo Xilai, zie hieronder) en twee vicevoorzitters van de Centrale Militaire Commissie, Xu Caihou en Guo Boxiong ontslagen. China-volgers in het buitenland, zoals mensenrechtenorganisaties en academici, stelden dat Xi de anti-corruptiecampagne mede gebruikt om hooggeplaatste functionarissen van wie hij de loyaliteit in twijfel trekt te vervangen door vertrouwelingen. Zo werden in de top van het militaire apparaat de generaals Fang Fenghui en Zhang Yang vervangen en onder toezicht geplaatst voor vermeend machtsmisbruik. Behalve wegens corruptie werden functionarissen en bestuurders ook vaak ontslagen en/of onder partijtoezicht geplaatst op basis van vage beschuldigingen zoals het 'schenden van de partijdiscipline'.¹²

Shanggui-systeem

Van oudsher bestond er binnen de CCP een systeem om de interne discipline te waarborgen en te handhaven, het zogeheten *shanggui*-systeem ('op aangewezen tijd en plaats'). Binnen dit systeem – dat zich in alle geheimhouding voltrok en buiten het reguliere Chinese rechtssysteem stond – werden partijfunctionarissen gesanctioneerd die zich schuldig zouden hebben gemaakt aan het schenden van de partijdiscipline. In de meeste gevallen betroffen de sancties die werden opgelegd aan functionarissen gevallen van (vermeende) corruptie. Niet zelden werden functionarissen die onder het shanggui-systeem werden veroordeeld gedetineerd in geheime detentielocaties en gemarteld.¹³ Tijdens het negentiende Partijcongres van de Communistische Partij (zie paragraaf 1.1.4) kondigde Xi de afschaffing aan van het shanggui-systeem. Shanggui zal volgens Xi worden vervangen door het

⁸ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017;

⁹ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

¹⁰ Dit gebeurde op zowel hoger als lager regeringsniveau.

¹¹ BBC, News, *China corruption: Life term for ex-security chief Zhou*, 11 juni 2015.

¹² BBC News, *Charting China's 'great purge' under Xi*, 23 oktober 2017; New York Times, *Xi Jinping presses military overhaul, and two generals disappear*, 11 oktober 2017; New York Times, *From political star to 'a sacrificial object' in China*, 22 juli 2017.

¹³ CNN, *Torture in secret prisons: The dark side of China's anti-corruption crackdown*, 6 december 2016; Human Rights Watch, *"Special measures": Detention and torture in the Chinese Communist Party's shanggui system*, 6 december 2016; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

installeren van een *National Supervision Commission*¹⁴. De commissie is bedoeld om personen die op enige wijze een openbaar ambt bekleden te kunnen vervolgen voor corruptie. Organisaties als *Human Rights Watch* verwelkomden de afschaffing van het shanggui-systeem, maar uitten hun bezorgdheid over de mogelijkheid dat het nieuwe systeem slechts een vervanging zal blijken te zijn van het oude systeem met inbegrip van de martelingen en onmenselijke behandelingen.¹⁵

Bo Xilai

Sun Zhengcai, de in juli 2017 ontslagen partijsecretaris van Chongqing, volgde na het Nationale Volkscongres van maart 2012 Bo Xilai op die kort daarvoor was ontslagen en onder huisarrest geplaatst op beschuldiging van corruptie en machtsmisbruik. Bo Xilai, de zoon van gelauwerd partijlid en kompaan van Mao, Bo Yibo, werd in september 2013 veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf door het Volksgerechtshof in Jinan, in oostelijk China. Zijn vrouw, de advocate Gu Kailai, was in augustus 2012 in een gerucht makende zaak al veroordeeld tot een voorwaardelijke doodstraf wegens de moord op de Britse zakenman Neil Heywood in 2011. Haar straf werd in december 2015 omgezet in een levenslange gevangenisstraf. Bo Xilai was voor zijn gerechtelijke veroordeling onderworpen aan CCP intern shanggui-onderzoek en detentie.¹⁶

1.1.4

Nationale vergadering van de CCP

Van 18 tot 24 oktober 2017 werd in Beijing de negentiende vijfjaarlijkse Nationale Vergadering van de CCP gehouden. Tijdens deze bijeenkomst werd het leiderschap van de partij gekozen en werden de nationale plannen voor de komende vijf jaar ontvouwd. Van de 25 zetels van het politieke bureau (Politburo) van de Partij waren er elf vacant, waarvan vijf van de beschikbare zeven posities binnen het staande comité van het Politburo (het machtigste orgaan in China dat de verantwoordelijkheid heeft over het dagelijks bestuur in China). Alleen Xi Jinping en premier Li Keqiang bleven aan in het Politburo.¹⁷

Tijdens zijn bijna drie-en-een-half-uur durende toespraak, waarmee het congres van start ging, raakte Xi onder meer aan corruptie binnen de Partij als de belangrijkste bedreiging voor het voortbestaan ervan.¹⁸ Een maand voor aanvang van de bijeenkomst had president Xi al aangekondigd dat tijdens de Vergadering wijzigingen van de statuten van de CCP zouden worden voorgesteld.¹⁹ Tegen het einde van het congres werd bekend gemaakt dat de Communistische Partij had besloten het politieke gedachtegoed van Xi Jinping op te nemen in de statuten van de CCP (zie ook paragraaf 2.2.2).²⁰ Een dag na het Partijcongres kondigde de Renmin universiteit de oprichting aan van een speciaal kenniscentrum dat erop zal

¹⁴ Hiertoe werd aan het einde van de verslagperiode een conceptwet gepubliceerd op de website van het Nationale Volkscongres: de *National Supervision Law*. Dit is de eerste (concept)wet in China waarin de CCP als actor wordt genoemd in de wettekst (naast de standaardvermelding in de preambule).

¹⁵ China Digital Times, *Doubts surround end of abusive shanggui detention*, 19 oktober 2017; Human Rights Watch, *Abolish secret detention, but ensure rights protections*, 18 oktober 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁶ New York Times, *Chinese official at center of scandal is found guilty and given a life term*, 21 september 2013; The Atlantic, *The Bo Xilai trial and China's 'rule of law': same old, same old*, 21 augustus 2013. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de zaak van Bo Xilai het algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹⁷ South China Morning Post, *China's leadership reshuffle 2017: Rising stars. Why Chinese Communist Party's largest elite body now has a lot of new members, but not many young ones*, 13 november 2017; The Guardian, *The omnipotent seven: Meet the men who make up China's new Politburo*, 25 oktober 2017.

¹⁸ The Diplomat, *What will be added to the Chinese Party's constitution?*, 19 september 2017; The Guardian, *Xi Jinping heralds 'new era' of Chinese power at Communist party congress*, 18 oktober 2017; Business Insider, *2017 is going to be stacked for China, and Trump isn't even the half of it*, 16 december 2016.

¹⁹ Dit is niet de grondwet van de Volksrepubliek China, maar een partijstatuut. Dit document weegt in China echter zwaarder dan de feitelijke staatsgrondwet, aangezien het de grondbeginselen van het machtigste orgaan in China, de CCP, behelst.

²⁰ Bloomberg, *China's Xi elevated, joining Mao, Deng*, 24 oktober 2017; Reuters, *China enshrines 'Xi Jinping thought', key Xi ally to step down*, 24 oktober 2017.

zijn gericht Xi's gedachtegoed te onderwijzen en onderzoeken.²¹ Tijdens het Tweede Plenum van de CCP van 18 en 19 januari 2018 werd besloten Xi's gedachtegoed ook op te nemen in de grondwet van China.²²

Oudgediende en vertrouweling van Xi, Wang Qishan, die de leiding had over het anti-corruptieorgaan van de Partij, keerde niet terug als lid van het (Staand Comité van het) Politburo op basis van zijn leeftijd (68). Ook eerder getipte mogelijke opvolgers van Xi, zoals Chen Min'er en Hu Chunhua, werden niet geselecteerd voor het staand comité, maar namen wel zitting in het Politburo.²³ Dit voedde de speculaties dat Xi geen kanshebbers op zijn opvolging wenst in het Politburo en zinspeelt op een voortzetting van zijn regering na afloop van zijn tweede vijfjaarlijkse termijn als president en secretaris-generaal van de CCP in 2022.²⁴

1.1.5 *Eén-kind-politiek*

Mede met het oog op de vergrijzing, de onevenredige aantalsverhouding tussen mannen en vrouwen in het land en als een voortzetting van de toch al losser wordende regelgeving met betrekking tot de één-kind-politiek, mogen Chinese stellen vanaf januari 2016 twee kinderen krijgen.²⁵ Dit leidde ertoe dat er in 2016 in China bijna acht procent (17,86 miljoen) meer kinderen werden geboren dan in 2015. Hiervan werd 45 procent geboren in een gezin dat al een kind had (de één-kind-politiek kende echter eerder al uitzonderingen voor minderheden en gezinnen op het platteland). Ondanks de toename in geboortes bleef de groei achter bij de verwachtingen die de regering op voorhand had gesteld. Dit gold met name voor de steden waar de kosten voor kinderopvang, hoge woonlasten en lange werktijden veel stellen ertoe bewogen geen tweede kind – en soms helemaal geen kinderen – te krijgen.²⁶

In Xinjiang werden met name Oeigoerse gezinnen de laatste jaren juist aangemoedigd (door middel van bonussen) niet meer dan één kind te krijgen. De Partijsecretaris van Xinjiang verklaarde in 2014 dat het inperken van geboortes binnen de provincie noodzakelijk was in de strijd tegen terrorisme en extremisme. Volgens de secretaris moest er een gezinsplanningsbeleid worden gevoerd die voor alle etnische groepen gelijk was (hiermee doelend op het destijds geldende één-kind-beleid voor Han-Chinese gezinnen). Ondanks de ontmoedigingspogingen van de overheid nam het aantal geboortes in Oeigoerse gezinnen sinds 2010 echter toe. Eind juli 2017 bepaalden de autoriteiten in Xinjiang dat stedelijke gezinnen twee kinderen mogen krijgen en gezinnen op het platteland drie, ongeacht tot welke etniciteit zij behoren. Voordien mochten gezinnen van etnische minderheden één kind meer krijgen dan Han-Chinese gezinnen.²⁷

Vanwege deze herziening van de *Population and Family Planning Law* (Wet op de gezinsplanning) werden de officiële regels met betrekking tot boetes op het ongeoorloofd krijgen van meer dan één kind versoepeld. Echter, deze zogenoemde

²¹ Reuters, *China enshrines 'Xi Jinping thought', key Xi ally to step down*, 24 oktober 2017; vertrouwelijke bron, 6 december 2017.

²² The Diplomat, *China to add Xi Jinping thought and national supervision system to constitution*, 22 januari 2018.

²³ Hu Chunhua nam hernieuwd zitting in het Politburo.

²⁴ Reuters, *China enshrines 'Xi Jinping thought', key Xi ally to step down*, 24 oktober 2017; NRC, *Chinese stoelendans zal laten zien hoeveel macht Xi écht heeft*, 26 oktober 2017.

²⁵ Een addendum op de Wet op de gezinsplanning (*Population and family planning law of the People's Republic of China*, 2002) maakte dit mogelijk.

²⁶ Southbank Centre, *Change and continuity under China's two-child policy*, 3 oktober 2017; Aljazeera, *How has the end of its one-child policy affected China?* 2 februari 2017; NRC, *8 Procent meer baby's na eind eenkindpolitiek*, 23 januari 2017.

²⁷ The Economist, *Remote control. Family planning in Xinjiang*, 7 november 2015; Time, *China's restive Xinjiang province changes family planning rules to 'promote ethnic equality'*, 1 augustus 2017; thematisch ambtsbericht Oeigoeren in China, 3 maart 2016.

social compensation fees vormen sinds jaren een belangrijke inkomstenbron voor regionale besturen. Met name de armere provinciale regio's gebruikten de social compensation fees als welkome aanvulling op hun budget. Naar verluidt kregen de regionale besturen in China een ruime mate van eigen verantwoordelijkheid van de centrale overheid om de amendementen op de Wet op de gezinsplanning lokaal door te voeren. Hierdoor zijn grote verschillen ontstaan tussen de regio's, onder andere met betrekking tot het heffen van de social compensation fees en de mogelijkheden tot het (*ex post facto*) laten registreren van een tweede of derde kind. Zo zou het per regio verschillen of er wel of geen boete moet worden betaald wanneer een moeder een tweede kind wil laten registreren dat voor de invoering van de nieuwe wetgeving is geboren. Ook zou het regionaal verschil uitmaken of een tweede kind dat werd geboren voor de invoering van de nieuwe wetgeving in aanmerking komt voor registratie in een *hukou* (huishoudregistratieboekje, zie paragrafen 1.3.2 en 2.4.4). Naar verluidt hebben miljoenen Chinezen nog altijd te maken met de oude wetgeving omdat de wijzigingen lokaal nog niet zijn doorgevoerd of in de praktijk niet worden geïmplementeerd.²⁸

1.1.6 *Social credit system*

Op 14 juni 2014 kondigde de *State Council of China* de invoering aan van een zogenoemd *social credit system* (of ook: *social credit score*). Het systeem, dat officieel in 2020 in werking moet treden maar zijn schaduw in de verslagperiode vooruit wierp doordat Chinezen er hun gedrag al op aanpasten, houdt in dat Chinese burgers worden beoordeeld op sociaal gedrag zoals bijvoorbeeld aankoopgedrag, het al dan niet op tijd betalen van rekeningen en sociale interacties. Voor iedere Chinese burger zal hiervoor een dossier worden aangemaakt. Dit dossier zal te raadplegen zijn door bijvoorbeeld sociale instellingen, hypotheekverstrekkers en werkgevers en kan van invloed zijn op de mate waarin een burger in aanmerking komt voor een sociale dienst, hypotheek of baan. Het kan ook de mogelijke schoolkeuze van de kinderen van Chinese gezinnen bepalen. De beoordelingscriteria voor dit systeem worden bepaald door de CCP. Naar verluidt werden in de verslagperiode al private bedrijven ingezet om de technische implicaties van het opzetten van een dergelijk systeem uit te werken.²⁹

1.1.7 *Internationale positie van China*

In de verslagperiode nam China in toenemende mate een actieve en assertieve positie in met betrekking tot internationale aangelegenheden, inclusief op veiligheidsgebied. Zo heeft de regering van Xi Jinping zich gemengd in de vredesbesprekingen in Afghanistan teneinde de Taliban te bewegen deel te nemen aan vredesonderhandelingen, heeft China militaire bijdragen geleverd in de strijd tegen Boko Haram in Nigeria en heeft het land een bemiddelende rol gespeeld in de conflicten in Zuid-Soedan en Birma. In termen van financiën en troepen (onder andere in Mali en Zuid-Soedan) levert China inmiddels een substantiële bijdrage aan VN-vredesoperaties. De eerste overzeese militaire basis, in Djibouti, is een feit. Ook heeft China de diverse nucleaire testen en proefraketlanceringen van Noord-Korea veroordeeld en meegewerkt aan een aanzienlijke verscherping van het sanctieregime, ondanks dat China de traditioneel belangrijkste bondgenoot en handelspartner is van dat land. Wel heeft China in de verslagperiode een veto uitgesproken (in de regel samen met Rusland) over diverse VN

²⁸ Immigration and Refugee Board of Canada, *China: Implementation of family planning policy changes permitting two children announced 29 October 2015 (November 2015-April 2016)*, 19 mei 2016; *The Diplomat, China's two-child policy: What next?*, 4 maart 2016; *Voice of America, Millions in China still dealing with aftermath of one-child policy*, 1 maart 2016; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²⁹ *Wired, Big data meets big brother as China moves to rate its citizens*, 21 oktober 2017; *Futurism, China's 'social credit system' will rate how valuable you are as a human*, 2 december 2017.

Veiligheidsraadsresoluties die waren gericht tegen de acties van de Syrische president Bashar al-Assad.³⁰

Naast deze toegenomen participatie op het internationaal-politieke toneel was het beleid van de Chinese regering in de verslagperiode echter ook (goeddeels) gericht op het terugdringen van internationale invloed op en vermeende inmenging in Chinese binnenlandse aangelegenheden. Zo werd wetgeving ingevoerd gedurende de eerste vijf jaar van Xi's bewind dat buitenlandse invloeden en financiering in Chinese binnenlandse aangelegenheden bemoeilijkte (zie hiervoor ook paragraaf 2.2.3). Daarnaast manifesteerde China zich onder Xi meer en meer als zelfbewuste en zelfverzekerde natie die een cruciale rol wil spelen in de regio en van grote invloed wil zijn op mondiaal niveau. Een uitingsvorm daarvan was de lancering door Xi van het *Belt and Road Initiative* – een moderne variant van de zijderoute – waarmee China zich wil positioneren als de economische en culturele hub in de regio en daarbuiten (zie hieronder).³¹

Ook oefende de CCP om uiteenlopende redenen grote druk uit op Chinezen in het buitenland. Zo werd bekend dat Chinese studenten aan buitenlandse universiteiten werden aangespoord om andere Chinese studenten te bespioneren en om te rapporteren over studenten en professoren die zich kritisch uitlaten over China. Dit leidde in Australië, waar een groot aantal Chinese studenten verblijft, tot een publieke discussie over de invloed van de Chinese overheid op Australische universiteiten.³² Ook in Nederland neemt de druk van de CCP toe op alhier verblijvende Chinezen. Zo werden Chinese studenten aan de Universiteit van Utrecht gemobiliseerd om een petitie bij het Internationaal Gerechtshof in te dienen nadat China een rechtszaak aangaande het annexeren van eilanden in de Zuid-Chinese Zee had verloren.³³

Daarnaast werd door de Chinese regering grote druk uitgeoefend op bijvoorbeeld Oeigoeren die zich in het buitenland bevonden (bijvoorbeeld om te studeren aan een islamitische universiteit) om terug te keren naar China. Dit werd onder meer in praktijk gebracht door druk uit te oefenen op de families van deze Oeigoeren in China.³⁴

Belt and Road Initiative

Het Chinese *Belt and Road Initiative* (BRI), ook wel *One Belt, One Road* (OBOR) genoemd, werd in 2013 geïnitieerd door president Xi en is bedoeld om handelsroutes te creëren tussen China en de Centraal-Aziatische landen, Europa, Afrika en landen langs de Indische en Stille Oceaan. Hoewel er veel onduidelijkheid is over de precieze doelstellingen, inhoud en werking van het initiatief, ook wel omschreven als de 'nieuwe zijderoute', is de algemene aanname dat het initiatief naast praktische invullingen (zoals pijpleidingen, infrastructuur en elektriciteitsverbindingen) vooral bedoeld is als ('s-werelds grootste) internationale platform voor economische en sociaal-culturele samenwerking. In mei 2017 werd het eerste *Belt and Road Forum* gehouden in Beijing. Tijdens het forum werd gediscussieerd over de toekomst van het BRI en werden veel handelsovereenkomsten gesloten tussen China en de deelnemende landen,

³⁰ United States Institute of Peace (USIP), *The current situation in China* (factsheet), 16 februari 2017.

³¹ The Diplomat, *Get ready for an even more assertive China*, 1 november 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017; vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, Hongkong 15 december 2017.

³² vertrouwelijke bron, 6 december 2017; The New York Times, *A Chinese threat to Australian openness*, 31 juli 2017.

³³ DUB (Universiteit Utrecht), *Chinese overheid houdt stevige grip op Chinezen in het buitenland*, 8 juni 2017.

³⁴ The Globe and Mail, *How China is targeting its Uyghur ethnic minority abroad*, 12 november 2017; vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, Beijing 12 december 2017; vertrouwelijke bron, Hongkong, 15 december 2017.

bedrijven en andere aanwezigen. Desondanks bracht het forum na afloop niet meer duidelijkheid over de precieze koers en betekenis van het BRI.³⁵

Conflicten Zuid-Chinese en Oost-Chinese Zee

In de verslagperiode raakte China voorts verwickeld in conflicten met landen in de regio inzake de territoriale controle over (delen van) de Zuid-Chinese zee en de Oost-Chinese zee. Deze zeeën zijn rijk aan natuurlijke grondstoffen en vormen veelal een strategische schakel in de internationale overzeese handel. Conflicten over deze gebiedsdelen ontstonden met onder meer Japan, Vietnam en de Filipijnen. In de beschreven periode voerde de Chinese overheid een assertieve politiek om een claim te leggen op territoriale delen (eilandengroepen) in deze beide zeeën, geruggesteund door een groeiende economie en grotere rol op het wereldtoneel. Hierdoor liepen vooral de spanningen met Japan betreffende de Oost-Chinese Zee regelmatig hoog op. Ook voerde China vaak maritieme patrouilles uit rondom de betwiste gebieden. Deze eenzijdige acties werden door landen in de regio vaak als provocaties opgevat en zorgden voor instabiliteit in de onderlinge verhoudingen. China negeerde het Permanente Hof van Arbitrage, dat in een door de Filipijnen aangespannen arbitragezaak oordeelde dat de claim die China legt op gebieden in de Zuid-Chinese Zee onrechtmatig is. China zette de claim op bepaalde delen in de Zuid-Chinese Zee dikwijls kracht bij door het aanleggen van artificiële eilanden, het neerzetten van gebouwen op eilanden en het aanleggen van vliegvelden en satellietssystemen rondom deze gebieden. De Verenigde Staten gooiden olie op het vuur door eveneens patrouilles en vliegtuigen naar de betwiste eilanden te sturen (*Freedom of Navigation Operations*) om de Chinese claims tegen te gaan. Dit leidde ertoe dat China en de Verenigde Staten elkaar beschuldigden van het militariseren van de Zuid-Chinese Zee.³⁶

VN

Tussen 1 januari 2014 en 1 januari 2017 bezette China één van de roulerende zetels van de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties. Veel mensenrechtenorganisaties protesteerden openlijk tegen het lidmaatschap van China van de Raad, vanwege naar de manier waarop China in het algemeen omgaat met mensenrechten, en riepen de VN meerdere malen op om China te diskwalificeren als lid.³⁷

1.2 Veiligheidssituatie

1.2.1 Algemeen

De veiligheidssituatie in China was, evenals in de vorige verslagperiode, over het algemeen stabiel, met uitzondering van de provincies Xinjiang en Tibet. Maar ook in deze provincies nam het aantal veiligheidsincidenten af ten opzichte van de vorige verslagperiode, met name door verregaande uitbreidingen van het veiligheidsapparaat (zie paragrafen 1.2.1 en 1.2.2). Buiten Xinjiang en Tibet werden in de verslagperiode enkele aanslagen gepleegd (zie onder).

³⁵ McKinsey, *'One belt and one road': Connecting China and the world*, juli 2016; The Guardian, *The \$900bn question: What is the Belt and Road initiative?*, 12 mei 2017; Forbes, *What happened on China's new Silk Road in 2017?*, 20 december 2017; The Diplomat, *What did China accomplish at the Belt and Road Forum?*, 16 mei 2017.

³⁶ Council on Foreign Relations, *China's maritime disputes*, januari 2017; BBC, *Why is the South Chinese sea contentious?*, 12 juli 2016.

³⁷ The Guardian, *China granted seat on UN's Human Rights Council*, 13 november 2013; Chinese Human Rights Defenders, *UN member states: vote 'no' and end China's membership on UN Human Rights Council*, 25 oktober 2016; Human Rights Watch, *The costs of international advocacy. China's interference in United Nations human rights mechanisms*, 5 september 2017.

In enkele gevallen ontstond onrust rondom protestbijeenkomsten, zoals bijvoorbeeld in geval van de protestmars voor democratie in Hongkong op 1 juli 2017, waarbij naar verluidt tienduizenden Chinezen de straat op gingen om te protesteren tegen groeiende invloed van Beijing en voor het behoud van de hoge mate van autonomie van Hongkong.³⁸ Een ander voorbeeld betreft een demonstratie tegen de milieuvervuiling in het weekend van 10 en 11 december 2016 in de zuidwestelijk gelegen stad Chengdu (in de provincie Sichuan). De bijeenkomst werd door de oproerpolitie hard uiteen geslagen. Een onbekend aantal demonstranten werd door de politie afgevoerd en enkelen van hen werden (kort) gedetineerd.³⁹ De politie in de diverse provincies en steden in China staat normaal gesproken maar zelden demonstraties toe en kleine protesten worden doorgaans snel uiteengedreven zonder massale arrestaties.⁴⁰

Incidenten

In de verslagperiode vonden (buiten Xinjiang en Tibet) onder meer de volgende twee grote veiligheidsincidenten plaats.

Op 1 maart 2014 pleegden Oeigoerse moslimextremisten een aanslag op een treinstation in Kunming, de hoofdstad van de zuidwestelijk gelegen provincie Yunnan. Bij de aanslag kwamen 31 personen om het leven en raakten meer dan 140 personen gewond. Vier van de acht terroristen werden door Chinese veiligheidsagenten doodgeschoten. Drie anderen werden ter dood veroordeeld. In 2015 werd hun doodstraf voltrokken. De enige vrouwelijke aanslagpleger werd veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Zij was zwanger op het moment van haar arrestatie.⁴¹

Op 28 oktober 2013 werd door Oeigoerse moslimextremisten een aanslag gepleegd op het Tiananmenplein in Beijing. De aanslagplegers reden met een voertuig in op een groep voetgangers op het plein waarbij vijf personen werden gedood en tientallen personen gewond raakten. De Chinese autoriteiten beschuldigden de *East Turkistan Islamic Movement* (ETIM) van het plegen van de aanslag.⁴² De ETIM is een moslimextremistische beweging die streeft naar een onafhankelijke moslimstaat in de provincie Xinjiang onder de noemer *East Turkestan*. De beweging is gelieerd aan de *Turkestan Islamic Party* (TIP) in Xinjiang. De leider van de TIP, Abdullah Mansour, kondigde na de aanslag op het Tiananmenplein nog meer aanslagen aan in Beijing. In augustus 2014 werden drie tot de doodstraf veroordeelde aanslagplegers geëxecuteerd.⁴³

1.2.2

*Xinjiang*⁴⁴

Gedurende de verslagperiode werd de onderdrukking van de Oeigoerse bevolking van de *Xinjiang Uygur Autonomous Region* (XUAR) opgevoerd door verregaande veiligheidsmaatregelen die de (bewegings)vrijheid inperkten. De inperkingen van de vrijheden van meningsuiting, religie, beweging, vereniging en vergadering waren

³⁸ The Guardian, *Beijing warns Hongkong marchers not to challenge mainland rule*, 1 juli 2017.

³⁹ The Guardian, *China riot police seal off city centre after smog protesters put masks on statues*, 12 december 2016.

⁴⁰ The Guardian, *China riot police seal off city centre after smog protesters put masks on statues*, 12 december 2016.

⁴¹ Daily Mail, *Three Chinese separatists executed for role in train station attack that killed 31 people last year*, 24 maart 2015; BBC News, *Four sentenced in China over Kunming station attack*, 12 september 2014.

⁴² Of het geweldsincident daadwerkelijk een zorgvuldig door de ETIM voorbereide aanslag was is niet bekend geworden. Zie ook: The Diplomat, *Call Tiananmen attack what it was: Terrorism*, 3 november 2013.

⁴³ CNN, *China executes Tiananmen square attack 'masterminds'*, 25 augustus 2014; CNN, *Five arrested in Tiananmen square incident, deemed a terrorist attack*, 31 oktober 2013; The Guardian, *Islamic group claims responsibility for attack on China's Tiananmen square*, 25 november 2013.

⁴⁴ De situatie geldend voor Xinjiang betreft een update van het thematisch ambtsbericht over Oeigoeren in China van 3 maart 2016: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/ambtsberichten/2016/03/03/oeigoeren-in-china-2016-03-03>

strikter in Xinjiang dan in andere regio's in China, met uitzondering van Tibet (zie paragraaf 1.2.3).⁴⁵ Zo werden burgers verplicht gesteld een applicatie te installeren waarmee de autoriteiten toegang kregen tot hun telefoon⁴⁶ en werden auto's voorzien van gps-volgsystemen. Middels het gebruik van *big data*, camera's met gezichtsherkenning en grootschalige, onvrijwillige afname van vingerafdrukken, irisscans en DNA, ontwikkelde China zich in Xinjiang in rap tempo tot een *high-tech* surveillancestaat. Ook moesten Korans worden ingeleverd en werd het dragen van een (lange) baard verboden. Er waren signalen dat Oeigoeren in toenemende aantallen naar heropvoedingskampen werden gestuurd, ook voor vergrijpen die meer dan tien jaar geleden waren gepleegd. In de kampen wordt aan Oeigoeren de doctrine van de Communistische Partij onderwezen en worden Oeigoeren onder druk gezet om hun etnisch-religieuze identiteit op te geven. De detenties in de kampen duren meestal twee tot drie maanden. Oeigoeren die in het buitenland woonden of studeerden werden via de familie in Xinjiang onder druk gezet door de Chinese autoriteiten om naar China terug te keren. Bij terugkeer lopen Oeigoeren risico te worden gedetineerd en gemarteld. Dit geldt voor zowel vrijwillig teruggekeerde Oeigoeren als gedwongen Oeigoerse repatrianten. Zo werd bekend dat twee Oeigoerse studenten aan de islamitische al-Azhar universiteit in Cairo, Mamat en Yasinjan, in detentie waren overleden nadat zij zich vrijwillig bij de Chinese autoriteiten hadden gemeld om zich te laten registreren. In de zomer van 2017 werden honderden Oeigoerse studenten aan de al-Azhar universiteit opgepakt in Egypte. Sommigen werden gearresteerd op vliegvelden tijdens pogingen te vluchten naar andere landen, voornamelijk Turkije. Naar verluidt werden tientallen van de opgepakte studenten gedeporteerd naar China waar zij in detentie werden geplaatst.⁴⁷ Het is onbekend of de Chinese autoriteiten onderscheid maken tussen met permissie naar het buitenland vertrokken Oeigoeren en andere, zonder permissie vertrokken Oeigoeren.

In de beschreven periode werd door de autoriteiten in Xinjiang een lijst uitgevaardigd met verboden islamitische namen voor pasgeboren baby's, zoals bijvoorbeeld Mohammed. Deze maatregel trof met name de hoofdzakelijk islamitische Oeigoerse bevolking van Xinjiang. Daarnaast werden Oeigoerse studenten die aan buitenlandse islamitische universiteiten studeerden gesommeerd terug te keren naar China, waarop velen in detentie werden geplaatst. Voorts werden de reismogelijkheden voor Oeigoeren ernstig belemmerd door strikte beperkingen op binnenlandse reizen van Oeigoeren en grootscheepse paspoortinames van Oeigoeren om ze te beletten naar buiten China te reizen.⁴⁸

Vanwege angst voor overslaande terreur vanuit Kazachstan kreeg de Chinees-Kazachse minderheid eveneens te maken met repressieve maatregelen van overheidswege in Xinjiang. Met name *Oralmen*, etnisch Kazachse Chinese staatsburgers die in het bezit zijn van Kazachse verblijfsvergunningen, zouden het slachtoffer zijn geworden van arrestaties en detenties nadat zij vanuit Kazachstan

⁴⁵ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

⁴⁶ Deze app, *Jingwangweishi*, ofwel *web cleaning soldier*, zou een programma betreffen dat volgens de autoriteiten alle schadelijke onderdelen van de telefoon zou verwijderen. Volgens een onderzoeker scant de app de telefoon op sporen van illegaal verklaarde informatie en informeert het de autoriteiten hierover. De app zou eenvoudig zijn te omzeilen, maar desondanks veel informatie voor de overheid genereren.

⁴⁷ vertrouwelijke bron, 2 november 2017; Jamestown Foundation, *Chen Guangguo: The strongman behind Beijing's securitization strategy in Tibet and Xinjiang (China Brief volume 17, issue 12)*, 21 september 2017; Financial Times, *Security clampdown bites in China's Xinjiang region*, 14 november 2017; Radio Free Asia, *Two Uyghur students die in China's custody following voluntary return from Egypt*, 21 december 2017; vertrouwelijke bronnen, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, Hongkong 15 december 2017.

⁴⁸ Financial Times, *Security clampdown bites in China's Xinjiang region*, 14 november 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

naar China waren teruggekeerd. Dit zou vooral in de Chinees-Kazachse grensstreken hebben plaatsgevonden, onder andere in de grensplaats Khorgos.⁴⁹

De Han-Chinese bevolking in Xinjiang ondervond gedurende de beschreven periode eveneens meer en meer hinder van de toename aan veiligheidsmaatregelen. Zo resulteerden de verscherpte veiligheidscontroles in veel gevallen in inkomensverlies voor Han-Chinese middenstanders, doordat minder inwoners van Xinjiang de winkels bezochten om niet in aanraking te komen met de frequent patrouillerende politie. Ook zou de levering van producten aan winkels worden gefrustreerd door de uitgebreide veiligheidscontroles. Bovendien moesten winkeliers vaak verplicht veiligheidscamera's en -apparatuur installeren en huurden vele middenstanders extra veiligheidspersoneel om hun winkels te beschermen, hetgeen tot veel extra kosten leidde. Dit zou in sommige gevallen zelfs tot dreigende faillissementen hebben geleid. Daarnaast gold, evenzeer als voor Oeigoeren, dat ook de mobiele telefoons van Han-Chinezen vaak werden gecontroleerd door de politie op zoek naar sporen van banden met extremistische organisaties.⁵⁰

In de verslagperiode vonden diverse gewelddadige incidenten plaats waarbij ook dodelijke slachtoffers vielen.⁵¹ Zo kwamen in februari 2017 vijf burgers om het leven bij een aanslag van drie terroristen met messen in de plaats Pishan, in de regio Hotan. De drie aanslagplegers werden door Chinese paramilitairen gedood.⁵² In mei 2016 kwamen volgens berichten in de media ten minste vijf personen om het leven bij een gewelddadige uitbarsting in de hoofdstad Urumqi. De aanleiding was de vermeende moord door een veiligheidsagent op een gevangene in het jeugd-detentiecentrum aldaar. Onder de doden zouden zich ook twee veiligheidsagenten bevinden.⁵³

Sinds medio 2016 zijn er ondanks deze incidenten evenwel minder aanslagen en gewelddadige incidenten bekend geworden dan in de periode ervoor.⁵⁴ Volgens de Chinese autoriteiten was het afgenomen aantal aanslagen en incidenten in Xinjiang te danken aan strikte veiligheidsmaatregelen en harder optreden van de Chinese veiligheidsdiensten. Zo zou de in augustus 2016 in Xinjiang aangetreden partijsecretaris Chen Quanguo binnen een jaar meer dan 90.000 extra politie- en veiligheidsmansschappen hebben gerekruteerd om de stabiliteit in de regio te bevorderen. Het zou hierbij met name gaan om assistent-politiepersoneel; een lager geschoolde en betaalde klasse politiepersoneel dat het politieapparaat als geheel beter in staat stelde meer en bredere politietaken te vervullen in de regio. De assistent-politie werd veelal ingezet in een dicht netwerk van door Chen ingestelde zogenaamde *convenience police stations*; lokale politiestations bedoeld voor buurtpolitiewerk.⁵⁵ Chen verklaarde zelf in september 2017 dat alle werkzaamheden en maatregelen in Xinjiang erop waren gericht om een sterke greep op de stabiliteit en veiligheid in de regio te houden. Chen Quanguo werd na de verkiezingen tijdens het negentiende Partijcongres van de Communistische Partij voor deze resultaten beloofd met een zetel in het Politburo.⁵⁶

⁴⁹ Financial Times, *Security clampdown bites in China's Xinjiang region*, 14 november 2017.

⁵⁰ Financial Times, *Security clampdown bites in Xinjiang region*, 14 november 2017; Reuters, *Security clampdown on far-western China exacts toll on businesses*, 28 juni 2017.

⁵¹ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

⁵² Financial Times, *Eight killed in China's restive Xinjiang region*, 15 februari 2017; Reuters, *Region in China's restive Xinjiang to track vehicles as anti-terror measures*, 21 februari 2017.

⁵³ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

⁵⁴ Zie ook het thematisch ambtsbericht Oeigoeren in China van 3 maart 2016.

⁵⁵ Een tactiek die hij daarvoor ook al met succes in zijn hoedanigheid van partijsecretaris in de Tibetaanse Autonome Regio had toegepast. Jamestown Foundation, *Chen Quanguo: The strongman behind Beijing's securitization strategy in Tibet and Xinjiang (China Brief volume 17, issue 12)*, 21 september 2017.

⁵⁶ Jamestown Foundation, *Chen Quanguo: The strongman behind Beijing's securitization strategy in Tibet and Xinjiang (China Brief volume 17, issue 12)*, 21 september 2017; South China Morning Post, *China's new leadership*

Bij de notie dat er minder geweldsincidenten zouden zijn geweest sinds de opgeschaalde veiligheidsmaatregelen dient echter in acht te worden genomen dat de provincie Xinjiang een zeer groot en relatief gesloten gebied is en dat het mogelijk is dat niet alle incidenten bekend worden. Ook kan het voorkomen dat de autoriteiten er belang bij hebben om veiligheidsincidenten niet te rapporteren, aangezien dit afbreuk zou doen aan het succes van de ingezette koers op het gebied van de veiligheidsmaatregelen.⁵⁷

De dreiging van (extremistisch) geweld in Xinjiang zou volgens de Chinese autoriteiten echter nog steeds onverminderd hoog zijn. Bovendien zouden de banden van binnenlandse (moslim)extremistische groepen met buitenlandse organisaties zoals de terreurorganisatie Islamitische Staat zijn versterkt in de afgelopen periode. Hierdoor nam de dreiging van extremistisch geweld volgens de Chinese overheid verder toe (zie voor verdere informatie over Xinjiang paragraaf 2.6.1).⁵⁸

1.2.3

*Tibet*⁵⁹

Net als in de provincie Xinjiang kenmerkte de onderhavige periode zich in Tibet door verregaande maatregelen op het gebied van de veiligheid. Dit zorgde ervoor dat de inperkingen van de vrijheden van meningsuiting, religie, beweging, vereniging en vergadering in Tibet strikter waren dan in andere regio's in China, met uitzondering van Xinjiang (zie paragraaf 1.2.2).⁶⁰

In augustus 2016 volgde Wu Yingjie Chen Quanguo op als partijsecretaris voor Tibet (zie paragraaf 1.2.2). Wu vervolgde het beleid van strikte veiligheidsmaatregelen door verregaande politiecontroles en buurtpolitieacties dat door Chen was ingezet. Volgens de Chinese regering wordt het veiligheidsbeleid in Tibet en Xinjiang op eenzelfde manier aangepakt om zo het terugdringen van geweld en onrust veroorzaakt door separatistische groeperingen terug te dringen. Functionarissen uit Xinjiang brachten in de verslagperiode bezoeken aan Lhasa, de hoofdstad van Tibet, om onderricht te worden in de aanpak van de veiligheidssector.⁶¹

De Chinese overheid kondigde in januari 2017 nieuwe maatregelen aan om de grensgebieden van China met Tibet strikter te kunnen beveiligen. Volgens de Chinese autoriteiten zijn deze maatregelen nodig om terroristische en separatistische tendensen tegen te gaan, nu Tibet zich meer openstelt naar de buitenwereld.⁶²

In de beschreven periode waren er berichten over de vernietiging van Tibetaanse Boeddhistische kloosters en de uithuiszetting van duizenden Tibetanen die leefden op het kloosterlijk grondgebied. Met name het kloostercomplex en Boeddhistisch academisch centrum *Larung Gar*, in de provincie Sichuan, werd hierbij genoemd. De uithuiszettingen werden door de regering gerechtvaardigd met het argument dat het

team unveiled: Zhao Leji named as anti-graft chief while Xi Jinping elevates trusted deputy to top military role, 26 oktober 2017; Reuters, *Security clampdown on far-western China exacts toll on businesses*, 28 juni 2017.

⁵⁷ Vertrouwelijke bron, 15 december 2017; Reuters, *Region in China's restive Xinjiang to track vehicles as anti-terror measures*, 21 februari 2017.

⁵⁸ Indian Express, *Security situation in China Xinjiang province can worsen: report*, 21 maart 2017; Reuters, *Terror threats transform China's Uighur heartland into security state*, 31 maart 2017.

⁵⁹ De situatie geldend voor Tibet betreft een update van het thematisch ambtsbericht over Tibetanen in China van augustus 2016: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/ambtsberichten/2016/08/15/thematisch-ambtsbericht-tibetanen-in-china-2014-2016>.

⁶⁰ US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

⁶¹ Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017; Human Rights Watch, *China poised to repeat Tibet mistakes*, 20 januari 2017.

⁶² Reuters, *China tightens Tibetan border security to combat 'separatism'*, 3 januari 2017;

complex sterk overbevolkt was hetgeen een gevaar voor de volksgezondheid en de veiligheid zou opleveren (zie voor verdere informatie over Tibet paragraaf 2,6,2).⁶³

1.3 Documenten

Hieronder worden de in China gebruikte reis- en identiteitsdocumenten beschreven. Onderliggend hieraan en hiermee samenhangend zijn het 'persoonlijk dossier' en het 'huishoudregistratiesysteem' (*hukou*-systeem).

1.3.1 *Persoonlijk dossier*

Het persoonlijk dossier (*renshi dang'an*) is een verzameling documenten waarin iemands identiteit, studieachtergrond, kwalificaties, politieke gezindheid en morele houding worden vastgelegd. Het dossier is onder meer belangrijk wanneer iemand van een 'lager' naar een 'hoger' schoolniveau gaat (bijv. van bachelor naar master), iemand lid wil worden van de CCP, iemand een staatsexamen dient af te leggen om in overheidsdienst te komen en in diverse arbeidssituaties, bijvoorbeeld bij functioneringsbeoordelingen of promoties.

Ook wordt het dossier gebruikt bij het maken van een 'politieke beoordeling' wanneer iemand naar het buitenland gaat en bij sociale en arbeidsverzekeringen en pensioen. Het dossier heeft juridische status en wordt in principe aangemaakt voor iedere Chinees die naar de basisschool gaat. Het dossier werd van oudsher gebruikt als een sociaal controlemiddel, maar heeft tegenwoordig in dat opzicht aan relevantie ingeboet. Naar verluidt is het dossier als controlemiddel vooral nog relevant voor personen in overheidsdienst. Er zijn overigens miljoenen Chinezen die niet over een persoonlijk dossier beschikken, bijvoorbeeld boeren die in een familiebedrijf werken. Het dossier wordt in de regel bewaard door de onderwijsinstelling waar iemand studeert of door de werkeenheden waar iemand werkt, niet door de betrokkene zelf.⁶⁴

1.3.2 *Huishoudregistratieboekje*

Het huishoudregistratieboekje (*hukou*) dient onder meer als basis voor het aanvragen van identiteits- en reisdocumenten. Chinezen kunnen alleen documenten aanvragen in de plaats waar zij volgens hun *hukou* staan geregistreerd. Voor een uitgebreide beschrijving van het *hukou*-systeem wordt verwezen naar het algemeen ambtsbericht China van december 2012. Hieronder worden kortheidshalve de belangrijkste aspecten van het *hukou*-systeem beschreven.

Ieder gezin in China hoort in het bezit te zijn van een zogeheten huishoudregistratieboekje (*hukou*). Hierin worden alle huishoudelijke en familierechtelijke mutaties zoals huwelijken, verhuizingen, geboortes en overlijdens geregistreerd. Sinds 2000 is de Chinese overheid begonnen met de digitalisering van de *hukou*-administratie. Naar verluidt zijn de *hukou*-administraties in de meeste gebieden in China inmiddels gedigitaliseerd. Het is niet bekend in welke gebieden digitalisering nog niet heeft plaatsgevonden.⁶⁵ De enige instantie die zich mag bezighouden met het aanbrengen van wijzigingen in de *hukou*-registratie is het *Public Security Bureau* (PSB); de autoriteit die is belast met het bijhouden van de Chinese bevolkingsadministratie en onderdeel vormt van het *Ministry of Public Security* (MPS). Volgens de Chinese regelgeving is de betrokken persoon dan wel het familiehoofd (de hoofdbewoner in het *hukou*-boekje) verantwoordelijk voor het tijdig doorgeven van wijzigingen in de *hukou*-registratie. Er is een database waarin

⁶³ The Diplomat, *Why is China's government 'demolishing' a Tibetan Buddhist monastery?*, 4 augustus 2017; BBC News, *Larung Gar: China 'destroys buildings' at Tibetan Buddhist academy*, 22 juli 2016.

⁶⁴ Vertrouwelijke bron, 15 augustus 2017; New York Times, *Under Beijing's eyes*, 18 augustus 2014.

⁶⁵ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

iedereen vermeld staat die hun hukou bij een lokale vestiging van het PSB (een lokaal politiestation) hebben aangegeven. Volgens het MPS zijn lokale administraties aan elkaar gekoppeld via een centraal systeem. Echter, alleen de regiokantoren zelf kunnen aanpassingen verrichten in hun eigen regionale administraties.⁶⁶

Volgens de Chinese huwelijkswetgeving kan na de registratie van het huwelijk een vrouw zich administratief bij de familie van de man voegen en vice versa, afgestemd op de wens van het stel.⁶⁷ Het overzetten van de hukou naar het boekje van de partner is geen verplichting, apart kan ook. Dit is echter niet gebruikelijk. Burgers hebben normaalgesproken hun hukou-registratie in hun oorspronkelijke woonplaats en kunnen zich maar op één adres laten registreren.⁶⁸ Hierdoor kan het derhalve voorkomen dat een getrouwd stel niet gezamenlijk in één hukou-boekje staat geregistreerd wanneer zij nog geen eigen huishouding hebben. Iedereen kan maar in één hukou worden geregistreerd. Laten inschrijven in de hukou's van beide ouders is dus niet mogelijk.⁶⁹

Daarnaast kan lokale regelgeving ervoor zorgen dat er problemen ontstaan wanneer een getrouwd stel zich in één hukou-boekje wil laten registreren. Zo hanteert de stad Peking bijvoorbeeld de regel dat de partner op wiens naam de hukou-registratie moet plaatsvinden, ten minste tien jaar in Peking moet hebben gewoond.⁷⁰

In theorie is het zo dat, in geval van een huwelijk, de beide echtelieden hun burgerlijke staat in de respectievelijke hukou-boekjes dienen te laten veranderen van 'ongehuwd' naar 'gehuwd'. De echtelieden dienen hier zelf voor te zorgen. In de praktijk is dit geen hard afgedwongen regel. Echter, bij de registratie van het huwelijk moeten de echtelieden de hukou-boekjes overleggen. De ambtenaar zal dan de wijziging aanbrengen als dit nog niet is gebeurd.⁷¹

In geval van een echtscheiding dienen de beide partners hun hukou bij het lokale PSB-kantoor te laten aanpassen. Aangezien het de eigen verantwoordelijkheid van de geregistreerde is om zijn of haar pagina in het boekje te laten aanpassen, kan het voorkomen dat er verschillen ontstaan in de registratie van voormalige huwelijkspartners. Zo is het mogelijk dat één van de beide partners nog als gehuwd staat geregistreerd en de andere partner inmiddels als gescheiden. Na een echtscheiding is het gebruikelijk dat de voormalige huwelijkspartners weer in de hukou-registratie van hun respectievelijke ouders worden bijgeschreven. Er kan echter door de voormalige huwelijkspartners ook voor worden gekozen om een individueel hukou-boekje aan te vragen. Een vrouw kan dan bijvoorbeeld de hukou-plaats van haar voormalige echtgenoot aanhouden, mits zij daar een woning heeft.⁷² In hoeverre dit in de praktijk daadwerkelijk voorkomt is niet bekend.

Pasgeboren kinderen moeten binnen een maand na de geboorte worden ingeschreven in het hukou-boekje van hun ouders of in het hukou-boekje van de grootouders waar het stel bij inwoont in geval zij (nog) geen eigen huishouding hebben.⁷³ In de praktijk gebeurt dit echter niet consequent. Pasgeboren kinderen

⁶⁶ Zie algemene ambtsberichten China van juni 2010 en van december 2012; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁶⁷ Artikel 9 van de Chinese Huwelijkswet.

⁶⁸ Artikel 6 van de *Regulations of the People's Republic of China on Household Registration*.

⁶⁹ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁷⁰ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

⁷¹ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁷² Vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁷³ Artikel 7 van de *Regulations of the People's Republic of China on Household Registration*.

kunnen niet in het hukou-boekje van de grootouders worden bijgeschreven als hun ouders daarin niet zijn opgenomen.⁷⁴

Voor zover bekend levert het geen problemen op wanneer personen een kopie (laten) maken van hun hukou-boekje, bijvoorbeeld in geval van een buitenlandse reis. Indien vanuit het buitenland hukou-gegevens benodigd zijn kan een familielid die in de hukou is ingeschreven worden gemachtigd deze aan te vragen, of een kopie (laten) maken en opsturen. Het is onduidelijk of ook derden kunnen worden gemachtigd een afschrift van het boekje aan te vragen. Het kan voorkomen dat er in de praktijk regionale verschillen zijn hieromtrent en dat het afhangt van hoe lokale politiestations met dit soort aanvragen omgaan.⁷⁵

In de verslagperiode werden door de regering van Xi Jinping hervormingen aangekondigd van het hukou-systeem, met name in het kader van het verkleinen van de verschillen in levensstandaard en het vinden van een economisch evenwicht tussen de verstedelijkte gebieden en het platteland.⁷⁶ Het door de autoriteiten in de grote steden in de praktijk gevoerde beleid was er echter niet op gericht het verkrijgen van een hukou aldaar te vergemakkelijken. In de praktijk bleef het in de beschreven periode dan ook zeer problematisch om een hukou te verkrijgen voor grote steden als Beijing, vooral voor personen die vanuit de omliggende plattelandsdelen naar de grote steden trokken om er te werken (zie voor de rol van de hukou in de bewegingsvrijheid in China paragraaf 2.4.4).⁷⁷

1.3.3

Identiteits- en reisdocumenten

De *resident identity card* geldt als voornaamste identificatiebewijs waarmee ook binnenslands kan worden gereisd. Naast de *resident identity card* bestaan er ook andere mogelijke identificatiebewijzen zoals een *temporary resident identity card*, een *permanent residence permit* (in sommige steden) en identiteitsdocumenten die worden afgegeven door het leger. Ook kan het paspoort worden gebruikt als identificatiedocument. Internationaal geldt het Chinese paspoort als reisdocument.⁷⁸

Identiteitskaarten

Volgens artikel 5 van de Chinese wet inzake identiteitskaarten heeft de Chinese identiteitskaart een geldigheidsduur van tien jaar voor personen in de leeftijd van 16 tot 25 jaar, een geldigheidsduur van twintig jaar voor personen in de leeftijd van 26 tot 45 jaar en een onbeperkte geldigheidsduur vanaf de leeftijd van 46 jaar. Personen die jonger zijn dan zestien jaar kunnen vrijwillig een identiteitskaart aanvragen met een geldigheidsduur van vijf jaar. De wettelijke voogd dient de aanvraag voor een minderjarige te verzorgen. Minderjarigen tussen de zestien en achttien jaar kunnen in uitzonderingsgevallen de kaart zelfstandig aanvragen, indien de voogd hier een geldige reden voor kan aanvoeren. Jongeren die nog geen zestien jaar zijn, kunnen in geen geval zelfstandig een identiteitskaart aanvragen.⁷⁹

Artikel 3 van de Chinese wet inzake identiteitskaarten stelt dat de registratie van een identiteitskaart de volgende informatie moet bevatten: voor- en achternaam,

⁷⁴ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁷⁵ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁷⁶ Vertrouwelijke bron, 13 december 2017; The Diplomat, *China's hukou reforms and the urbanization challenge*, 22 februari 2017.

⁷⁷ The Diplomat, *China's hukou reforms and the urbanization challenge*, 22 februari 2017; International Labour Office / IOM, *Migrants and cities: Research report on recruitment, employment, and working conditions of domestic workers in China*, 2017.

⁷⁸ Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012 en thematisch ambtsbericht Oeigoeren in China van maart 2016.

⁷⁹ Wet van de Volksrepubliek China inzake identiteitskaarten van ingezetenen (28 juni 2003), artikel 5, geraadpleegd op http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381969.htm.

geslacht, etnische groep⁸⁰, geboortedatum, adres van de permanente verblijfplaats, kaartnummer, persoonsfoto, vingerafdrukinformatie, geldigheidsdatum van het document en de afgevende instantie. Tijdens de procedure voor de aanvraag van de identiteitskaarten moeten een aanvraagformulier met twee pasfoto's en de originele *hukou* worden overgelegd. De aanvraag van een identiteitskaart dient in persoon te gebeuren en kan niet door een derde worden gedaan. Voor zover bekend kan een identiteitskaart niet vanuit het buitenland worden aangevraagd.⁸¹ Afhalen kan volgens het MPS wel worden gedaan door een gemachtigd familielid, op vertoon van het afhaalbewijs en een machtigingsbrief.⁸²

Bij verhuizing binnen de eigen stad wordt geen nieuwe identiteitskaart afgegeven. Bij verhuizing naar een andere stad wel. De oude kaart moet dan worden geretourneerd aan het PSB, dat ook de bijbehorende *hukou*-registratie moet annuleren. Verlies van de identiteitskaart moet aan het PSB worden gerapporteerd. Een nieuwe kaart wordt binnen drie maanden afgegeven. Vervanging van een verlopen identiteitskaart duurt zestig dagen.⁸³

De eerste generatie identiteitskaarten is sinds 1 januari 2013 niet meer geldig. Naar verluidt kan een oude identiteitskaart zonder problemen worden ingewisseld voor een nieuwe kaart. Ook zou het vrij eenvoudig zijn een nieuwe kaart aan te vragen indien een identiteitskaart kwijt is geraakt. Identiteitskaarten worden verstrekt door het PSB op basis van een controle van de *hukou*. De *hukou* zelf kan niet dienen als identificatiebewijs, maar fungeert wel als het brondocument op basis waarvan een identiteitskaart wordt afgegeven.⁸⁴ Zonder *hukou*-registratieboekje kan in de regel geen identiteitsbewijs worden aangevraagd.⁸⁵

Temporary resident identity cards

Sinds 1985 bestaan er *temporary resident identity cards* waarmee personen met *hukou's* die geregistreerd zijn op het platteland, en die meer dan drie maanden in de stad verblijven (in principe voor werk), zich toch tijdelijk legaal kunnen laten registreren. Deze personen krijgen een identiteitskaart, die gebruikt kan worden bij het zoeken naar werk, het regelen van onderdak in de stad of het opzetten van een onderneming. Met deze kaart is het niet mogelijk om een stads-*hukou* te verkrijgen. De identiteitskaart is in Peking sinds december 2009 voorzien van een microchip met persoonlijke informatie. Deze kaart wordt *floating population residency permit* genoemd. Voor deze groep mensen blijft de *hukou*, in dit geval geregistreerd op het platteland, noodzakelijk voor procedures zoals registratie van huwelijk en geboorte. Shanghai en veel andere steden hebben inmiddels lokale procedures waarbij bepaalde groepen arbeidsmigranten na verloop van tijd een tijdelijke identiteitskaart of *green card* kunnen krijgen voor hun nieuwe woonplaats, waardoor ze makkelijker toegang krijgen tot sociale en publieke voorzieningen. Dit betekent in de meeste gevallen echter niet dat de *hukou*-registratie wordt overgeheveld naar de

⁸⁰ Er wordt al jaren over nagedacht door de Chinese autoriteiten om de aanmerking van de etnische groep in identiteitsdocumenten te schrappen. In de huidige verslagperiode is dit echter niet gebeurd.

⁸¹ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; Wet van de Volksrepubliek China inzake identiteitskaarten van ingezetenen (28 juni 2003), artikel 5, geraadpleegd op http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381969.htm

⁸² Volgens het MPS staat hierover geen expliciete bepaling in de wet, maar kan dit in de praktijk lokaal wel. Vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁸³ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; Wet van de Volksrepubliek China inzake identiteitskaarten van ingezetenen (28 juni 2003), artikel 5, geraadpleegd op http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381969.htm; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

⁸⁴ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012, paragraaf 3.2.5.

⁸⁵ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

nieuwe woonplaats. Voor zover bekend kunnen temporary resident identity cards niet worden aangevraagd vanuit het buitenland.⁸⁶

Paspoorten

Een regulier paspoort dient te worden aangevraagd bij de *Exit/Entry Administrative Departments* van de lokale vertegenwoordiging van de politie (PSB), op districtsniveau of hoger, waar men volgens de hukou-administratie staat geregistreerd. Chinese onderdanen die permanent in het buitenland wonen, kunnen bij tijdelijk verblijf in China een nieuw regulier paspoort aanvragen bij de *Exit/Entry Administrative Departments* van de lokale vertegenwoordiging van de politie (*Public Security Bureau*) op districtsniveau of hoger waar men tijdelijk verblijft. Ook kan via ambassades van China in het buitenland een vervangend reisdocument, waaronder een paspoort, worden aangevraagd.⁸⁷

Paspoortaanvraag van gezochte personen

Bij de aanvraag van een paspoort wordt nagegaan of de persoon in kwestie gezocht wordt door de autoriteiten. Het ministerie van Openbare Veiligheid (*Ministry of Public Security, MPS*) beschikt naar verluidt over lijsten met namen van gezochte personen. Ook zouden er websites zijn waarop namen circuleren van door de overheid gezochte personen. Het is onbekend of de informatie op deze websites volledig is en of de sites van overheidswege gesanctioneerd zijn. Voor zover bekend wordt er geen document afgegeven wanneer blijkt dat de aanvrager op een lijst van gezochte personen vermeld staat.⁸⁸ De paspoortwet stelt voorts in artikel 13 dat aan een persoon die strafrechtelijk is aangeklaagd of van een misdaad wordt verdacht geen paspoort mag worden afgegeven. Ook aan personen van wie wordt vastgesteld dat zij de nationale veiligheid ondermijnen of schade aan de belangen van de staat toebrengen mag geen paspoort worden verstrekt.⁸⁹

Identificatieplicht

China kent een specifieke identificatieplicht. In artikel 15 van de Chinese Wet op de Identiteitskaarten wordt beschreven in welke situaties Chinezen geacht worden zich te kunnen legitimeren. Dit geldt voor Chinezen vanaf zestien jaar, de leeftijd waarop Chinezen een identiteitskaart in het bezit moeten hebben. Chinezen dienen zich in de volgende situaties te kunnen legitimeren:⁹⁰

- In geval van overtreding van de wet;
- In geval van wettelijke, plaatselijke controles;
- In geval van een noodsituatie;
- In geval men zich op bij treinstation, lange afstandsbustation, haven, pier of vliegveld bevindt, of bij plekken waar belangrijke evenementen worden gehouden;
- In geval van overige situaties waarin de wet bepaalt dat een identificatiebewijs moet worden getoond.

De wet stelt weliswaar geen algemene identificatie verplicht, maar is dusdanig ruim te interpreteren dat het de autoriteiten uitgebreide bevoegdheden verschaft om burgers om een identificatiedocument te vragen. Volgens het MPS bestaat er een verplichte identificatie op speciale plekken zoals vliegvelden, treinstations en andere openbare plaatsen. Normaliter kan de politie alleen naar een identiteitsbewijs vragen

⁸⁶ Zie hiervoor ook algemeen ambtsbericht China van december 2012. De situatie voor *temporary residence identity cards* is voor zover kon worden nagegaan ongewijzigd. Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

⁸⁷ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

⁸⁸ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

⁸⁹ Paspoortwet van de Volksrepubliek China, artikel 13, via China.org.cn:

http://www.china.org.cn/china/LegislationsForm2001-2010/2011-02/11/content_21899279.htm; vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017

⁹⁰ Wet van de Volksrepubliek China op de Identiteitskaarten, artikel 15.

als er een aanleiding voor is, bijvoorbeeld bij verdacht gedrag of als de openbare veiligheid in het geding is.⁹¹

In hoeverre de identificatieplicht wordt gehandhaafd, hangt van het specifieke geval af. Er zijn gevallen bekend waarbij personen die zich niet konden identificeren voor verhoor naar het politiebureau werden gebracht. Dit betreft voor zover bekend incidenten en duidt niet op een algemeen doorgevoerde praktijk in China. Artikel 15 van de Wet op de Identiteitskaarten stelt het niet kunnen tonen van een identiteitsdocument wanneer de politie daar om vraagt strafbaar. Echter, alleen indien voldaan is aan de wettelijke vereisten voor het vragen om een identiteitsbewijs. De wet specificiert niet welke sanctie staat op het niet kunnen overleggen van een identificatiebewijs, alleen dat 'maatregelen' worden genomen, afhankelijk van de specifieke situatie en op basis van de wet.⁹²

Documentfraude

In China kan eenvoudig aan valse en vervalste documenten worden gekomen. Hoewel de overheid sinds het aantreden van Xi Jinping een sterke anti-corruptie-campagne voert, gericht tegen overheidspersoneel en Partijleden in het bijzonder, konden documenten in de verslagperiode op vrij eenvoudige wijze worden gekocht. Er zou door ambtenaren tegen betaling documenten worden afgegeven en er zou tevens een bloeiende (internet)markthandel in documenten (onder andere diploma's en visa) bestaan in China. Ook zouden er in bijvoorbeeld Beijing handelaren op straat zijn die allerhande documenten verkopen. Via internethandelaren zou het mogelijk zijn om echte documenten (niet vals of vervalst, maar gestolen of vermist) te kopen waarmee bijvoorbeeld handelingen kunnen worden verricht zoals het boeken van een hotelkamer en het kopen van treinkaartjes of het openen van een bankrekening.⁹³

Het is onduidelijk wat de meest voorkomende vormen van fraude ten behoeve van asielaanvragen in het buitenland zijn. De meest voorkomende onregelmatigheden bij visumaanvragen zijn fraude met betrekking tot werkgeversverklaringen en bankafschriften, valse visa in paspoorten om een reisverleden te simuleren en zelf aangebrachte veranderingen in paspoorten.⁹⁴

Centrale database met biometrische gegevens en vingerafdrukken

Het is onduidelijk in hoeverre biometrische gegevens en/of vingerafdrukken die worden afgenomen voor afgifte van Resident Identity Cards of paspoorten ook centraal worden opgeslagen. Relevante wet- en regelgeving spreekt alleen van gegevens die op de chip in het betreffende document worden opgeslagen. Het MPS stelt dat er (nog) geen centrale database bestaat met biometrische gegevens. Het komt volgens het MPS wel voor dat er biometrische gegevens door de regioadministraties naar de centrale administratie van de MPS in Beijing worden gestuurd, maar dat is incidenteel. Er worden volgens het MPS alleen vingerafdrukken genomen bij aanvragen voor een identiteitskaart en in geval van criminele zaken. Er bestaat wel een centrale database met DNA-gegevens van kinderen van wie niet vaststaat wie de ouders zijn en van ouders die op zoek zijn naar een vermist kind. Deze database wordt beheerd door het MPS en wordt door de Chinese autoriteiten gezien als een belangrijk middel in de strijd tegen kinderhandel. Ook zou er volgens een artikel in de *South China Morning Post* van 10 december 2017 een centrale database bestaan met pasfoto's van Chinese identiteitskaarthouders en personen die in en uit China reizen. Volgens het artikel

⁹¹ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

⁹² Wet van de Volksrepubliek China op de Identiteitskaarten, artikel 15. Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

⁹³ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

⁹⁴ Vertrouwelijke bron, 4 augustus 2017.

wordt van iedereen die China in- of uitreist de pasfoto opgeslagen. De database zou 1,8 miljard foto's bevatten, waarvan er 320 miljoen afkomstig zouden zijn van grenscontroleposten.⁹⁵

⁹⁵ South China Morning Post, *China's big brother: How artificial intelligence is catching criminals and advancing healthcare*, 10 december 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

2 Mensenrechten

2.1 Algemeen

Gedurende de regeerperiode van Xi Jinping zijn de mensenrechten over de hele linie steeds meer onder druk komen te staan.⁹⁶ Veel van de maatregelen die werden genomen door de overheid leken als beoogd effect te hebben om buitenlandse invloeden in China tegen te gaan en om de werkwijze van de Communistische Partij te legitimeren om zo de mogelijkheden tot sociale controle te vergroten. Zo maakte een pakket aan nieuwe wetgeving het voor buitenlandse organisaties moeilijk om activiteiten te ontplooiën in China en namen Chinese organisaties in toenemende mate afstand van buitenlandse partners om zichzelf niet in diskrediet te brengen bij de Chinese autoriteiten.⁹⁷

2.2 Juridische context

2.2.1 Verdragen

In de verslagperiode heeft China voor zover bekend geen nieuwe internationale verdragen gesloten. Ook heeft China het *International Covenant on Civil and Political Rights* (ICCPR) binnen de onderhavige verslagperiode niet geratificeerd, ondanks druk van de internationale gemeenschap. China heeft dit verdrag op 5 oktober 1998 ondertekend.⁹⁸

Zie het algemeen ambtsbericht over de situatie in China van december 2012 voor een uitgebreid overzicht van de verdragen waarbij China partij is.⁹⁹

2.2.2 Grondwet

De Chinese grondwet legt de basisrechten en -plichten van de burgers vast en vormt de basis voor de politieke structuur en de verdeling van de macht. Echter, veel constitutionele bepalingen worden niet via andere wetten uitgevoerd en daardoor worden ze geen dwingende rechtspraktijk. Het is ook geen uitzondering dat wetten en regels tegen de (geest van de) grondwet indruisen.¹⁰⁰

Statuten van de CCP

Gedurende het Negentiende Partijcongres in oktober 2017 werd het politieke gedachtegoed van president Xi Jinping opgenomen in de statuten van de Chinese Communistische Partij. De statuten van de CCP zijn, overigens, niet hetzelfde als de grondwet van de Volksrepubliek China.¹⁰¹ Door de toevoeging getiteld "*Xi Jinping thought for the new era of socialism with Chinese special characteristics*" voegde Xi zich bij roemruchte voorgangers Deng Xiaoping en Mao Zedong, die eveneens hun

⁹⁶ Door veel gesprekspartners werd aangegeven dat de verslechtering van de mensenrechtensituatie in China direct verband hield met het aantreden van Xi Jinping als secretaris-generaal van de Communistische Partij. Vertrouwelijke bron, 11 december 2017, vertrouwelijke bron, 12 december 2017, vertrouwelijke bron, 14 december 2017, vertrouwelijke bronnen, 15 december 2017.

⁹⁷ Vertrouwelijke bron, 2 november 2017; zie ook paragraaf 2.2.3.

⁹⁸ Zie ook de verdragen website van de VN: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

⁹⁹ Algemeen ambtsbericht China van december 2012, paragraaf 3.1.1.

¹⁰⁰ Zie ook algemeen ambtsbericht China van December 2012. Deze situatie is in de verslagperiode ongewijzigd gebleven.

¹⁰¹ Dit is niet de grondwet van de Volksrepubliek China, maar een partijstatuut. Dit document weegt in China echter zwaarder dan de feitelijke staatsgrondwet, aangezien het de grondbeginselen van het machtigste orgaan in China, de CCP, behelst (zie paragraaf 1.1.4).

gedachtegoed op hun eigen naam in de grondwet lieten verankeren. Andere leiders zoals Hu Jintao en Jiang Zemin lieten eveneens sporen na in het Partijstatuut, maar dit gebeurde zonder dat zij bij naam werden genoemd.¹⁰²

2.2.3

Overige nationale wetgeving

In de verslagperiode werd in China onder meer de volgende voor de mensenrechten en het Chinese maatschappelijk middenveld relevante wetgeving aangenomen. In het algemeen concludeerden internationale mensenrechtenorganisaties waaronder Amnesty International en Human Rights Watch dat de wetten op belangrijke punten vaag en breed zijn geformuleerd, waardoor de interpretatieruimte van de wetten zeer groot is.¹⁰³

Charity law

De *Charity Law of the People's Republic of China* trad op 1 september 2016 in werking. De wet reguleert het systeem van liefdadigheidsorganisaties en donaties, met name door belastingimpulsen. Deze voordelen kunnen echter alleen worden benut door Chinese ngo's. De hieronder beschreven *Foreign NGO Management Law* verhindert namelijk dat buitenlandse ngo's eveneens zouden kunnen profiteren van de belastingvoordelen die ngo's via de Charity Law kunnen krijgen. Chinese ngo's hebben hier op hun beurt ook last van omdat zij vaak afhankelijk zijn van de financiële steun van buitenlandse organisaties. Dit zou er toe hebben geleid dat veel Chinese ngo's in de verslagperiode het hoofd nauwelijks boven water konden houden, ondanks de binnenlandse voordelen van de Charity Law.¹⁰⁴

Foreign NGO Management Law

De *People's Republic of China Law of Foreign Non-Governmental Organizations' Activities within Mainland China* trad op 1 januari 2017 in werking. Deze wet stelt buitenlandse niet-gouvernementele organisaties¹⁰⁵ verplicht zich te laten registreren bij het ministerie van Openbare Veiligheid (het MPS).¹⁰⁶ Dit kan alleen plaatsvinden door samenwerking aan te gaan met aan de Chinese overheid gelieerde organisaties, de zogenaamde *Professional Supervisory Units* (PSU's).¹⁰⁷ Het registratieproces is dermate gecompliceerd dat na tien maanden slechts ongeveer tweehonderd van de naar schatting drie- tot zeventuizend buitenlandse organisaties in China erin waren geslaagd zich te laten registreren. Organisaties die er wel in slaagden zich te laten registreren waren onder andere het *World Economic Forum*, de *Bill and Melinda Gates Foundation* en enkele handelskamers zoals die van Rusland, India en Canada. Vooral buitenlandse ngo's die actief zijn op politiek gevoelige terreinen kregen het door de invoering van de wet erg moeilijk. Sommige van deze organisaties kregen problemen met de toegang tot hun Chinese banktegoeden, het betalen van hun Chinese personeel of het verlengen van de visa voor het buitenlands personeel. Naast de registratieplicht stelt artikel 10 van de wet dat een organisatie ten minste twee jaar moet hebben bestaan, voordat deze voet aan de grond in China kan krijgen. Door de wet is de bewegingsruimte van

¹⁰²New York Times, *China enshrines Xi Jinping thought, elevating leader to Mao-like status*, 24 oktober 2017; Bloomberg, *China's Xi elevated, joining Mao, Deng*, 24 oktober 2017.

¹⁰³Amnesty International, *China: Submission to the NPC Committee's Legislative Affairs Commission on the draft "National Intelligence Law" (2017), on the draft "Cyber Security Law" (2015), on the second draft "Foreign Non-Governmental Organizations Management Law" (2015), on the second draft Criminal Law amendments (9) (2015)*; vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bronnen 15 december 2017.

¹⁰⁴China Briefing, *Funding China's civil society – tax incentives, donation law and the role of foreign charities*, 7 december 2016; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

¹⁰⁵Hieronder wordt in China ook verstaan: fundaties, belangengroepen en handelskamers.

¹⁰⁶In de praktijk in China is er een *Bureau for the Management of Overseas NGOs* ingesteld, vallende onder het ministerie van Openbare Veiligheid.

¹⁰⁷Deze door de Chinese overheid in het leven geroepen organisaties zorgden ervoor de Chinese partner-ngo's veelal de banden verbraken met internationale organisaties omdat zij bevreesd waren voor repercussies van de overheid.

buitenlandse ngo's ernstig ingeperkt in de verslagperiode. Enkele buitenlandse ngo's kozen er in de verslagperiode dan ook voor hun activiteiten in China te staken. Zo werd de *American Bar Association* door de nieuwe wetgeving gedwongen haar kantoor van Beijing naar Hongkong te verplaatsen.¹⁰⁸

Cybersecurity Law

De *Cybersecurity Law of the People's Republic of China* trad op 1 juni 2017 in werking. De wet houdt in dat bedrijven¹⁰⁹ hun digitale gegevens moeten opslaan in China en beschikbaar houden voor mogelijke controle door de Chinese autoriteiten. Hierdoor ontstond een grotere overheidscontrole op het digitale netwerkverkeer van bedrijven en organisaties. Mensenrechtenverdedigers spraken van een verdere inperking van de internetvrijheid in China en vreesden voor een nog strengere controle op publicaties die afwijken van de lijn van de CCP.¹¹⁰

Counterterrorism Law

De *Counterterrorism Law of the People's Republic of China* trad op 1 januari 2016 in werking. De wet kwam tot stand tegen de achtergrond van terroristisch geweld gepleegd door Oeigoerse extremisten in Xinjiang (en daarbuiten), terreurdreiging in een winkelcentrum in Beijing (Sanlitun) rond de Kerstperiode in 2015, de executie van een Chinese staatsburger door de terreurorganisatie Islamitische Staat en de uitzetting van een Franse journaliste die een kritisch artikel had geschreven over het Chinese anti-terrorismebeleid. De conceptversie van de wet leidde internationaal tot kritiek omdat het de overheid verregaande bevoegdheden zou verschaffen om controle uit te voeren op met name (internationale) telecombedrijven en internetproviders. Via zogenoemde *back door provisions* zouden dergelijke organisaties verplicht zijn om de overheid toegang te verschaffen tot hun encryptiemethoden van gegevens en producten en zouden zij verplicht zijn om hun gegevens op servers in China op te slaan. In de definitieve wet werd een deel van deze bepalingen geschrapt, maar de bepalingen dat de overheid desgevraagd toegang moet krijgen tot gecodeerde gegevens en technische ondersteuning van de bedrijven bleef gehandhaafd.¹¹¹

National Intelligence Law

De *National Intelligence Law of the People's Republic of China* trad op 28 juni 2017 in werking. Deze nieuwe wet geeft de Chinese autoriteiten verregaande bevoegdheden met betrekking tot het volgen van verdachten (zowel Chinezen als buitenlanders die in China verblijven), het binnenvallen van terreinen en gebouwen en het confisqueren van voertuigen, gebouwen en apparatuur. Chinese activisten hebben naar aanleiding van het aannemen van de wet de bezorgdheid uitgesproken dat ze een geïntensiverde monitoring door de autoriteiten verwachten. Westerse overheden hebben China beticht van het hanteren van een te ruime interpretatie van zaken die onder de nationale veiligheid zouden vallen, waardoor de wet te makkelijk ingezet kan worden om restrictieve acties uit te voeren tegen bijvoorbeeld dissidenten of vermeende (buitenlandse) spionnen. De Chinese overheid stelde dat

¹⁰⁸China Briefing, *Funding China's civil society – tax incentives, donation law and the role of foreign charities*, 7 december 2016; vertrouwelijke bron, 2 november 2017; The Diplomat, *Overseas NGOs in China: Left in legal limbo*, 4 maart 2017; The Conversation, *A new law in China is threatening the work of international NGOs*, 6 januari 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁰⁹Artikel 37 van de Cyber security law stelt letterlijk: "Personal information and other important data gathered or produced by critical information infrastructure operators during operations within the mainland territory of the People's Republic of China, shall store it within mainland China".

¹¹⁰Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017; The Diplomat, *China's cybersecurity law: What you need to know*, 1 juni 2017.

¹¹¹The Diplomat, *China's comprehensive counter-terrorism law*, 23 januari 2016; Reuters, *China passes controversial counter-terrorism law*, 28 december 2015.

de wet nodig is om aan de binnenlandse veiligheidsvoorwaarden tegemoet te komen.¹¹²

National Security Law

De *National Security Law of the People's Republic of China* trad op 1 juli 2015 in werking. Deze wet verschaft de *National Security Commission*, geleid door president Xi, bredere bevoegdheden op nagenoeg alle terreinen die te maken hebben met de nationale veiligheid. De wet omvat naast bepalingen over de territoriale veiligheid ook passages die te maken hebben met cyber security. Hierdoor kunnen autoriteiten controle uitoefenen op de netwerkinfrastructuur en informatiesystemen die in China operationeel zijn. Dit biedt de overheid ook de mogelijkheid buitenlandse bedrijven beter te kunnen monitoren. Volgens Xi dient het nationale veiligheidsbeleid alle relevante maatschappelijke terreinen te beslaan, van politiek tot het milieu. Buitenlandse bedrijven en diplomaten stelden dat de wet ertoe kan leiden dat met name technologiebedrijven tot in verregaande mate aan inspecteurs inzage moeten geven in hun intellectuele eigendommen, uit hoofde van de nationale veiligheid. De wet werd door internationale waarnemers bekritiseerd vanwege de vage terminologie en brede interpretatievrijheid voor de autoriteiten.¹¹³

Counterespionage Law

De *Counterespionage Law of the People's Republic of China* trad op 1 november 2014 in werking. De wet is de facto een revisie van de *National Security Law* uit 1993. Het is niet duidelijk in welke mate deze nieuwe wet afwijkt van de reeds geldende bepalingen en overheidsbevoegdheden op het gebied van contraspionage. Algemeen wordt aangenomen dat de wet is bedoeld als 'bouwsteen' in het volledige bouwwerk van veiligheidswet- en regelgeving in China bedoeld om de overheid (nog) meer controlemogelijkheden te verschaffen op zaken die met de nationale veiligheid te maken hebben. Zo geeft deze wet, bijvoorbeeld in combinatie met de in juli 2015 in werking getreden nieuwe *National Security Law*, de overheid nagenoeg totale monitorende en controlerende bevoegdheden op netwerken en systemen van (buitenlandse) bedrijven.¹¹⁴

Domestic Violence Law

Op 1 maart 2016 trad China's eerste nationale wet inzake huiselijk geweld, de *Law on Domestic Violence of the People's Republic of China* in werking. Hoewel de inwerkingtreding van de wet als een goede stap werd gezien in de richting van het beschermen van met name vrouwen tegen huiselijk geweld, bleven de resultaten in de praktijk achter. De wet zou (nog) niet op brede bekendheid kunnen rekenen in alle regio's in China. Veel van de wettelijke mogelijkheden die de wet biedt om geweld tegen te gaan en vrouwen te beschermen werden niet benut door (lokale) bestuurders. Daarnaast zou de wet nog een aantal belangrijke omissies bevatten, zoals bepalingen die ingaan op vormen van niet-fysiek geweld en huiselijk geweld in niet-heteroseksuele huishoudens. Sinds de inwerkingtreding van de wet zouden er wel meer aangiftes worden gedaan door vrouwen tegen huiselijk geweld en zou het aantal maatschappelijke organisaties dat zich inzet voor de bescherming van vrouwen tegen geweld zijn toegenomen.¹¹⁵

¹¹²Reuters, *China passes tough new intelligence law*, 27 juni 2017; Shanghaiist, *China's controversial new intelligence law goes into effect, aimed at cracking down on foreign spies*, 29 juni 2017.

¹¹³Reuters, *China adopts new security law to make networks, systems more 'controllable'*, 1 juli 2015; The Diplomat, *The truth about China's new national security law*, 1 juli 2015; The Guardian, *China passes new national security law, extending control over the internet*, 1 juli 2015.

¹¹⁴Reuters, *China passes counter-espionage law*, 1 november 2014; China Daily, *China passes counterespionage law*, 1 november 2014.

¹¹⁵The Huffington Post, *China's first domestic violence law still needs work, say activists*, 1 oktober 2017; The Washington Post, *Despite a new law, China is failing survivors of domestic violence*, 2 februari 2017; China Law Translate, *Thicker than water: An overview of China's new domestic violence law*, 31 december 2015.

Criminal Law

In de beschreven periode werden enkele belangrijke wijzigingen doorgevoerd in de strafwetgeving in China. Zo werd in 2013 bepaald dat rechters bewijs dat is verkregen door gedwongen bekentenissen (meestal als gevolg van martelingen) moeten afwijzen. Ook werd het aantal vergrijpen dat kan worden bestraft met de doodstraf via een amendement in 2015 teruggebracht. In de praktijk bleek echter dat in strafzaken slechts zelden een positieve uitspraak volgt voor de verdachte, ook als duidelijk is dat bewijs onder druk is verkregen. Daarnaast betrof de afschaffing van de doodstraf vooral een aantal vergrijpen waar toch al nauwelijks de doodstraf voor werd opgelegd, zodat de reducering goeddeels een cosmetisch karakter had.¹¹⁶

Onder de huidige strafwet (na een amendement in 2012) kunnen personen wettelijk tot zes maanden in *incommunicado* detentie worden gehouden op geheime locaties in zaken die te maken hebben met de nationale veiligheid (zie ook paragraaf 2.4.6). In de verslagperiode leidde dit tot een toename van het aantal detenties van personen (onder wie veel mensenrechtenverdedigers en -advocaten) op onbekende locaties, voor langere duur. Dit gebeurde vooral op grond van de beschuldiging 'staatsondermijndend gedrag' en onder het mom van antiterrorisme-, antiseparatisme- en anti-extremismebestrijding, ter handhaving van de sociale orde. Omdat de strafwet vaag is geformuleerd en legio mogelijkheden biedt tot verlengingstermijnen van het voorarrest, werden personen in de praktijk soms nog langer dan zes maanden in voorarrest gehouden.¹¹⁷ Volgens een bron kon dit tot twee jaar oplopen en soms zelfs nog langer.¹¹⁸

Nationaliteitswetgeving

De Staatsburgerschapswet van de Volksrepubliek China trad op 10 september 1980 in werking, na het aannemen ervan tijdens het Vijfde Volkscongres in september 1980. Voor zover bekend zijn er in de verslagperiode geen veranderingen geweest in de Chinese nationaliteitswetgeving.¹¹⁹

Nationaal actieplan ter verbetering van de mensenrechten

In de verslagperiode werd de implementatie van het Nationaal actieplan ter verbetering van de mensenrechten over de jaren 2012 tot en met 2015 geëvalueerd. Tevens werd een nieuw Nationaal actieplan over de jaren 2016 tot en met 2020 aangenomen. Dit is het derde mensenrechtenactieplan dat de Communistische Partij publiceert. De eerste besloeg de periode 2009-2010. Ook in het laatste actieplan worden nagenoeg alle mensenrechten geadresseerd.¹²⁰ Echter, in de praktijk bleef de verwezenlijking van die plannen goeddeels achterwege. Zo concludeerde het VN Comité tegen marteling (*Committee against Torture*, CAT) in 2015 dat China er niet in is geslaagd marteling aan te pakken, dat gedwongen verdwijningen en ontvoeringen nog altijd veel voorkomen en dat de situatie in gevangenissen nog altijd zeer slecht is. Ook *incommunicado* detentie komt nog altijd veelvuldig voor. De Chinese overheid stelt in haar actieplannen in de regel mensenrechten ondergeschikt aan de lijn van de Communistische Partij en het

¹¹⁶Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the Criminal Law amendments (9) (second draft)*, augustus 2015; De Volkskrant, *Chinese partijtop belooft verbetering strafrecht*, 23 oktober 2014.

¹¹⁷Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the Criminal Law amendments (9) (second draft)*, augustus 2015; Amnesty International, *China 2016/17*, ongedateerd; vertrouwelijke bronnen december 2017.

¹¹⁸Vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹¹⁹Zie voor een Engelstalige versie van de Nationaliteitswet: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>.

¹²⁰State Council of the Peoples Republic of China, *National Human Rights Action Plan of China 2016-2020*, via: http://english.gov.cn/archive/publications/2016/09/29/content_281475454482622.htm

handhaven van de sociale orde. Dikwijls wordt door het Chinese regime het creëren van economische groei en materiele voorspoed voor Chinezen als een verworvenheid op het gebied van mensenrechten gepresenteerd in het actieplan.¹²¹

2.3 Toezicht en rechtsbescherming

2.3.1 *Binnenlandse veiligheidsstructuur*

Het binnenlandse veiligheidsapparaat in China wordt gevormd door de ministeries voor Staatsveiligheid (*Ministry of State Security*, MSS) en Openbare Veiligheid (*Ministry of Public Security*, MPS). Het MPS is de belangrijkste instantie als het gaat om het toezicht op de veiligheids- en politietaken in China. Het MPS heeft door heel China lokale vestigingen; plaatselijke politieposten die belast zijn met de dagelijkse politie- en handhavingswerkzaamheden. Het MSS fungeert voornamelijk als de grootste inlichtingendienst in China. Het ministerie is verantwoordelijk voor het verzamelen van binnenlandse en buitenlandse veiligheidsinformatie en wordt gezien als de geheime dienst van China, mede doordat het de taak heeft om Chinese dissidenten te monitoren. Daarnaast bestaan er in China een paramilitaire politiemacht, de Gewapende Volkspolitie (*People's Armed Police*, PAP) en een veiligheidstak, het Volksbevrijdingsleger (*People's Liberation Army*, PLA), die is belast met de externe beveiliging (onder meer buitenlandse ambassades). De PAP kan worden ingezet als paramilitaire eenheid op verzoek van de reguliere MPS-politie of van andere handhavingseenheden zoals de grenspolitie. Vanaf 1 januari 2018 staat de PAP onder directe controle van de nationale militaire top, voorgezeten door Xi Jinping. De PLA is primair belast met externe veiligheidstaken, maar kan ook binnenslands worden ingezet. Volgens de strafwet kunnen functionarissen van de politie- en veiligheidsdiensten worden vervolgd voor machtsmisbruik en schending van de burgerrechten. In de praktijk komt dit – behoudens in gevallen van corruptie – echter nauwelijks voor.¹²²

2.3.2 *De Verenigde Naties (VN)*

China wordt door de VN kritisch gevolgd op het naleven van de mensenrechten. Speciale Rapporteurs en werkgroepen van de VN op diverse mensenrechtenthema's brengen soms bezoeken aan het land. Zo werd China in de verslagperiode bijvoorbeeld bezocht door de Speciale Rapporteur op de terreinen extreme armoede en mensenrechten (2016) en door de werkgroep inzake discriminatie tegen vrouwen in de wetgeving en in de praktijk (2014). De interactie tussen de internationale gemeenschap/VN en China op het gebied van mensenrechten verliep ook in de huidige periode echter moeizaam. Veel bezoeken van speciale rapporteurs of mensenrechtencommissies werden uitgesteld, gingen niet door of zijn nog altijd in afwachting van de goedkeuring van de Chinese regering. Zo werd een bezoek van de speciale rapporteur inzake geestelijke en lichamelijke gezondheid dat stond gepland voor de tweede helft van 2015 geschrapt en is een bezoek van de speciale rapporteur inzake de vrijheid van meningsuiting, aangevraagd in 2016, tot op heden niet goedgekeurd door de regering. In 2017 werden voorts door de VN verzoeken gedaan aan de Chinese regering voor bezoeken van de speciale rapporteur inzake marteling en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling en voor een

¹²¹The Diplomat, *2 dueling visions of human rights in China*, 6 oktober 2016.

¹²²US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; South China Morning Post, *China brings People's Armed Police under control of top military chiefs*, 28 december 2017; Reuters, *China to bring paramilitary police force under military's wing*, 27 december 2018.

bezoek van de speciale rapporteur inzake de eerbiediging van de mensenrechten tijdens anti-terrorisme-acties (voor het tweede kwartaal van 2018).¹²³

2.3.3 *Europese Unie (EU)*

De mensenrechtendialoog tussen de Europese Unie en China bleef ook in de onderhavige verslagperiode gevoerd worden. Op 22 en 23 juni 2017 werd de 35^e ronde van deze dialoog gehouden in Brussel. Tijdens de bijeenkomst was er aandacht voor de verslechterende burgerlijke en politieke rechten in China. Met name de golf arrestaties van mensenrechtenverdedigers en –advocaten werd door de EU-afgevaardigden als een zorgpunt aangedragen tijdens de zittingen. Ook werd aandacht gevraagd voor de situatie in Tibet en Xinjiang en werd door de EU-delegatie de zorg uitgesproken over de ingeperkte vrijheid van vereniging en vergadering en de hiermee verband houdende ingevoerde wetgeving, met name de nieuwe ngo-wet (zie paragrafen 2.2 en 2.4).¹²⁴

Voorafgaande aan de bijeenkomst in Brussel riep een aantal gerenommeerde mensenrechtenorganisaties zoals *Amnesty International*, *Human Rights Watch*, de *International Federation for Human Rights* (FIDH) en *Freedom House* de EU in een open brief op tot het opschorten van de dialoog zolang de mensenrechtenschendingen in China niet op een effectieve manier besproken en aangepakt worden. De ngo-bijeenkomst die normaalgesproken wordt georganiseerd als onderdeel van de dialoogconsultaties werd door de ngo's geboycot.¹²⁵

2.3.4 *Mensenrechtenorganisaties*

Internationale mensenrechtenorganisaties, zoals *Amnesty International*, *Human Rights Watch* en *Reporters Without Borders* volgen de mensenrechtensituatie in China zeer kritisch, maar zijn hoofdzakelijk afhankelijk van informanten in China aangezien hun organisaties in (het vasteland van) China verboden zijn.¹²⁶ De vijandige houding van het Chinese regime ten aanzien van westerse waarden en normen nam in de verslagperiode alleen maar toe, waardoor kritische monitoring door buitenlandse mensenrechtenorganisaties van binnenuit vrijwel onmogelijk was. De informanten die voor dergelijke organisaties rapporteren kunnen niet openlijk hun werk doen zonder groot risico te lopen te worden gearresteerd en gedetineerd.¹²⁷

In China bestaan de zogeheten *government-organised non-governmental organisations* (gongo's). Deze organisaties zijn actief op terreinen zoals milieu, vrouwenrechten, onderwijs en armoedebestrijding. Ze worden in China ook wel aangeduid als *social organisations* of als *affiliated units* en staan geregistreerd bij het Chinese ministerie van Sociale Zaken. Sinds de inwerkingtreding van de nieuwe wet inzake buitenlandse ngo's op 1 januari 2017 (zie paragraaf 2.2.3), hebben deze door de staat goedgekeurde gongo's aan belangrijkheid gewonnen. Ngo's in China durven zich namelijk steeds minder vaak te verbinden aan buitenlandse organisaties vanwege angst voor maatregelen van de Chinese overheid. Het vrijgekomen speelveld wordt ingenomen door gongo's die nadrukkelijk door de staat worden geruggesteund. In de verslagperiode gebruikte de Chinese overheid de (nieuwe) wet en regelgeving in toenemende mate om maatschappelijke organisaties – min of

¹²³UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), website geraadpleegd op 17 november 2017: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/AsiaRegion/Pages/CNIndex.aspx>.

¹²⁴European External Action Service (EEAS), *Human rights dialogue between the European Union and China*, 23 juni 2017.

¹²⁵FIDH, *Suspend EU-China human rights dialogue*, 20 juni 2017.

¹²⁶Internationale mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International kunnen nog wel aanwezig zijn in Hongkong.

¹²⁷Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

meer onafhankelijke zowel als gongos – aan zich te binden en in lijn te brengen met de Communistische Partij.¹²⁸

De situatie van ngo's die zich niet kunnen of willen laten registreren bij het ministerie van Sociale Zaken is verslechterd ten opzichte van de vorige verslagperiode. Zij worden door de staat als illegaal beschouwd en zijn hierdoor zeer kwetsbaar. Met name de Foreign NGO Management Law en de Charity Law (zie paragraaf 2.2.3) zorgden voor een nog striktere controle op veel ngo's. Het betreft in veel gevallen organisaties die actief zijn op voor de Chinese overheid gevoelige terreinen, zoals bijvoorbeeld juridische dienstverlening aan minderheden, dissidenten of anderen die doorgaans in de negatieve belangstelling van de autoriteiten staan.¹²⁹

2.4 Naleving en schendingen

2.4.1 *Vrijheid van meningsuiting*

De Chinese Grondwet voorziet in vrijheid van meningsuiting en persvrijheid, maar in de praktijk zijn deze aan aanzienlijke beperkingen onderworpen. Gedurende de verslagperiode bleven de autoriteiten alle soorten media, inclusief internet, streng controleren, censureren en gebruiken om de officiële opvattingen en de CCP ideologie te propageren. Voor verslaggeving met betrekking tot politiek gevoelige thema's, zoals Tibet, Taiwan, Xinjiang en de CCP gold een ban. Alleen het officiële nieuwsagentschap *Xinhua* mocht daarover rapporteren. De regering bleef de nationale en internationale wettelijke garanties voor vrijheid van meningsuiting en persvrijheid schenden door beperkingen op te leggen aan journalisten, bloggers en de naar schatting ongeveer 730 miljoen internetgebruikers.¹³⁰ Op de persvrijheidsindex van *Reporters Without Borders* van 2017 neemt China plek 176 in van de 180 (slechts Syrië, Turkmenistan, Eritrea en Noord-Korea achter zich latend).¹³¹ Het staatstoezicht op de media, met name het internet, nam in de verslagperiode toe ten opzichte van voorgaande periodes. Xi Jinping verwezenlijkte een nagenoeg complete controle over de informatiestromen in China, onder meer door restrictieve wetgeving door te voeren (zie paragraaf 2.2.3). In 2015 en 2016 werden als gevolg hiervan veel (burger)journalisten, bloggers en mensenrechtenactivisten gearresteerd en gedetineerd. Tegen het einde van 2017 zaten naar schatting ongeveer honderd journalisten en bloggers in Chinese gevangnissen.¹³²

Internet

In de verslagperiode was het internet in China toegankelijk en werd er in het land breeduit van het internet gebruik gemaakt. Echter, de overheid past strikte controle toe op het gebruik van internet en lokale, provinciale en staatsautoriteiten monitorden het online verkeer in hoge mate. De overheid bepaalde welke sites wel en niet toegankelijk waren waardoor Chinese burgers in de verslagperiode slechts

¹²⁸China Policy Institute, *China's ngo regulations and uneven civil society development*, 15 februari 2017; The Diplomat, *China's ngos go global*, 23 maart 2016; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹²⁹Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

¹³⁰US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; The Washington Post, *The walls are closing in: China finds new ways to tighten internet controls*, 27 september 2017.

¹³¹Reporters Without Borders, *2017 World press freedom index*, <https://rsf.org/en/ranking#>.

¹³²Reporters Without Borders, *2017 World press freedom index*; Reporters Without Borders, *China: Still world's biggest prison for journalists and citizen-journalists*, 2 juni 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

een beperkt aantal websites konden benaderen.¹³³ De op 1 januari 2017 in werking getreden cybersecuritywet verschafte de autoriteiten nog grotere bevoegdheden in het controleren en monitoren van het internetverkeer (zie ook paragraaf 2.2.3.).¹³⁴ Gebruikers van sociale media apps zoals *WeChat* (de Chinese variant van Twitter) konden worden bestraft voor het leveren van kritiek op de Partij. In september 2017 kondigde de overheid aan dat het de beheerders van chat groups op sociale media verantwoordelijk zou gaan houden voor het rapporteren van overheids- en Partijkritische plaatsingen op hun fora.¹³⁵ In het jaarlijkse overzicht van de ngo *Freedom House* inzake internetvrijheid, stond China voor de tweede maal op rij op de laatste positie. Hierbij zij wel aangemerkt dat een aantal landen, die wellicht lager zouden zijn gerangschikt dan China, niet stond vermeld in het overzicht, in het bijzonder Noord-Korea. In de verslagperiode was er sprake van een bijna totale controle en nationalisatie van het internetverkeer in China.¹³⁶

Voor zover bekend waren niet alle internetproviders in China in handen van de staat, maar werd wel nagenoeg alle *online content* gemonitord en gecontroleerd. Alle gebruik van het internet vond plaats op voorwaarden van de CCP, de facto gecontroleerd door de *Cyberspace Administration of China* (CAC), de Chinese toezichthouder op het internetverkeer. De overheid stelde daartoe in de verslagperiode tienduizenden beambten aan op zowel lokaal als nationaal niveau. De enige mogelijkheid om de internetcontrole van de Chinese overheid nog enigszins te omzeilen was het gebruik van een zogenoemd *virtual private network* (vpn) verbinding. Veel in China verblijvende buitenlanders maakten gebruik van vpn-verbindingen, maar voor verreweg de meeste Chinezen was deze mogelijkheid te omslachtig. Voor het aanschaffen van een buitenlandse vpn-verbinding is bijvoorbeeld vaak een niet-Chinese creditcard nodig. Ook vpn-verbindingen werden echter in de loop van de verslagperiode steeds meer gemonitord door de Chinese autoriteiten. Veel van het internetverkeer in China verloopt via mobiele telefoons. Voor de aanschaf van een SIM-kaart dient een identiteitsbewijs te worden overgelegd. Ook voor de aanschaf van internetverbindingen via andere apparaten zoals laptops moet een identiteitsbewijs worden getoond, waardoor er nauwelijks mogelijkheid is op anonieme wijze van het internet gebruik te maken.¹³⁷ In China bestaat geen privacywetgeving.¹³⁸

Het gebruik van internet in internetcafés is de laatste jaren sterk afgenomen in China. De meeste Chinezen verschaffen zich toegang tot het internet via smartphones. De internetcafés die nog in bedrijf zijn vroegen hun klanten stelselmatig om het tonen van een identiteitskaart, alvorens zij gebruik konden maken van de faciliteiten van het café. De identiteitsgegevens moesten ook worden achtergelaten bij het internetcafé. Internetcafés zijn verplicht om internetfilters te installeren. Private gebruikers hoeven dit (vooralsnog) niet. Internetgebruik dat in de ogen van de autoriteiten als verdacht werd gekwalificeerd kon worden beboet, onder meer onder de vage beschuldiging 'onderhouden van illegale contacten'.

¹³³Zo blokkeerde de overheid in de verslagperiode onder meer de websites van The New York Times, The Economist en Time, maar ook sociale media als Twitter, Instagram en Youtube.

¹³⁴US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017; The Diplomat, *China's cybersecurity law: What you need to know*, 1 juni 2017.

¹³⁵The Economist, *China's great firewall is rising*, 4 januari 2018.

¹³⁶Deze nagenoeg totale controle op het internetverkeer door de Chinese overheid wordt ook wel omschreven als de *Great Firewall*. Freedom House, *Freedom on the net 2016*, november 2016; Shanghaiist, *China ranks dead last in internet freedom survey for second straight year*, 16 november 2016; The Economist, *China's great firewall is rising*, 4 januari 2018; vertrouwelijke bron, 11 december 2017.

¹³⁷Dit kan naar verluidt in enkele gevallen nog wel via wifi-verbindingen in bijvoorbeeld koffiebars.

¹³⁸US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; vertrouwelijke bronnen, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

Personen konden op basis van internetgebruik en mobiele gesprekken door de autoriteiten op basis van gegevens van de CAC worden ondervraagd, lastig gevallen of zelfs gedetineerd.¹³⁹

Het plaatsen van gegevens en informatie op buitenlandse websites en blogs werd door de Chinese overheid eveneens sterk in de gaten gehouden. Vooral content over politiek gevoelige onderwerpen zoals Xinjiang, Tibet en de dalai lama en onderwerpen in het algemeen die te maken hadden met de Communistische Partij en Xi Jinping werd scherp gemonitord. Er zijn geen concrete gevallen bekend geworden van straffen op basis van specifieke wetsartikelen voor het plaatsen van door de Chinese overheid verboden content op buitenlandse sites. Strafrechtelijke veroordelingen voor internetpublicaties in het algemeen kunnen op velerlei wettelijke bepalingen worden gebaseerd. Volgens een bron gebruikten de autoriteiten meestal beschuldigingen als 'ondermijning staatsgezag', 'het uitlokken van onrust' of 'het bedreigen van de sociale orde'.¹⁴⁰

De strikte controle op online verkeer werd duidelijk geïllustreerd ten tijde van het overlijden van de winnaar van de Nobelprijs en in China als dissident te boek staande Liu Xiaobo aan leverkanker.¹⁴¹ Het was voor gebruikers van het Chinese sociale medium *Weibo* verboden om direct na zijn overlijden de woorden 'Nobel', 'RIP' of 'leverkanker' of de emoji van een brandende kaars te plaatsen op het platform. De autoriteiten verwijderden elke uiting van boosheid over de behandeling van Liu of vorm van herdenking aan hem die online werd geplaatst. Ook afbeeldingen van Liu Xiaobo die werden geplaatst ter herdenking werden door de autoriteiten verwijderd. Enkele creatieve gebruikers van online platforms slaagden er desondanks in de overheids censuur te omzeilen.¹⁴²

Over de in het vorige ambtsbericht vermelde wetsontwerp *Methods for Governance of Internet Information Services* is in openbare bronnen geen verdere informatie gevonden. Ook ondervraagde bronnen stelden niet bekend te zijn met dit wetsontwerp.¹⁴³ Wel trad op 1 juni 2017 een Cyber Security wet in werking die de staatscontrole op internetactiviteiten verder verscherpte (zie paragraaf 2.2.3). De CAC is de regulator die verantwoordelijk is voor de handhaving van de internetwetgeving via deze wet. Zo legde de CAC op 11 augustus 2017 hoge boetes op aan drie mediagiganten in China: *Tencent*, *Sina* en *Baidu*. Op de online platforms van de drie organisaties, WeChat (Tencent), Weibo (Sina) en *Tieba* (Baidu) zouden gebruikers terroristische, gewelddadige, pornografische, valse en andere informatie die de nationale veiligheid en sociale orde bedreigen hebben geplaatst. Omdat de organisaties daar niet adequaat op hadden gereageerd, en daarmee artikel 47 van de Cyber Security wet zouden hebben overtreden, kregen zij boetes opgelegd tot een maximum van omgerekend 76.000 USD.¹⁴⁴ Ook moesten zij onverwijld de gebruikers die de content hadden geplaatst verwijderen van hun platforms.¹⁴⁵

Facebook is in China sinds 2009 verboden omdat het bedrijf weigert de inhoud te censureren. Chinezen konden tot voor kort nog wel WhatsApp gebruiken. In juli

¹³⁹Vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁴⁰Vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁴¹Liu Xiaobo won de Nobelprijs voor de Vrede terwijl hij in China gevangen zat op de veroordeling 'poging tot omverwerping van de staat'. Xiaobo kwam slechts drie weken voor zijn overlijden vrij. De Chinese regering sloeg tijdens de ziekte van Xiaobo verzoeken tot behandeling in het buitenland consequent af.

¹⁴²CNN, *WhatsApp crackdown only scratches surface of worsening internet censorship*, 21 juli 2017; New York Times, *Chinese citizens evade internet censors to remember Liu Xiaobo*, 14 juli 2017.

¹⁴³Gesprek like-minded ambassades, Beijing 12 december 2017.

¹⁴⁴De exacte straffen werden niet bekendgemaakt, maar de boetes zouden zijn gebaseerd op artikel 68 van de Cyber Security wet waar het bedrag van omgerekend 76.000 dollar staat vermeld.

¹⁴⁵The Diplomat, *China fines its top 3 internet giants for violating cybersecurity law*, 26 september 2017.

2017 werd echter het bellen via WhatsApp en het versturen van bestanden via WhatsApp vrijwel onmogelijk gemaakt. Vervolgens werden spraakopnames en in september 2017 uiteindelijk het versturen van berichten geblokkeerd, waardoor WhatsApp voor Chinezen op het Chinese vasteland nagenoeg onbruikbaar is geworden. WhatsApp kon nog wel in Hongkong worden gebruikt.¹⁴⁶

Journalisten

De situatie voor journalisten bleef in de beschreven periode onverminderd zeer moeilijk. Veel journalisten werden gedetineerd in verband met de uitoefening van hun beroep. Tegen het einde van 2017 zaten in China voor zover bekend nog ongeveer honderd journalisten en bloggers in detentie vanwege hun werk. Journalisten stonden ook regelmatig bloot aan intimidaties, pesterijen, bedreigingen en aanvallen, vooral wanneer zij berichtten over onderwerpen die gevoelig liggen voor de Chinese overheid en de Communistische Partij.¹⁴⁷ Ook kwam het regelmatig voor dat journalisten door de autoriteiten werden belemmerd in het uitoefenen van hun werk.¹⁴⁸

Op 23 juni 2017 werd journalist Yang Xiuqiong, van de verboden mensenrechtenwebsite *64 Tianwang*, gearresteerd en gevangengezet in de provincie Sichuan. Zij werd beschuldigd van het illegaal verstrekken van staatsgeheimen aan het buitenland. Evenzo werd de oprichter van de site, Huang Qi, al op 28 november 2016 gearresteerd op grond van dezelfde beschuldiging. Ook een andere medewerker van *64 Tianwang*, Chen Tianmao, werd eerder op beschuldiging van het prijsgeven van staatsgeheimen vastgezet. Voor zover bekend worden de genoemde medewerkers van de site tot op heden vastgehouden. Lian Huanli, een vrijwilliger van de site, wordt sinds mei 2017 vermist.¹⁴⁹

Op 14 augustus 2017 werd *Voice of America*-journalist Ye Bing tegengehouden en gearresteerd door de politie in de noordelijke stad Tianjin toen hij de rechtszaak van mensenrechtenactivist Wu Gan wilde verslaan bij het *Tianjin Intermediate People's Court* nummer één. Ye Bing werd kort door de politie vastgehouden en daarna weer vrijgelaten. Op het politiebureau dwong de politie hem om de gemaakte foto's van de zaak van zijn camera te verwijderen.¹⁵⁰

Dissidenten

Ook de situatie van (actieve) dissidenten¹⁵¹ bleef in de onderhavige periode zorgwekkend. Veel dissidenten hadden te maken met intimidaties van de zijde van de overheid vanwege hun kritiek op het regeringsbeleid of op de Communistische Partij. In een aantal gevallen werden personen die door de autoriteiten werden

¹⁴⁶New York Times, *China blocks WhatsApp, broadening online censorship*, 25 september 2017; CNBC, HP de Tijd, *De Chinese blockade van WhatsApp is niet uitzonderlijk*, 26 september 2017.

¹⁴⁷Dit werd in de verslagperiode door de autoriteiten zeer breed geïnterpreteerd en betreft alle onderwerpen die op één of andere manier indruisen tegen de lijn van de Communistische Partij of als kritiek op de overheid kunnen worden opgevat.

¹⁴⁸US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

¹⁴⁹Committee to Protect Journalists, *Chinese authorities should drop all charges and immediately free Yang Xiuqiong, a contributor to the banned human rights news website 64 Tianwang, the Committee to Protect Journalists said today*, 6 juli 2017;

¹⁵⁰Committee to Protect Journalists, *Chinese authorities should launch a credible, independent investigation into allegations that local police harassed and briefly detained a journalist in the northern city of Tianjin last week, the Committee to Protect Journalist said today*, 22 augustus 2017.

¹⁵¹Hierbij zij aangemerkt dat het onderscheid tussen dissidenten en andere mensenrechtenverdedigers soms moeilijk is te maken en dat beide categorieën elkaar dikwijls overlappen. In algemene zin kan gesteld worden dat dissidenten een bedoelde activistische inslag hebben en vaak in langslpende conflicten met de Chinese autoriteiten zijn verwickeld, waar (sommige) andere mensenrechtenverdedigers ook op incidentele wijze met het gezag in aanraking kunnen komen en niet met voorbedachten rade de confrontatie zoeken. Een voorbeeld van de laatste categorie is het merendeel van de opgepakte advocaten in de 709-crackdown.

beschouwd als dissident opgepakt en gedetineerd. Bij de overheid bekend staande dissidenten stonden volgens een bron op een zogenoemde no-fly-list en werden hierdoor ernstig in hun bewegingsvrijheid beperkt.¹⁵² Volgens de *political prisoners database* van de Amerikaanse *Congressional-Executive Commission on China* telde China per november 2017 1414 bekende zaken van politieke gevangenen (hierbij zijn niet meegerekend de Tibetaanse detenties na 10 maart 2008 en Oeigoerse detenties na 5 juli 2009).¹⁵³ Hieronder volgt een aantal voorbeelden van dissidenten die werden opgepakt, veroordeeld of zijn overleden in detentie gedurende de verslagperiode. De meesten van de veroordeelde dissidenten zaten gedurende de onderhavige periode vast op beschuldiging van 'ondermijning of omverwerping van de staat of het staatsgezag' of vanwege aanklachten op basis van terrorisme of separatisme.

Op 23 september 2014 werd de Oeigoerse wetenschapper Ilham Tohti opgepakt op beschuldiging van 'separatisme', vanwege publicaties en activisme voor een rechtvaardiger behandeling van de Oeigoerse gemeenschap in Xinjiang. Hij kreeg een levenslange gevangenisstraf opgelegd in een gevangenis in Urumqi, de hoofdstad van Xinjiang. Ook zijn familie werd gedurende de verslagperiode meermaals onder druk gezet door de Chinese autoriteiten, vooral wanneer zij de publiciteit opzochten met betrekking tot het lot van Ilham Tohti. Naar verluidt is de familie momenteel in onwetendheid over het precieze lot van Ilham Tohti en is de communicatie tussen hem en zijn familie verboden. Ook zou een aantal studenten die nauw met hem samenwerkten zijn gedetineerd en bestraft met gevangenisstraffen tot acht jaar. Tohti won in 2016 de prestigieuze *Martin Ennals Award* voor zijn mensenrechtenactiviteiten. Zijn advocate, Wang Yu, werd in het kader van de *709-crackdown* van mensenrechtenadvocaten (zie paragraaf 2.5.1), samen met haar echtgenoot Bao Longjun, opgepakt op beschuldiging van het in gevaar brengen van de staatsveiligheid.¹⁵⁴

Op 3 augustus 2015 werd de jurist Wang Quanzhang opgepakt in Tianjing gedurende de arrestatiegolf van mensenrechtenverdedigers en -advocaten die bekend zou komen te staan als de *709-crackdown* (zie paragraaf 2.5.1). Wang werkte voor de Fengrui Law Firm, waarvan naast Wang nog enkele andere medewerkers werden gedetineerd. Wang maakte zich sterk voor een herziening van het Chinese recht met betrekking tot de eerbiediging van de mensenrechten. Hij is de oprichter van een systeem van centra voor rechtshulp die *pro bono* juridische hulp bieden aan personen die in hun gemeenschappen zijn gedupeerd. Na zes maanden incommunicado-detentie werd duidelijk dat hij was gearresteerd op de aanklacht 'ondermijning van het staatsgezag (*subversion*)' en dat hij was overgebracht naar detentiecentrum nummer 2 in Tianjin. Voor zover bekend zit Wang nog altijd vast en wacht hij op zijn proces (als laatste van de honderden mensenrechtenverdedigers die werden opgepakt in het kader van de 709-crackdown). Hij heeft sinds zijn arrestatie geen contact gehad met de buitenwereld, noch met zijn advocaten.¹⁵⁵

Op 26 november 2016 overleed Peng Ming in een Chinese gevangenis, terwijl hij een levenslange gevangenisstraf uitzat. Peng Ming was veroordeeld op beschuldiging van

¹⁵²Vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

¹⁵³Congressional-Executive Commission on China, *Political Prisoner Database, China: List of Political Prisoners Detained or Imprisoned as of November 5, 2017 (1,414 cases)*.

¹⁵⁴China Change, *News about Uighur scholar Ilham Tohti on the third anniversary of his sentencing: No news*, 22 september 2017; Amnesty International, *Five facts about Ilham Tohti, award winning activist jailed in China*, 20 oktober 2016; Amnesty International, *China's crackdown on human rights lawyers*, juli 2016.

¹⁵⁵Chinese Human Rights Defenders, *Wang Quanzhang*, 22 januari 2016; Mensenrechtentulp.nl, *Kandidaten: Wang Quanzhang*, geraadpleegd 27 november 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

'het leiden van een terroristische organisatie'. Hij werd in 1999 al naar een heropvoedingskamp gestuurd voor de duur van achttien maanden. In 2001 vluchtte hij naar de Verenigde Staten. Daar richtte hij de *China Federal Interim Committee* op, een organisatie met als oogmerk het mobiliseren van anticommunistische krachten buiten China, het beëindigen van het één-partij-stelsel in China en het stichten van een Chinese Federatie. In 2004 werd hij vanuit Amerika ontvoerd naar Birma, waarvandaan hij naar China werd gebracht en werd veroordeeld. De autoriteiten stelden dat hij plotseling was overleden. Verzoeken door de familie aan de autoriteiten om autopsie te mogen plegen werden geweigerd. Van zijn lijk waren het hoofd en het hart verwijderd.¹⁵⁶

Op 13 juli 2017 overleed de bekende dissident en Nobelprijswinnaar Liu Xiaobo in China aan de gevolgen van leverkanker. Tijdens zijn ziekte werd hem meerdere malen behandeling onthouden en werden verzoeken van de familie om hem in het buitenland te laten behandelen stelselmatig geweigerd. Liu Xiaobo won de Nobelprijs voor de Vrede terwijl hij in China gevangen zat op basis van de veroordeling van het 'pogen tot het omverwerpen van de staat'. Xiaobo werd drie weken voor zijn overlijden op medisch pardon vrijgelaten.¹⁵⁷

Op 7 november 2017 overleed de kritische blogger Yang Tongyan als gevolg van een hersentumor in de Nanjing gevangenis in de zuidoostelijke provincie Jiangsu. Hij werd in augustus 2017 vrijgelaten op medisch pardon uit de gevangenis om aan de tumor te worden geopereerd. Tot zijn vrijlating had hij geleden onder een slechte medische behandeling in de gevangenis. Yang Tongyan (ook wel bekend als Yang Tianshui) had bijna twaalf jaar in detentie gezeten. Hij stond bekend als een 'pro-democratie-blogger' en werd in 2005 gearresteerd op beschuldiging 'poging tot ondermijning van de staat (subversion)'.¹⁵⁸

2.4.2

Vrijheid van vereniging en vergadering

Ook in deze verslagperiode was de vrijheid van vereniging en vergadering in China aan strikte beperkingen onderhevig. De Chinese Grondwet erkent de vrijheid van vereniging en vergadering, maar die vrijheden worden in de praktijk aan aanzienlijke beperkingen onderworpen. Activiteiten mogen niet ingaan tegen 'het leiderschap van de partij' of 'de belangen van de staat'. Politieke partijen die zich kritisch opstellen tegenover de CCP zijn daarom niet toegestaan.¹⁵⁹ Ook het pleiten voor meer democratie wordt niet geduld.¹⁶⁰ Zie voor de positie van vakbondsleden paragraaf 2.5.5.

2.4.3

Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging

Algemeen

Artikel 36 van de Chinese grondwet garandeert vrijheid van religie in China en bescherming voor 'normale religieuze activiteiten'. De grondwet specificereert niet wat onder 'normaal' moet worden verstaan. In hetzelfde artikel staat verwoord dat discriminatie op basis van religie verboden is en dat personen noch staatsinstellingen het recht hebben om anderen te verplichten een geloofsovertuigingen aan te hangen of juist niet aan te hangen. China heeft tevens het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en politieke Rechten (*International*

¹⁵⁶Amnesty International, *Peng Ming, life and death of a political prisoner in China*, 12 december 2016; The Huffington Post, *This visualization shows China's jailed, murdered and missing political prisoners*, 19 maart 2017.

¹⁵⁷The Guardian, *Liu Xiaobo, Nobel laureate and political prisoner, dies at 61 in Chinese custody*, 13 juli 2017; New York Times, *Chinese citizens evade internet censors to remember Liu Xiaobo*, 14 juli 2017.

¹⁵⁸Reporters Without Borders, *After lack of medical care in prison, Chinese blogger dies*, 9 november 2017.

¹⁵⁹Er bestaan in China acht andere politieke partijen die officieel zijn goedgekeurd door de Communistische Partij. Zij bestaan in een volledig door de CCP georkestreerd politiek landschap waarbinnen van daadwerkelijke oppositie geen enkele sprake is. Vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁶⁰US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017;

Convention on Civil and Political Rights, ICCPR) getekend waarbinnen de vrijheid van religie is gewaarborgd krachtens artikel 18. China heeft het ICCPR nog niet geratificeerd, maar wel aangegeven van plan te zijn dit te zullen doen.¹⁶¹

Leden van de CCP worden echter ontmoedigd een geloof aan te hangen. Religieuze instellingen worden in China streng gecontroleerd, zijn verplicht zich te laten registreren en zijn aan strikte regels gebonden. De *State Administration for Religious Affairs (SARA)* is verantwoordelijk voor het toezicht en beoordeelt de legitimiteit van religieuze activiteiten. Sinds 2011 moeten alle religieuze groepen en instellingen accountants inhuren voor hun financiële activiteiten en jaarrapporten indienen. Voor iedere officieel erkende religie bestaat een overkoepelend toezichthoudend orgaan, de *Patriotic Religious Association (PRA)*. De overheid handhaaft strikte controles op alle religieuze activiteiten, vooral in de *Tibet Autonomous Region (TAR)* en in de *Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR)*.¹⁶²

China kent geen staatsreligie. Er zijn vijf officieel erkende religies, die elk verenigd zijn in een PRA: boeddhisme, taoïsme, islam, katholicisme en protestantisme. Religieuze groeperingen die niet zijn aangesloten bij een PRA en katholieke organisaties die loyaal zijn aan het Vaticaan kunnen niet als legaal worden geregistreerd.¹⁶³

De vrijheid van godsdienst en levensovertuiging kwam gedurende de verslagperiode nog meer onder druk te staan dan voorheen. De Chinese overheid voerde verdergaande maatregelen door om wat zij zelf beschrijft als 'dreiging voor de binnenlandse veiligheid afkomstig van religieus-extremistische groeperingen' tegen te gaan. Zo werd in september 2017 een aantal maatregelen afgekondigd om ongeautoriseerde activiteiten van religieuze groepen harder aan te pakken en de toch al grote mate van controle ten aanzien van christengroeperingen, moslimgemeenschappen en andere religieuze groepen aan te scherpen. Onder meer werd een verbod opgelegd voor religieuze groeperingen die financiering uit het buitenland ontvangen en mogen ongeregistreerde religieuze groepen – die al een verbod hadden tot het stichten van gebedshuizen – nu ook geen onderwijs meer geven. Verder werden de boetes verhoogd voor het organiseren van ongeautoriseerde religieuze evenementen en kunnen de personen of organisaties die ruimtes faciliteren voor dergelijke bijeenkomsten ook worden beboet. De aangescherpte regelgeving wordt per februari 2018 van kracht. De nieuwe maatregelen riepen vanuit de hoek van mensenrechtenorganisaties de reactie op dat gevreesd werd voor een toename aan overheidspesterijen, gevangennemingen en geweld jegens (leden) van religieuze groeperingen.¹⁶⁴

De maatregelen met betrekking tot het sanctioneren van 'illegale religieuze activiteiten' en het terugdringen van buitenlandse invloed op religieuze bewegingen in China waren ook al in 2016 aangescherpt, tezamen met de lancering van het nieuwe Chinese Nationaal actieplan ter verbetering van de mensenrechten (2016-2020). In oktober 2016 maakte president Xi tijdens een partijconferentie inzake het religieuze beleid in China duidelijk dat hij wil aansturen op een verregaande *sinificatie*¹⁶⁵ van het religieuze landschap in China.¹⁶⁶

¹⁶¹Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017.

¹⁶²Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012, deze situatie is ongewijzigd.

¹⁶³Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012, deze situatie is ongewijzigd.

¹⁶⁴Mail Online, *China tightens restrictions on religious freedom*, 8 september 2017; Reuters, *China tightens regulation of religion to 'block extremism'*, 7 september 2017.

¹⁶⁵Hiermee wordt bedoeld de volledige verchinezing van godsdienst en levensovertuiging op de voorwaarden van de Communistische Partij.

¹⁶⁶United States Commission on International Religious Freedom, *Annual report 2017, China*, 26 april 2017.

In Xinjiang en Tibet hadden Tibetanen en Oeigoeren te maken met verregaande inperking van hun religieuze vrijheden onder het mom van de bestrijding van terrorisme, extremisme en separatisme. Zo moesten Oeigoeren in Xinjiang korans inleveren en werd het dragen van gezichtsbedekkende kledij, zoals een boerka, of het dragen van een (lange) baard verboden. Ook publiceerden de autoriteiten in 2017 een lijst met verboden moslimnamen voor pasgeboren Oeigoerse baby's. Indien een kind toch een op de lijst voorkomende naam krijgt, loopt het risico maatschappelijk te worden buitengesloten en verstoken te blijven van onderwijs, overheidsdiensten en een hukou-registratie. Tibetaanse monniken werden in de verslagperiode verdreven uit hun huizen in het complex Larung Gar, alvorens deze huizen werden gesloopt. In Xinjiang werden naar verluidt duizenden moskeeën gesloopt gedurende de onderhavige periode.¹⁶⁷

Er zijn in de beschreven periode geen gevallen bekend geworden van personen die vanwege hun religieuze overtuiging uit de ouderlijke macht werden gezet. Volgens de SARA werden leden van tot illegale religieuze beweging verklaarde groepen zo veel als mogelijk teruggebracht in de samenleving. Het uit de ouderlijke macht zetten kan volgens de SARA alleen als gevolg van een wettelijke maatregel die wordt opgelegd aan personen van wie is gebleken dat zij niet geschikt zijn voor het ouderschap. Volgens een andere bron kon het zijn voorgevallen dat in Xinjiang of Tibet ouders werden gearresteerd en daarmee het ouderlijk gezag verloren. In dergelijke gevallen worden de (Oeigoerse of Tibetaanse) kinderen doorgaans in staatsweeshuizen of in Han-Chinese pleeggezinnen geplaatst, waar ze op een Han-Chinese manier worden opgevoed. Over gevallen waarbij het ontheffen uit het ouderlijk gezag het directe gevolg was van een religieuze overtuiging is echter niets bekend geworden.¹⁶⁸

Op 1 februari 2018 trad een nieuwe regulering inzake religieuze zaken in werking. Onder de nieuwe regelgeving zal de scheidslijn tussen geregistreerde kerken en ongeregistreerde kerken zeer scherp worden getrokken en zal naar verwachting de voorheen aanwezige relatieve bewegingsruimte van met name ongeregistreerde (huis)kerken drastisch worden ingeperkt. Volgens de nieuwe regels krijgen lokale overheden grotere bevoegdheden met betrekking tot de (goedkeuring) van de registratie van geloofsgemeenschappen en met betrekking tot het autoriseren van samenkomststruimtes en locaties voor religieuze evenementen. Het organiseren van niet door lokale overheden geautoriseerde religieuze bijeenkomsten, evenementen of activiteiten kan worden bestraft met hoge boetes. Daarnaast moeten godsdienstleraren en stafleden van religieuze instellingen hun activiteiten verplicht rapporteren aan de lokale autoriteiten. Ook tracht de overheid naar eigen zeggen middels deze regulering de buitenlandse invloed op religieuze aangelegenheden in China aan banden te leggen en terrorisme en extremisme tegen te gaan.¹⁶⁹

¹⁶⁷The Guardian, *China bans religious names for muslim babies in Xinjiang*, 25 april 2017; Independent, *China bans burqas and 'abnormal beards' in muslim province of Xinjiang*, 30 maart 2017; United States Commission on International Religious Freedom (USCIRF), *Annual report 2017, China*, 26 april 2017.

¹⁶⁸Vertrouwelijke bron, 12 december 2017, vertrouwelijke bron, 14 december 2017; Radio Free Asia, *Uyghur children's 'identities changed'*, 22 mei 2009; UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of China (including Hong Kong and Macau Special Administrative Regions), adopted by the Committee at its sixty-fourth session (16 September - 4 October 2013)*, via Refworld, 4 oktober 2013.

¹⁶⁹Law Library of Congress, *China: revised regulations on religious affairs*, 9 november 2017; Reuters, *China tightens regulation of religion to 'block extremism'*, 7 september 2017; World Watch Monitor, *China's new religion regulations expected to increase on Christians*, 1 februari 2018; America Magazine, *Chinese Christian churches face new threats as state religious code is revised*, 25 januari 2018; vertrouwelijke bron, 14 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

Ondanks de bovengenoemde repressieve overheidsmaatregelen neemt het aantal kerken, moskeeën en andere gebedshuizen, alsmede het aantal (ongeregistreerde) geloofsgemeenschappen in China sterk toe (met uitzondering van Xinjiang).¹⁷⁰

Ondergrondse (protestantse) kerken en huiskerken

Ondergrondse (protestantse) kerken en huiskerken zijn officieel verboden in China. Protestantse gelovigen¹⁷¹ dienen zich aan te sluiten bij de door de staat goedgekeurde en geleide protestantse kerk, de *Three-Self Patriotic Movement* (TSPM). Veel protestantse kerkgemeenschappen die niet zijn aangesloten bij de TSPM hebben zich verenigd in de niet-erkende overkoepelende *House Church Alliance* (HCA). Ongeregistreerde huiskerken worden door de autoriteiten als een bedreiging gezien omdat zij zich onttrekken aan de controle van de Communistische Partij. In de verslagperiode vonden er arrestaties plaats van protestantse christenen die in ondergrondse ongeautoriseerde kerken bijeen kwamen. Zo werden tegen het einde van januari 2017 in het noordwesten van Xinjiang meer dan tachtig christenen gearresteerd op de beschuldiging van 'deelname aan religieuze activiteiten op niet-religieuze locaties'. Christenen die in ondergrondse kerken bijeenkomen worden soms ook gearresteerd op gronden als 'het verstoren van de openbare orde'. In juli 2017 kondigden de autoriteiten in de oostelijke provincie Zhejiang maatregelen af die kinderen belemmerden om naar christelijke zomerkampen te gaan en de zondagschool bij te wonen. Ook in de provincie Henan legde het lokale comité van de TSPM in de zomer van 2017 een dergelijk verbod op alleen activiteiten van de TSPM zelf worden geautoriseerd.¹⁷² In Zhejiang hingen lokale autoriteiten camera's op in kerkruintes, naar eigen zeggen met het doel het versterken van antiterrorisme-maatregelen. Naar verluidt kwam het voor dat personen die hier tegenin gingen werden gemolesteerd.¹⁷³

Ook kwam het voor in de verslagperiode dat gebouwen waar huiskerken waren gevestigd werden afgebroken en dat kruissymbolen werden verwijderd. Zo zouden in 2015 en 2016 in de provincie Zhejiang alleen ongeveer 1700 huiskerken zijn gesloopt, dan wel ontdaan van kruistekens. Ook in andere provincies werden kerken afgebroken en kruizen verwijderd in de verslagperiode. Hierbij werd soms geweld gebruikt door de politie tegen de kerkgangers. Aan het einde van de verslagperiode brak de Chinese overheid een aantal grote protestantse kerken af waarvan de *Golden Lampstand Church* in de provincie Shanxi de bekendste was. De autoriteiten stelden dat de gebouwen illegaal waren gebouwd, zonder de benodigde vergunningen. De Golden Lampstand Church vormde een gebedshuis voor meer dan 50.000 christenen.¹⁷⁴

De Chinese autoriteiten trachtten in de verslagperiode door (administratieve) pesterijen en een restrictief beleid druk uit te oefenen op (huis)kerken om zich aan te sluiten bij de TSPM. Dit gebeurde onder meer door onaangekondigde invallen tijdens diensten, uitzettingen uit ontmoetingsplaatsen en een officieel verbod op godsdienstige activiteiten van huiskerkgemeenschappen. De meeste van de

¹⁷⁰The Atlantic, *In China, unregistered churches are driving a religious revolution*, 23 april 2017.

¹⁷¹Er zijn naar schatting tussen 80 en 130 miljoen protestantse christenen in China, van wie de meesten in ongeregistreerde (huis)kerken bijeen komen. Het aantal huiskerken is niet in te schatten. In veel grotere steden zijn vaak duizenden van deze huiskerken aanwezig, variërend in grootte van enkele tientallen tot honderden leden.

¹⁷²China Aid, *Arrests and detentions sweep in Xinjiang after lunar new year*, 3 maart 2017; The Christian Post, *Over 80 Chinese Christians arrested after worshipping in house churches*, 7 maart 2017; China Aid, *China Daily: Chinese Christians continue 'house church' gatherings despite intensified religious crackdown*, 7 augustus 2017.

¹⁷³Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; The Gospel Herald, *Chinese house church ordered to stop meeting, singing hymns – or face legal action*, 4 oktober 2016; Release International, *Chinese House Church Alliance*, geraadpleegd op 7 december 2017.

¹⁷⁴The Gospel Herald, *Chinese house church ordered to stop meeting, singing hymns – or face legal action*, 4 oktober 2016; Express, *Christian church destroyed as Chinese police drag worshippers into street and beat them*, 11 juni 2017; The New York Times, *Chinese police dynamite Christian megachurch*, 12 januari 2018.

ongeregistreerde kerken – vaak bestaande uit honderden leden – slaagden er echter in zelfstandig te blijven, ondanks de aanhoudende druk van de (lokale) autoriteiten om zich aan te sluiten bij de bestaande, door de overheid gecontroleerde, structuur.¹⁷⁵

Volgens bronnen konden personen, die vanwege hun lidmaatschap van een huiskerk in aanraking kwamen met repressie van de autoriteiten, zich theoretisch in een andere provincie vestigen om aan de druk te ontsnappen. Echter, in de praktijk zou dit nauwelijks een reële mogelijkheid zijn, aangezien de overheid relatief eenvoudig personen kan opsporen en monitoren via de identiteitsgegevens. Bovendien zouden er problemen ontstaan met het verkrijgen van een hukou-registratie. De persoon zal in een dergelijk geval ook te maken krijgen met maatregelen zoals het blokkeren van de bankrekening, waardoor overleven lastig wordt.¹⁷⁶

Katholieke Kerk

In de beschreven periode was er sprake van toenadering tussen de Chinese Katholieke Kerk en het Vaticaan. Volgens de kardinaal van Hongkong werd een overeenkomst bereikt over de benoeming van bisschoppen. Volgens de kardinaal was deze overeenkomst een eerste stap in de richting van het bijleggen van de diepgravende geschillen tussen de Roomse Kerk en de Chinese Katholieke Kerk. Nadat Mao Zedong in 1949 de banden met het Vaticaan verbrak, zette China een eigen katholieke structuur op in de vorm van de *Chinese Catholic Patriotic Association* (CCPA). Sindsdien werden bisschoppen in China benoemd door de CCPA en niet door het Vaticaan. De achterliggende gedachte hierbij was om Chinese katholieken af te schermen van buitenlandse invloeden die kritisch tegen de Communistische Partij gekant konden zijn. Door toedoen van Paus Franciscus werden in 2014 de banden tussen de Roomse en Chinese katholieke kerk aangehaald en verbeterden de onderlinge verhoudingen. Volgens de bisschop heeft de Paus momenteel weer invloed in het verkiezingsproces van de Chinese bisschoppen en wordt hij erkend als de hoogste geestelijke leider binnen het katholicisme.¹⁷⁷

Echter, ook in de huidige verslagperiode vormde de Chinese overheid het grootste struikelblok voor normalisering van de betrekkingen tussen het Vaticaan en de Chinese katholieken. De overheid beperkte de actieruimte van zowel ondergrondse als officieel door de staat erkende bisschoppen. Kerkelijke leiders dienden boven alles in de pas te lopen met de regelgeving van de CCPA.¹⁷⁸

In april 2017 werden twee onafhankelijke bisschoppen gedetineerd en naar verluidt door lokale autoriteiten onder druk gezet om zich bij de overkoepelende CCPA aan te sluiten. Eén van de twee bisschoppen, Peter Shao Zumin uit Wenzhou in de provincie Zhejiang, werd na vijf dagen hechtenis vrijgelaten maar in mei 2017 opnieuw vastgezet. Begin januari werd hij vrijgelaten na zeven maanden detentie. Het was al de vierde keer dat Shao Zumin door de autoriteiten op een onbekende locatie werd vastgezet. De andere bisschop, Vincent Guo Xijin uit Mindong in de provincie Fujian, werd in mei 2017 weer vrijgelaten. Ook andere niet bij de CCPA

¹⁷⁵Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; The Atlantic, *In China, unregistered churches are driving a religious revolution*, 23 april 2017.

¹⁷⁶Vertrouwelijke bron, 14 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁷⁷Catholic Herald, *China and the Vatican have reached an agreement on bishops, says cardinal*, 9 februari 2017; The Diplomat, *China and the Vatican are step closer to mending ties*, 10 februari 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹⁷⁸Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017.

aangesloten bisschoppen en priesters zaten aan het einde van de verslagperiode nog in detentie, vaak op onbekende locaties.¹⁷⁹

Bisschop Thaddeus Ma Daqin uit Shanghai stond in de verslagperiode onder verscherpt toezicht nadat hij vier jaar onder huisarrest was geplaatst in het Sheshan-seminarie in Shanghai, vanwege zijn breuk met de CCPA. De bisschop had zich bij zijn aantreden in 2012 afgescheiden van de CCPA, maar had zich in juni 2016 weer aangesloten.¹⁸⁰

Op 29 december 2017 werd priester Lu Danhua door functionarissen van de SARA uit zijn verblijf in de oostelijke Zhejiang provincie meegenomen naar Wenzhou, volgens de autoriteiten voor 'onderricht' in de nieuwe religieuze regelgeving en 'om zijn priestervergunning te verkrijgen'. Hoewel hij volgens de autoriteiten de dag erna werd vrijgelaten, is er naar verluidt sindsdien nog niets van hem vernomen.¹⁸¹

Evil cults

In 1996 begon de Chinese overheid met het verbieden van groepen die zij aanduidde als 'evil cults'. De leden van dergelijke groepen worden sindsdien vervolgd op basis van artikel 300 van de strafwet. Op grond van dit artikel kunnen sekteleiden tot zeven jaar gevangenisstraf krijgen wegens het verstoren van de openbare orde of het uitdelen van publicaties. Sekteleiders lopen het risico op minimaal zeven jaar gevangenisstraf. Dit geldt ook voor personen die zich bezighouden met het werven van nieuwe leden. Hoewel volgens bronnen de sekteleiders verhoogd risico lopen op vervolging en (langere) gevangenisstraffen, lopen ook volgers en leden risico te maken te krijgen met repressieve maatregelen van de autoriteiten. Hierbij maakt het wel verschil tot welke sekte of cult iemand behoort. Zo kan alleen de verdenking dat iemand banden heeft met *Falun Gong* al voldoende zijn om in de negatieve belangstelling te komen van de autoriteiten, terwijl leden van bijvoorbeeld een ongeregistreerde protestantse beweging niet direct te maken hoeven te krijgen met repressieve overheidsbejegening. In de verslagperiode stonden in dit verband vooral de Falun Gong en de *Church of the Almighty God* (ook bekend als *Eastern Lightning*) op het netvlies van de Chinese autoriteiten. Sommige bronnen stelden dat alleen de leiders worden opgepakt en dat de leden en volgers zo goed als mogelijk terug in de samenleving worden begeleid.¹⁸² In de praktijk gold in de verslagperiode dat, naast leden van de Falun Gong, met name aanhangers van de Church of the Almighty God (leden zowel als leiders) het risico liepen te maken te krijgen met detentie, vervolging, marteling en andere repressieve maatregelen van de overheid.¹⁸³

Voor personen die lid zijn van een 'evil cult' en die te maken krijgen met repressieve acties van de overheid gold in de verslagperiode dat zij zich in theorie elders zouden kunnen vestigen, maar in de praktijk zeer waarschijnlijk te maken zouden krijgen met overheidscontrole en problemen in de sfeer van hukou-registraties en het

¹⁷⁹Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; Katholiek Nieuwsblad, *China: Ontvoerde bisschop terug in zijn bisdom*, 12 oktober 2016; UCA News, *Three 'stubborn' Chinese priests held, as bishop goes free*, 11 mei 2017; World Watch Monitor, *Chinese priest missing after 'brief chat' with authorities*, 11 januari 2018.

¹⁸⁰Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; Catholic Herald, *Chinese bishop shocks faithful by recanting position on state-run church*, 17 juni 2016.

¹⁸¹World Watch Monitor, *Chinese priest missing after 'brief chat' with authorities*, 11 januari 2018.

¹⁸²Gesprek religieuze expert, Hongkong 14 december 2017; gesprek SARA, 12 december 2017; Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹⁸³Vertrouwelijke bron, 15 december 2017; Human Rights Without Frontiers, *China: Church of Almighty God members fatally tortured while in custody*, 17 januari 2018; BBC News, *Chinese police detain 'female Jesus cult' members*, 27 juli 2017.

voorzien in hun levensonderhoud (zie ook bij ondergrondse protestantse kerken hierboven).¹⁸⁴

Van de volgende religieuze bewegingen is bekend dat zij tot illegale sektes zijn verklaard: de Falun Gong (en andere *Qigong*-bewegingen), de *Guan Yin* (ook bekend als *Guanyin Famin, the Way of the Goddess of Mercy*) en protestantse groepen als de *Shouters*, Church of the Almighty God (Eastern Lightning), *Society of Disciples (Mentu Hui)*, *Full Scope Church*, *Spirit Sect*, *New Testament Church*, *Three Grades of Servants (San Ba Pu Ren)*, *Association of Disciples*, *Lord God Sect*, *Established King Church*, *Unification Church*, *Family of Love*, *Justification by Faith* en de *South China Church*.¹⁸⁵

Over de (vermeende) beweging *Justification by Faith* is veel onduidelijkheid. De beweging, die zou zijn ontstaan rondom een uitspraak van kerkhervormer Maarten Luther in de zestiende eeuw (*Sola Fide*, door geloof alleen), zou zeer dunverspreid zijn en nauwelijks invloedrijk. Over de precieze inhoud van de beweging en haar rol in de Chinese samenleving zijn geen gegevens bekend geworden.¹⁸⁶

Hieronder wordt de positie van de twee belangrijkste tot evil cult verklaarde bewegingen beschreven: Falun Gong (en andere *Qigong*-bewegingen) en de Church of the Almighty God.

Falun Gong en andere Qigong-bewegingen

De Falun Gong is sinds 1999 een verboden groepering en wordt door de Chinese autoriteiten aangemerkt als evil cult. Het beoefenen van Falun Gong of het bezit van Falun Gong-boeken zijn al voldoende redenen voor detentie. Falun Gong-aanhangers lopen het gevaar te worden opgepakt zodra algemeen bekend is dat ze aanhanger zijn. De overheid voert een actieve anti-Falun Gong-campagne en de beweging heeft te maken met censuur.¹⁸⁷

Ook in deze verslagperiode stonden aanhangers van de Falun Gong bloot aan martelingen, mishandelingen, willekeurige detentie in werkkampen, verdwijningen en executies. Naar verluidt hebben Falun Gong-aanhangers in detentie te maken met op hen uitgevoerde psychologische en medische experimenten, seksueel geweld, marteling en onvrijwillige orgaantransplantatie.¹⁸⁸ Volgens een vanuit Amerika opererende Chinese journalistieke organisatie, die door de Chinese overheid in verband wordt gebracht met de Falun Gong, kwamen in 2016 in China tachtig Falun Gong-aanhangers om het leven door slechte behandeling in detentie.¹⁸⁹ In de verslagperiode zijn geen veranderingen opgetreden in de houding van de Chinese autoriteiten ten aanzien van Falun Gong en andere *Qigong*-bewegingen.¹⁹⁰ Er werd een systematische, landelijke en vaak gewelddadige campagne gevoerd om Falun Gong-aanhangers te 'transformeren', dat wil zeggen onder druk van vaak mentale en fysieke mishandeling te dwingen hun overtuiging en praktijken op te geven.

¹⁸⁴Vertrouwelijke bron, 14 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

¹⁸⁵Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹⁸⁶Vertrouwelijke bron, 14 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

¹⁸⁷United States Commission on International Religious Freedom, *Annual report 2017, China*, 26 april 2017; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; vertrouwelijke bron, Hongkong 14 december 2017; Zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

¹⁸⁸United States Commission on International Religious Freedom, *Annual report 2017, China*, 26 april 2017; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; The Catholic Weekly, *China's harvest of blood, built upon Falun Dafa prisoners of conscience*, 19 juli 2017.

¹⁸⁹Minghui, *80 Falun Gong practitioners confirmed to have died in 2016 as a result of arrests and torture*, 23 maart 2017; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017.

¹⁹⁰Andere *Qigong*-bewegingen zijn bijvoorbeeld Zhong Gong, Guo Gong en Xian Gong. Ook deze bewegingen worden, net als de Falun Gong, als *evil cult* aangemerkt door de Chinese regering.

Daarvoor werden illegale detentiecentra, informeel 'hersenspoelcentra' genoemd, gebruikt.¹⁹¹

Ook personen die indirect in verband worden gebracht met de Falun Gong (of met aanhangers ervan), zoals familieleden, journalisten of advocaten, lopen risico in de negatieve belangstelling van de autoriteiten te komen. Zo werd een ingezetene van het Ganyu-district, Wang Dushan, in november 2015 in de Jiangsu-provincie in Beijing opgepakt, nadat hij afbeeldingen die werden geassocieerd met Falun Gong via sociale media had verspreid. Hij werd opgepakt op beschuldiging van 'gebruik van het internet om de Chinese wet te ondermijnen', een beschuldiging die volgens zijn advocaat niet in het Chinese recht voorkomt.¹⁹² Volgens familie was de vader van Wang Dushan aanhanger van de Falun Gong.¹⁹³

Tijdens een rechtszitting van twee Chinese vrouwelijke aanhangers van de Falun Gong, die in april 2017 om onduidelijke redenen werden gearresteerd in de provincie Heilongjiang, mocht slechts één familielid aanwezig zijn. Hun advocaten werden naar verluidt door de autoriteiten belaagd en lastig gevallen. In de regel worden de meeste naaste familie en andere Falun Gong-aanhangers geweerd van rechtszittingen van Falun Gong-leden. Het komt vaak voor dat autoriteiten druk uitoefenen op advocaten van Falun Gong-aanhangers om zaken te laten vallen.¹⁹⁴

Volgens het *Falun Dafa Information Centre*¹⁹⁵ worden familieleden van Falun Gong-beoefenaars op verschillende manieren door de Chinese autoriteiten vervolgd en gediscrimineerd en komt geweld tegen familieleden voor. Dit varieert volgens het centrum van het verlies van werkgelegenheid, het worden weggestuurd van school tot marteling. Familieleden zouden soms door de autoriteiten worden gedwongen mee te werken aan de vervolging van Falun Gong-leden.¹⁹⁶

Church of the almighty god (ook bekend als *eastern lightning*, *Quánnéng-Shén*, *Dōnfāng Shǎndiàn*)

De Church of the almighty god is een in China verboden beweging die haar leden oproept de banden met de familie te verbreken en te strijden tegen de ideologie van de Communistische Partij.¹⁹⁷ De groep gelooft dat Jezus Christus is teruggekeerd in de gedaante van een Chinese vrouw, genaamd Yang Xiangbin (ook wel *Lightning Deng*). Zij is tevens getrouwd met de oprichter van de sekte, Zhao Weishan. Volgens de Chinese autoriteiten vluchtte het paar in 2000 naar de Verenigde Staten en hebben zij daar eveneens een cultbeweging gesticht. De beweging zou ongeveer een miljoen aanhangers hebben door heel China, inclusief Hongkong en Macau. De kerk zou ook in het buitenland voet aan de grond hebben. De werkwijze van de sekte kenmerkt zich door een agressieve methode van bekeren, vooral gericht op huisvrouwen en leden van christelijke gemeenschappen. De beweging is sinds 1995 verboden verklaard door het Chinese ministerie van Veiligheid (*Ministry of Public*

¹⁹¹De situatie zoals beschreven in algemeen ambtsbericht China van december 2012 geldt nog steeds.

¹⁹²Falun Gong-aanhangers, alsmede aanhangers van andere groeperingen die in China als *evil cult* worden beschouwd, worden doorgaans aangeklaagd op artikel 300 van de Chinese strafwet: het organiseren of benutten van mystieke sektes of cultbewegingen, of het gebruik maken van bijgeloof, om de Chinese wet te ondermijnen.

¹⁹³Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017;

¹⁹⁴Minghui, *Family members and attorneys harassed at trial of Falun Gong practitioner*, 27 september 2017; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2016*, 6 oktober 2016.

¹⁹⁵Falun Dafa is een andere benaming voor Falun Gong. De beweging kenmerkt zich door een praktijk van zelfcultivering gebaseerd op de boeddhistische school. De vrijwilligersorganisatie *Minghui* rapporteert over en monitort de Falun Gong-gemeenschap wereldwijd, voornamelijk via hun website [minghui.org](http://en.minghui.org/) (Engelstalige versie: <http://en.minghui.org/>).

¹⁹⁶Falun Dafa Information Centre, *Persecution of family and children*: <http://en.faluninfo.eu/victims/siblings>, geraadpleegd op 8 november 2017.

¹⁹⁷In hun propagandamateriaal zou als belangrijkste doelstelling staan vermeld het 'vernietigen van de Communistische Partij' die zij omschrijven als *great red dragon*.

Security, MPS).¹⁹⁸ In de verslagperiode werden veel aanhangers van de kerk gearresteerd en vervolgd voor (vermeende) betrokkenheid bij misdaden, zoals bijvoorbeeld de moord op een 37-jarige vrouw in maart 2014 in de plaats Zhaoyuan in de provincie Shandong. De vrouw zou op haar man en zoontje hebben staan wachten in een plaatselijk filiaal van McDonalds toen vijf sekteleiden haar probeerden over te halen zich bij hen aan te sluiten. Na haar weigering werd zij dusdanig gemolesteerd dat zij overleed. Vijf leden van de kerk werden opgepakt voor betrokkenheid bij de moord. Twee van hen werden in februari 2015 ter dood veroordeeld voor moord en geëxecuteerd nadat het Hooggerechtshof dit had goedgekeurd. Na de moord zou de Chinese politie in mei 2014 ongeveer duizend leden van de sekte hebben opgepakt. Leden van de groep zelf stelden dat de Chinese overheid de schuld van de moord in hun schoenen wilde schuiven om de sekte in diskrediet te brengen.¹⁹⁹

De groep werd voorts in de verslagperiode in verband gebracht met ontvoeringen, geweldpleging en afpersingen. Naar verluidt houden andere (christelijke) groeperingen zich afzijdig van de sekte vanwege de gewelddadige methodes die zij hanteert en juichen sommige huiskerken het toe dat de autoriteiten de Church of the almighty god onderdrukt.²⁰⁰

In juli 2017 werden achttien leden van de sekte gearresteerd in de oostelijke provincie Zhejiang. De reden van de arrestatie werd niet duidelijk; de politie verklaarde dat zij waren opgepakt vanwege hun 'activiteiten voor de sekte'. Volgens het door de staat geleide persbureau *Xinhua* confisqueerde de politie laptops en promotiemateriaal van de beweging tijdens de arrestaties.²⁰¹

2.4.4

Bewegingsvrijheid

Het hukou-systeem

In China wordt de bewegingsvrijheid van personen in grote mate bepaald door het huishoudregistratiesysteem, de hukou (zie ook paragraaf 1.3.2). Met name de scheiding tussen hukou's voor de (grotere) steden en hukou's voor het platteland, zorgden ook in de huidige verslagperiode voor een gesegregerde samenleving. Personen, bijvoorbeeld, die in een plaats op het platteland stonden ingeschreven maar werkten in een grote stad, konden vaak geen beroep doen op diensten en voorzieningen in die stad, aangezien zij daar niet in een hukou stonden ingeschreven. In de verslagperiode gold dit vooral voor de vele migrantarbeiders die van het platteland naar grote steden zoals Beijing zijn getrokken om daar te werken. Personen die hoger geschoold werk deden in een andere plaats dan waar zij hun hukou-registratie hadden, konden makkelijker zaken regelen zoals het verkrijgen van een woning of een beroep doen op de gezondheidszorg, aangezien zij vaak beschikten over meer vermogen.²⁰²

In de verslagperiode werden door de regering van Xi Jinping hervormingen aangekondigd van het hukou-systeem, met name in het kader van het verkleinen

¹⁹⁸The Telegraph, *Inside China's most radical cult*, 2 februari 2015; CNN, *'Eastern Lightning': The banned group that has China worried*, 3 februari 2015.

¹⁹⁹The Telegraph, *Inside China's most radical cult*, 2 februari 2015; CNN, *'Eastern Lightning': The banned group that has China worried*, 3 februari 2015; Newsweek, *'Women Jesus' believers held in China for connection to murderous, banned cult*, 27 juli 2017.

²⁰⁰The Telegraph, *Inside China's most radical cult*, 2 februari 2015; CNN, *'Eastern Lightning': The banned group that has China worried*, 3 februari 2015; Newsweek, *'Women Jesus' believers held in China for connection to murderous, banned cult*, 27 juli 2017.

²⁰¹Xinhuanet, *18 detained in connection to cult activities*, 26 juli 2017; Newsweek, *'Women Jesus' believers held in China for connection to murderous, banned cult*, 27 juli 2017; The Telegraph, *China detains 18 members of 'cult' which believes Jesus was reincarnated as a woman*, 27 juli 2017.

²⁰²City Metric, *In China, there's no freedom of movement, even between country and city*, 10 januari 2017; vertrouwelijke bron, 11 december 2017.

van de (met name economische) verschillen tussen de verstedelijkte gebieden en het platteland. De overheid moedigde de steden²⁰³ in China aan om hun hukou-registratiepraktijk te versoepelen om het voor arbeidsmigranten van buiten de stad makkelijker te maken om een stadshukou te bemachtigen.²⁰⁴ Echter, in de praktijk was in de verslagperiode van verbeteringen op dit vlak nog niet veel te merken. Arbeidsmigranten van het platteland moesten nog steeds aan een groot aantal criteria voldoen, alvorens zij in aanmerking konden komen voor een stadshukou.²⁰⁵ Dit gold met name voor de grote steden zoals Beijing en Shanghai. De (grotere) steden waren maar mondjesmaat bereid om actief bij te dragen aan het verlenen van stadshukou's aan arbeidsmigranten.²⁰⁶ Wel werd de laatste jaren vooruitgang geboekt met betrekking tot de verstrekking van tijdelijke identiteitsbewijzen voor arbeidsmigranten in steden zoals Shanghai, waardoor zij makkelijker toegang kregen tot diensten van de overheid (zie paragraaf 1.3.3).

In 2014 startte de Chinese overheid een nationaal urbanisatieplan. Het hukou-systeem, dat personen bindt aan hun geboorteplaats en daarmee de kansen en mogelijkheden in andere delen – met name in de steden – limiteert, zou binnen dit plan steeds verder moeten worden teruggedrongen. In de plaats daarvoor zou moeten worden aangestuurd op registratie per inwoner.²⁰⁷ Tegen het einde van de verslagperiode had het nationaal urbanisatieplan echter nog niet geleid tot veel veranderingen. De implementatie van het plan verloopt zeer traag, mede doordat het om zeer grote aantallen arbeidsmigranten gaat en de Chinese overheid geen sociale instabiliteit – en daarmee gebrek aan controle – wil veroorzaken door snelle veranderingen door te voeren. Naar verluidt zou overigens slechts een deel van de plattelandsbevolking in de steden baat hebben bij de nieuwe plannen en zou het grootste deel buiten beschouwing blijven.²⁰⁸

In de verslagperiode was er sprake van een golf van uithuiszettingen van migrantarbeiders in Beijing. Na een brand in november 2017 in een woningencomplex in de hoofdstad waar veel migranten woonden, werden ettelijke migrantarbeiders vrijwel onaangekondigd uit hun huizen gezet.²⁰⁹ Bij de brand, die zou zijn veroorzaakt door de slechte kwaliteit van de woningen, kwamen negentien migrantarbeiders om het leven.²¹⁰ De overheid stelde dat de uitzettingen en de sloop van de huizen nodig waren aangezien de slechte staat van deze huizen een te groot risico op nieuwe incidenten zou inhouden. Veel migrantarbeiders werden

²⁰³De grootste steden in China zoals Beijing en Shanghai voerden in de verslagperiode juist een restrictiever beleid ten aanzien van hukou's, aangezien zij een afname van het totaal aantal inwoners beoogden.

²⁰⁴In totaal gaat het om meer dan 230 miljoen Chinese arbeidsmigranten.

²⁰⁵Zo moesten zij onder meer voldoen aan eisen betreffende opleidingsniveau, belastingen en werkervaring, gebaseerd op een puntensysteem, om in aanmerking te kunnen komen voor een hukou in de grote stad. Ook moesten zij vaak hun recht op land in de plaats van herkomst opgeven om voor een hukou in aanmerking te komen. De criteria verschilden vaak per stad.

²⁰⁶The Diplomat, *China's hukou reforms and the urbanization challenge*, 22 februari 2017; City Metric, *In China, there's no freedom of movement, even between country and city*, 10 januari 2017.

²⁰⁷Forbes, *China's urbanization plan needs to move faster in 2017*, 28 december 2016.

²⁰⁸Het zou gaan om ongeveer 100 miljoen van de ruim 230 miljoen arbeidsmigranten. Forbes, *China's urbanization plan needs to move faster in 2017*, 28 december 2016; City Metric, *In China, there's no freedom of movement, even between country and city*, 10 januari 2017

²⁰⁹Veel migrantarbeiders wonen in huizen die zijn gesitueerd in zogenaamde *villages within the city (chengzhoncun)*. Dit zijn voormalige losliggende en agrarische dorpen die zijn opgeslokt door de groeiende steden. Deze 'stadsdorpen' leverden betaalbare woonruimte voor de vele migrantarbeiders die vanuit de plattelandsstreken naar de steden trokken om te werken. In het kader van stadsvernieuwingsplannen werden in de afgelopen jaren veel van deze huizen – en soms nagenoeg complete dorpen die vaak midden in de stad waren komen te liggen – gesloopt, waardoor veel migrantarbeiders uit hun huizen werden gezet. Zie onder meer: Stefan Al, *The Massive Death of China's Urban Villages*, in *Metro Politiques*, 17 maart 2015.

²¹⁰In enkele gevallen werden de bewoners slechts een paar uur voordat het pand werd gesloopt op de hoogte gesteld door de stadsautoriteiten.

vervolgens gesommeerd Beijing te verlaten aangezien zij niet beschikten over een stadshukou.²¹¹ Zie voor meer informatie over de hukou-registratie paragraaf 1.3.3.

In de regel wordt bij een uitreis gecheckt of een persoon op een lijst van gezochte personen staat. Er bestaan hiervoor lijsten, onder andere een *no-fly-list* en een *travel-ban-list*, waarop personen voorkomen die een uitreisverbod hebben. Activisten en dissidenten die bij de overheid bekend zijn staan op dergelijke lijsten. Ook overheidsperoneel kon te maken krijgen met uitreisrestricties vanwege het door de staat ingeschatte risico dat zij staatsgevoelige informatie zouden kunnen meenemen naar het buitenland. Volgens een bron werden soms ook personen met een minder hoog politiek profiel op lijsten geplaatst zonder dat duidelijk werd waarom. In sommige gevallen kwamen de betrokken personen er pas achter dat zij op een dergelijke lijst stonden op het moment dat zij de grens wilden passeren. De sancties die volgden varieerden van het inleveren en eventueel vernietigen van het paspoort tot detentie. Bij de uitreis- en inreisprocedures werd zoveel mogelijk gebruik gemaakt van elektronische systemen waarop gegevens van reizigers kunnen worden gecontroleerd.²¹² De Chinese grensbewaking werd door bronnen omschreven als zeer professioneel en strikt, maar in de afgelegen streken zijn de grenspolitieposten minder goed ontwikkeld. De grenscontrole was niet volledig waterdicht.²¹³

De bewegingsvrijheid werd in de verslagperiode voorts ernstig ingeperkt voor onderdrukte etnische groepen zoals Oeigoeren, Tibetanen en Kazakken. In de Tibetaanse Autonome Regio en in Xinjiang waren gedurende de verslagperiode vele controleposten van de overheid aanwezig die de bewegingsvrijheid voor met name de niet-Han-Chinese bevolking belemmerden. Ook maakten vooral in Xinjiang de autoriteiten veel gebruik van elektronische middelen zoals volgsystemen en gezichtsherkenningssystemen om de niet-Han-Chinese bevolking – Oeigoeren in het bijzonder – te kunnen controleren. Oeigoeren ondervonden grote problemen bij paspoortaanvragen, vooral in verband met buitenlandse reizen naar Saoedi-Arabië voor bijvoorbeeld de hadj, of naar andere (moslim)landen zoals Egypte om aan islamitische universiteiten te studeren. Vanaf oktober 2016 werd Oeigoeren zelfs opgedragen om hun paspoorten in te leveren 'ter bewaring'. Voor een reis naar het buitenland, of zelfs over de provinciegrens, moesten Oeigoeren dientengevolge in veel gevallen eerst hun paspoort terugvragen van de politiepost waar het in bewaring was gegeven. Inwoners van de Kazakse prefectuur binnen Xinjiang werd om aanvullende gegevens gevraagd. Zij werden verplicht gesteld om aanvullende DNA-gegevens (naast vingerafdrukken) en stemopnamen af te geven alvorens zij een identiteitsdocument of reisdocument konden krijgen. Naar verluidt werden de restricties verhoogd voorafgaande aan de ramadan-maand.²¹⁴

2.4.5 *Rechtsgang*

In de praktijksituatie met betrekking tot de rechtsgang hebben zich in de verslagperiode nauwelijks veranderingen voorgedaan. De rechtsgang in China voldoet niet aan de internationaal geldende standaarden. De controle van de Communistische Partij over het rechtssysteem blijft onveranderd groot: rechters

²¹¹Associated Press, *Beijing evicts Chinese migrants in droves, prompting outcry*, 28 november 2017; South China Morning Post, *Beijing's cruel eviction of its migrant workers is a stain on China's urbanisation drive*, 29 november 2017;

²¹²Vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

²¹³Vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²¹⁴US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017; Eurasianet, *Xinjiang: Uighurs grapple with travel restrictions*, 28 december 2016.

kunnen ontslagen worden als zij afwijken van de lijn van de Partij en het Openbaar Ministerie staat onder controle van de CCP. Het rechtssysteem in China is een middel voor de CCP om macht uit te oefenen en het recht is ondergeschikt aan de politiek. Van een onafhankelijke rechtspraak is dan ook nog geen sprake. Veel wetten zijn vaag geformuleerd en verdachten hebben slechts beperkt of geen toegang tot een advocaat.²¹⁵

Veel rechters zijn nauwelijks opgeleid om hun beroep uit te oefenen. Bovendien zitten verdachten vaak lang vast, voordat hun iets ten laste wordt gelegd of de zaak voor de rechtbank komt. Ook worden mensen zonder vorm van proces gevangen gezet in zogenoemde heropvoedingskampen. Mishandeling en foltering van gevangenen komen ondanks een wettelijk verbod nog steeds voor.²¹⁶

Tijdens het vierde plenum van het Achttiende Partijcongres in oktober 2014 werd een ambitieus plan gelanceerd om de rechtsgang in China naar een hoger niveau te tillen. Hiermee wilde president Xi tonen dat de rechtsgang in China een hoge prioriteit heeft in zijn hervormingsplannen. In de praktijk zorgden de (plannen tot) hervormingen echter niet voor een verbetering in de rechtsgang. Zo werden nog geen jaar na het aannemen van het hervormingsplan voor de rechtsgang 317 mensenrechtenadvocaten, -verdedigers en -activisten opgepakt vanwege het vermeend 'ondermijnen van de sociale orde'. De massale arrestaties die begonnen in juli 2015 werden bekend als de *709 crackdown* (verwijzend naar de datum van arrestatie: 9 juli, zie ook paragraaf 2.5.1). Onder de opgepakte mensenrechtenverdedigers waren 38 advocaten van de *Fengrui Law Firm* in Beijing, van wie een aantal betrokken waren bij politiek gevoelige rechtszaken zoals die van etnische Oeigoeren. De Fengrui Law Firm werd onder meer bekend vanwege de juridische bijstand die het kantoor verleende aan de bekende kunstenaar en dissident Ai Wei Wei.²¹⁷

2.4.6 *Arrestaties, bewaring en detenties*

Arrestatieprocedures

In reguliere gevallen moet een verdachte binnen 72 uur na de arrestatie formeel worden aangeklaagd. Wanneer meer onderzoek nodig is kan een persoon tot 37 dagen na de arrestatie in voorarrest worden gehouden door de politie. Daarna moet een aanklager een formele aanklacht indienen tegen de persoon. Hierop kan weer een uitzondering worden gemaakt in zaken die te maken hebben met nationale veiligheid, terrorisme en corruptie op grote schaal. In dergelijke gevallen staat de wet toe dat een persoon tot zes maanden in incommunicado-detentie wordt geplaatst. Doordat er vele mogelijkheden tot verlenging zijn zitten verdachten in de praktijk echter vaak langer dan deze termijnen in voorarrest, vooraleer er een formele aanklacht wordt ingediend.²¹⁸

Administratieve detentie

China kent verschillende vormen van administratieve detentie. Het bekendste administratieve detentiesysteem was dat van de heropvoedingskampen, ofwel

²¹⁵US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017. Zie hiervoor ook het ambtsbericht China van December 2012.

²¹⁶US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

²¹⁷Huffington Post, *How to square Xi's 'rule of law' campaign with China's crackdown on lawyers*, geen datum; The Guardian, *UN tells China to release human rights activists and pay them compensation*, 20 oktober 2017.

²¹⁸US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017.

re-education through labour (RTL). Het RTL-systeem is officieel afgeschaft in 2013.²¹⁹ Echter, mensenrechtenorganisaties betichtten de Chinese overheid ervan dat de sluiting van veel RTL-kampen slechts een cosmetische verbetering betrof, aangezien tegelijkertijd steeds meer personen werden gedetineerd in zogenaamde *black jails*. Black jails zijn onofficiële gevangenissen die zich buiten de normale structuur van China's rechtssysteem bevinden. Deze gevangenissen worden vaak opgezet in leegstaande gebouwen of in hotels. De overheid ontkent consequent het bestaan van deze gevangenissen aangezien deze geen wettelijke basis hebben. Ook maakte de overheid veel gebruik van andere vormen van administratieve detentie zoals 'gedwongen revalidatiecentra', 'hersenspoelcentra' of 'justitiële onderwijscentra'.²²⁰

Veel voormalige RTL-faciliteiten werden simpelweg omgedoopt tot revalidatiecentrum nieuwe stijl, waardoor er in de praktijk weinig verandering optrad. Waar de overheid voorheen personen die het als ongewenst had verklaard veelal naar de RTL-kampen stuurde, werden in de verslagperiode veel personen gedetineerd in black jails en andere administratieve detentiecentra. Het ging hierbij veelal om aanhangers van 'evil cults' zoals de Falun Gong, maar ook om mensenrechtenadvocaten en -verdedigers. In veel gevallen was hierbij geen sprake van een eerlijk proces. Arrestatiebevelen zijn niet nodig om mensen in deze gevangenissen te plaatsten. Gevangenen kunnen hier soms jaren worden vastgehouden, zonder dat er verandering in hun zaak komt en in veel gevallen zonder dat de familie op de hoogte is van de locatie. In zowel de black jails als in de overige administratieve detentiefaciliteiten zou veel sprake zijn van martelingen.²²¹ Volgens bronnen vond marteling in detentiecentra institutioneel en systematisch plaats, ook om bekentenissen af te dwingen.²²²

Situatie in gevangenissen

In de situatie in gevangenissen en detentiefaciliteiten zijn in de onderhavige periode nauwelijks veranderingen opgetreden. De omstandigheden waren over het algemeen hard en vaak mensonterend. Marteling komt veel voor, vooral bij politieke gevangenen en gevangenen die vastzitten vanwege een (religieuze) overtuiging, zoals aanhangers van Falun Gong. Naar verluidt molesteren andere gevangenen soms politieke gevangenen op instigatie van de cipiers. Soms werden politieke gevangenen opgesloten bij gevangenen die in afwachting waren van de tenuitvoerlegging van de doodstraf. Gevangenissen waren in veel gevallen overbevolkt en het voedsel in gevangenissen was dikwijls schaars of van slechte kwaliteit. Tijdens alle vormen van detentie in China was veelvuldig sprake van de praktijk van gedwongen bekentenissen. Dit werd soms toegepast in de vorm van fysieke martelingen, maar ook door psychologische druk, bijvoorbeeld door te dreigen met repercussies voor de familie. De situatie in gevangenissen zou wel per regio verschillen. Zo is de situatie in gevangenissen in Shanghai naar verluidt beter dan die in de provincie Xinjiang.²²³

²¹⁹Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²²⁰Amnesty International, *China's 're-education through labour' camps: Replacing one system of repression with another?*, 17 december 2013; Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017.

²²¹Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017; Amnesty International, *China's 're-education through labour' camps: Replacing one system of repression with another?*, 17 december 2013; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Amnesty International, *No end in sight. Torture and forced confessions in China*, November 2015.

²²²Vertrouwelijke bron, 15 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²²³US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Amnesty International, *China's 're-education through labour' camps: Replacing one system of repression with another?*, 17 december 2013; The Guardian, *'Your only right is to obey'. Lawyer describes torture in China's secret jails*, 23 januari 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

2.4.7

Verdwijningen en ontvoeringen

Verdwijningen en ontvoeringen kwamen voor in China in de beschreven periode. Veel verdwijningen hingen samen met onbekende detentielocaties en omstandigheden van gearresteerde personen. Zo zat bijvoorbeeld aan het einde van 2016 nog een groep van zestien personen in voorarrest op onbekende locaties, zonder toegang tot juridische bijstand of hun familieleden. De zestien gedetineerden maakten deel uit van een grote groep van honderden gearresteerde mensenrechtenadvocaten die werden opgepakt in juli 2015 en die bekend is komen te staan als de "709-groep". In veel gevallen volgt in China na een arrestatie een periode van incommunicado-detentie (zie ook paragraaf 2.4.6). Eén advocaat die is opgepakt gedurende de 709-crackdown, Wang Quanzhang, was aan het einde van de verslagperiode nog altijd incommunicado, ruim tweeënehalf jaar na zijn arrestatie.²²⁴ Volgens een bron vonden veel ontvoeringen plaats in Xinjiang gedurende de beschreven periode. Hierover is echter niet of nauwelijks informatie beschikbaar. In de rest van China zou er voor zover bekend geen stijging zijn van het aantal ontvoeringen.²²⁵

2.4.8

Buitengerechtelijke executies en moorden

In de verslagperiode vonden buitengerechtelijke executies en moorden plaats. Veel daarvan hielden verband met de onrust rondom vermeende extremistische Oeigoerse organisaties in Xinjiang. Zo kwamen in augustus 2014 naar verluidt ongeveer honderd mensen om het leven bij onlusten in Shache County in Xinjiang (in het Oeigoers wordt deze streek aangeduid als Yarkand). De aanleiding voor de onlusten zou zijn gelegen in de buitengerechtelijke executie van een Oeigoerse familie en daarmee samenvallende beperkingen die de overheid in de regio oplegde verband houdende met de ramadan-maand. In heel 2014 zouden in Xinjiang meer dan 450 personen, van wie de meeste Oeigoeren, zijn gedood bij gewelddadige incidenten.²²⁶

Het is moeilijk om aan te geven wat de schaal was in de verslagperiode van buitengerechtelijke executies aangezien omdat alle maatregelen die de veiligheidsdiensten en de politie nemen door de overheid worden gelegitimeerd vanuit het Partijstelsel en daarmee (soms kunstmatig) buiten de sfeer van illegaliteit worden gehouden.²²⁷

2.4.9

Doodstraf

In China wordt de doodstraf opgelegd en ook uitgevoerd. Volgens het Chinese Wetboek van Strafvordering zijn het toedienen van een dodelijke injectie en beschieting de twee mogelijke methoden van executie.²²⁸ Vanwege een uitspraak van het Chinese hooggerechtshof in februari 2009 worden er sinds 2010 de facto geen executies door middel van beschieting meer uitgevoerd, maar alleen nog door injecties.²²⁹

Het is onduidelijk om hoeveel (uitgevoerde) doodvonnissen het gaat in China, omdat gegevens hierover door de Chinese overheid als staatsgeheim worden beschouwd. De ramingen over het aantal uitgevoerde doodstraffen lopen dan ook uiteen. Volgens *Amnesty International* stond China in 2016 in aantallen uitgevoerde doodstraffen bovenaan het rijtje landen dat de doodstraf kent, hoewel ook zij de

²²⁴Human Rights Watch, *China: On "709" anniversary, legal crackdown continues*, 7 juli 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

²²⁵Vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²²⁶Time: *China now says almost 100 killed in Xinjiang violence*, 4 augustus 2014; Daily Mail, *450 killed in China's Xinjiang last year, mostly Uighurs: group*, 4 maart 2015.

²²⁷Vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²²⁸Wetboek van Strafvordering van de Volksrepubliek China (1996), artikel 212.

²²⁹Death Penalty Worldwide, *Death penalty database: China*, geraadpleegd op 17 november 2017.

disclaimer opvoeren dat precieze gegevens hieromtrent onbekend zijn vanwege de overheidsban op verspreiding ervan.²³⁰

2.5 Positie van specifieke groepen

2.5.1 *Leden van oppositiepartijen, politieke activisten en mensenrechtenadvocaten*
In de beschreven periode verslechterde de situatie voor leden van oppositiepartijen, politieke activisten en mensenrechtenadvocaten. Mensenrechtenadvocaten werden met zeer grote regelmaat vervolgd en veroordeeld tot gevangenisstraffen, vaak op basis van de vage aanklacht 'ondermijnen van het staatsgezag (*subversion*)'. In de meeste gevallen werden gevangenisstraffen opgelegd voor de duur van een paar jaar. In 2016 en 2017 alleen al werden meer dan tweehonderd mensenrechtenadvocaten gedetineerd.²³¹

Politieke oppositie tegen de heersende Communistische Partij is in de praktijk nauwelijks mogelijk. De Partij staat niet toe dat er politieke partijen worden opgericht of politieke activiteiten worden ontplooid die indruisen tegen of kritisch zijn ten aanzien van de Partij. In de *Chinese People's Political Consultative Conference* (CPPCC) zijn acht andere legale politieke partijen vertegenwoordigd, die ondergeschikt zijn aan de CCP. Politieke activisten die in de verslagperiode opriepen om kritisch te zijn ten aanzien van de CCP of de Chinese politieke leiders liepen het risico te worden gearresteerd en gedetineerd (zie ook paragraaf 2.4.2). Bij de overheid bekend staande activisten hadden in de onderhavige periode te maken met uitreisverboden en stonden vaak op no-fly-lists en travel-ban-lists (zie ook paragraaf 2.4.4).²³²

De 709-crackdown van mensenrechtenadvocaten en mensenrechtenverdedigers
Op 9 juli 2015 arresteerde de Chinese overheid honderden mensenrechtenadvocaten in een gecoördineerde golf van arrestaties. Ongeveer 250 tot 300 advocaten en mensenrechtenverdedigers en hun familieleden werden uren of dagen vastgehouden. Een aantal van hen werd in detentie geplaatst terwijl de meesten na verhoor weer werden vrijgelaten. Sommigen werden maanden vastgehouden op onbekende locaties, zonder contact met hun familie of de buitenwereld te mogen hebben. Een aantal advocaten kreeg lange gevangenisstraffen (gemiddeld zeven tot acht jaar). Sommigen werden onder huisarrest geplaatst. Deze hausse aan arrestaties is bekend geworden onder de naam *709-crackdown*, verwijzend naar de datum waarop de eerste arrestaties werden verricht door de Chinese autoriteiten.²³³

De Chinese overheid stelde dat de arrestatiegolf nodig was om een groot crimineel netwerk op te rollen, gecentreerd rondom het advocatenkantoor *Fengrui* in Beijing. Volgens de Chinese autoriteiten zou de groep advocaten grote schade hebben aangebracht aan de samenleving en de sociale orde hebben verstoord door de *Fengrui Law Firm* te misbruiken om aandacht te vestigen op 'gevoelige zaken'. Veel

²³⁰Amnesty International, *The death penalty 2016: Facts and figures*, 11 april 2017; Amnesty International, *China's deadly secrets*, april 2017.

²³¹The Washington Post, *China jails yet another human rights lawyer in ongoing crackdown on dissent*, 21 november 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²³²US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van December 2012; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²³³Human Rights Watch, *China: On "709" anniversary, legal crackdown continues*, 7 juli 2017; Advocaten voor Advocaten, *China, 709-crackdown, de stand van zaken 2 jaar later*, 2 augustus 2017; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

van de opgepakte advocaten en mensenrechtenverdedigers werden beschuldigd van pogingen tot het omver werpen van de staat of tot ondermijning van het staatsgezag. Velen van hen werden gemarteld in geheime detentiecentra. Onder de opgepakte mensenrechtenadvocaten waren ook de prominente advocaten Zhou Shifeng, Wang Yu (advocaat van onder meer de Oeigoerse prominente wetenschapper Ilham Tohti, zie paragraaf 2.4.1), Sui Muqing, Li Heping en Wang Quanzhang. Zo kreeg advocaat Li Heping bijvoorbeeld gedwongen medicatie toegediend. Wang Quanzhang zat aan het einde van de verslagperiode nog altijd in incommunicado-voorarrest, ruim tweeënehalf jaar na zijn arrestatie.²³⁴

2.5.2

Vrouwen

In de positie van vrouwen is gedurende de verslagperiode nauwelijks verandering gekomen. Binnen de communistische ideologie bestaat er gelijkheid tussen mannen en vrouwen, maar in de praktijk is er van die gelijkheid geen sprake. Vrouwen zijn vaak werkzaam in de laagst betaalde sectoren en zijn ondervertegenwoordigd in de hogere politieke en ambtelijke segmenten. Gemiddeld zouden vrouwen 35 % minder salaris krijgen dan mannen voor hetzelfde werk. De ongelijkheid zou op het platteland groter zijn dan in de steden.²³⁵ Wel trad in 2016 de eerste Chinese wet inzake huiselijk geweld in werking. Hierdoor werd het (in theorie) makkelijker voor vrouwen om aangifte te doen tegen huiselijk geweld. Echter, naar verluidt zou de wet in de praktijk in de regio's niet adequaat worden geïmplementeerd (zie ook paragraaf 2.2.3 en hieronder).

In de onderhavige periode trad de overheid streng op tegen (online) publicaties van vrouwenrechtenorganisaties en tegen openlijke demonstraties voor vrouwenrechten. Zo werd een populaire feministische blog, *Women's Voices (Nüsheng)*, op 20 februari 2017, aan de vooravond van de internationale vrouwendag op 8 maart, gesloten gedurende dertig dagen door het internetforum Sina Weibo. Sina Weibo wordt sterk door de Chinese overheid gecontroleerd en staat erom bekend doorgaans in de pas te lopen met de door de autoriteiten opgelegde censuurregels. De blog had volgens Sina Weibo de Chinese wet- en regelgeving overtreden, zonder in specifieke details te treden.²³⁶

Twee jaar daarvoor werden vijf leden van een feministische anti-discriminatie en anti-seksuele discriminatieorganisatie opgepakt en gedurende ruim een maand in detentie geplaatst. De activisten werden uiteindelijk op borgtocht vrijgelaten, maar hun organisatie, *Weizhiming* een organisatie tegen geweld tegen vrouwen en tegen seksuele en arbeidsdiscriminatie van vrouwen, werd gesloten.²³⁷

Huiselijk geweld

Huiselijk geweld was ook in de onderhavige verslagperiode een groot probleem in China. Een kwart van alle families in China had te maken met een vorm van huiselijk geweld, meer dan 85 % van de slachtoffers was vrouw. De Chinese overheid voerde op 1 maart 2016 de eerste nationale wet tegen huiselijk geweld in (de *Anti-domestic violence law of the People's Republic of China*, zie paragraaf 2.2.3). Hoewel dit een belangrijke door de overheid genomen stap betrof inzake het beschermen van met name vrouwen tegen huiselijk geweld, lieten de effecten van het in werking treden van de wet in de praktijk nog te wensen over. De wet werd

²³⁴Amnesty International, *China's crackdown on human rights lawyers*, juli 2016; vertrouwelijke bron, 2 november 2017.

²³⁵US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van December 2012.

²³⁶Human Rights Watch, *On international women's day, China muffles Women's Voices*, 7 maart 2017;

²³⁷The Guardian, *Chinese women's rights group collapses under official pressure*, 14 juni 2015; Human Rights Watch, *China: Drop all charges against feminist activists*, 14 april 2015.

door lokale autoriteiten niet of niet consequent toegepast en in sommige gevallen waren lokale autoriteiten niet (goed) op de hoogte van de werking van de wet en de benodigde maatregelen die de inwerkingtreding met zich mee bracht. Daarnaast werd huiselijk geweld in China maatschappelijk nog altijd gezien als een kwestie die binnen de familiesfeer dient te worden opgelost. Desalniettemin deden naar verluidt meer vrouwen aangifte van huiselijk geweld dan voorheen sinds de invoering van de wet. De wet zou het doen van aangifte tegen huiselijk geweld in theorie vergemakkelijken, onder meer omdat in de wet staat vermeld dat er geen sprake hoeft te zijn van een echtscheiding alvorens de politie kan worden ingeschakeld.²³⁸

Veel lokale politiebeambten, overheidsbeambten en rechters die klachten van vrouwen tegen huiselijk geweld in behandeling moeten nemen, zouden vrouwen nog regelmatig wegsturen zonder hun klachten in behandeling te nemen. Hierbij kregen vrouwen vaak te horen dat zij hun problemen thuis moesten oplossen om de 'sociale orde' te handhaven. Ook zou de sinds de invoering van de nieuwe wet ontstane mogelijkheid tot het opleggen van straat- en gebiedsverboden voor daders niet adequaat worden benut door de politie en rechters. Slachtoffers van huiselijk geweld, hun families en betrokken advocaten stellen dat zij twijfelen of de Chinese regering daadwerkelijk huiselijk geweld heeft willen aanpakken met de wet. De regering van Xi, daarentegen, kondigde de wet aan als één van de hoekstenen van de beoogde sociale hervormingen in China.²³⁹

Alleenstaande vrouwen en ongehuwde moeders

Voor zover bekend zijn er in de verslagperiode geen veranderingen geweest ten aanzien van de positie van alleenstaande vrouwen en ongehuwde moeders.²⁴⁰ Hoewel er sinds een aantal decennia een liberalisering op seksueel gebied heeft plaatsgevonden en geslachtsgemeenschap voor het huwelijk meer is geaccepteerd, rust er op ongehuwd moederschap nog altijd een taboe in de Chinese samenleving.²⁴¹ Kinderen van alleenstaande vrouwen hebben volgens de Chinese wet dezelfde rechten als kinderen die binnen een huwelijksverband zijn geboren.²⁴² In de praktijk, echter, worden deze rechten vaak niet geëerbiedigd. Alleenstaande moeders ondervinden dan ook grote problemen bij het laten registreren van hun kinderen. Zij krijgen een hoge boete wanneer zij een kind dat buiten een huwelijksverband is geboren willen laten registreren. Dientengevolge blijven kinderen van alleenstaande moeders vaak ongeregistreerd, hebben zij geen hukou-registratie en blijven zij verstoken van kansen op een opleiding en de toegang tot sociale dienstverlening van de overheid.²⁴³ Volgens een bron komt het voor dat buitenechtelijke kinderen door de familie worden opgenomen, waarna ze worden geregistreerd. Lokale autoriteiten in China accepteren vaak constructies waarbij deze zogenaamde *black children* als het ware door de familie worden geadopteerd. De praktijk kan in dit verband echter sterk per regio verschillen.²⁴⁴

De Chinese staatsburgerschapswet van 1980 maakt geen onderscheid naar kinderen van alleenstaande moeders en kinderen binnen een huwelijksverband bij geboorte

²³⁸The Washington Post, *Despite a new law, China is failing survivors of domestic violence*, 2 februari 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; vertrouwelijke bronnen, 12 december 2017.

²³⁹The Huffington Post, *China's first domestic violence law still needs work, say activists*, 1 oktober 2017; The Washington Post, *Despite a new law, China is failing survivors of domestic violence*, 2 februari 2017.

²⁴⁰Volgens een bron zijn er in China ongeveer 15 miljoen alleenstaande moeders en 64 miljoen kinderen van alleenstaande moeders. Momenteel neemt het aantal alleenstaande moeders jaarlijks toe met drie miljoen, veelal veroorzaakt door echtscheidingen. Vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²⁴¹The Guardian, *For Chinese women, unmarried motherhood remains the final taboo*, 20 januari 2014.

²⁴²*Marriage Law of the People's Republic of China*, artikel 25.

²⁴³The Diplomat, *China's two-child policy: What next?*, 4 maart 2016; algemeen ambtsbericht China van december 2012;

²⁴⁴vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

van het kind buiten China. Volgens artikel 5 van deze wet zijn kinderen die in het buitenland zijn geboren uit ouders die beide Chinees staatsburger zijn, of uit ouders van wie er één Chinees staatsburger is automatisch ook Chinees staatsburger. Dit geldt niet als de ouder(s) zich in het buitenland heeft/hebben gevestigd en het kind een vreemde nationaliteit heeft verkregen. Zij kunnen wel het Chinese staatsburgerschap verkrijgen op aanvraag, krachtens artikel 7 van de Staatsburgerschapswet.²⁴⁵ Het is onbekend in hoeverre deze bepalingen in de wet in de praktijk worden nageleefd. Gezien de grote problemen die alleenstaande moeders in China ondervinden bij het laten registreren van hun kind of kinderen (zie hierboven) is niet uit te sluiten dat alleenstaande Chinese moeders bij terugkeer vanuit het buitenland grote moeite zullen hebben de Chinese nationaliteit van hun kind of kinderen bevestigd te krijgen van de Chinese autoriteiten.²⁴⁶ De *social compensation fee* (zie paragraaf 1.1) bleef ook in de verslagperiode gelden voor alleenstaande moeders in China, aangezien zij door de Chinese autoriteiten worden gezien als een categorie die 'buiten de familieplanning' valt. Er was in de verslagperiode sprake van het routinematig opleggen van social compensation fees aan vrouwen die bij de aangifte van de geboorte geen huwelijksakte of een zogenoemde *reproduction permit* van de overheid konden overleggen.²⁴⁷

Volgens bronnen zijn er in de Chinese regio's weinig (door de staat geleide) opvangmogelijkheden voor alleenstaande moeders. Opvangtehuizen in China vallen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Sociale Zaken. Er zijn voor zover bekend geen bestaande opvangmogelijkheden die speciaal zijn ingericht voor (alleenstaande) vrouwen, ook niet voor slachtoffers van huiselijk geweld. De opvangmogelijkheden die door het ministerie zijn geregeld zijn meestal bedoeld voor de algemene opvang van verschillende categorieën bij elkaar, zoals dak- en thuislozen, alleenstaande minderjarigen en vrouwen. Deze opvanglocaties zijn naar verluidt niet goed ontwikkeld. Daarenboven maken weinig vrouwen gebruik van een dergelijke opvang vanwege schaamte veroorzaakt door het sociale stigma dat rust op alleenstaande moeders, echtscheiding en huiselijk geweld.²⁴⁸

2.5.3

LHBT

Er zijn geen wetten die homoseksuele contacten tussen volwassenen verbieden en er is geen strafvervolgning tegen homoseksuelen wegens hun geaardheid. Door het sociale taboe dat rust op het onderwerp LHBT, de maatschappelijke discriminatie jegens en de druk op LHBT's om aan de familieverwachtingen te voldoen om een gezin te stichten, houden veel LHBT's hun geaardheid echter verborgen. Discriminatie en/of geweld jegens LHBT's vond vooral plaats door medeburgers en familie. De overheid lijkt eerder een onverschillige houding aan te nemen ten opzichte van de LHBT-gemeenschap *an sich*. Echter, zij is wel fel gekant tegen openlijke uitingen van homoseksualiteit, getuige het verbod dat de overheid in maart 2016 instelde op het afbeelden van (onder meer) homoseksualiteit op de Chinese televisie. De overheid leek er in de verslagperiode op uit te zijn om massale betogingen en manifestaties ten faveure van de rechten van LHBT's te voorkomen, vooral vanuit het oogpunt de sociale orde te handhaven. Zo zorgde tegenwerking

²⁴⁵Staatsburgerschapswet van de Volksrepubliek China (1980), artikelen 5 en 7, via Vindburgerzaken.nl, geraadpleegd op 6 december 2017.

²⁴⁶Een bron stelde dat vermogende alleenstaande moeders die vanuit het buitenland terugkeren naar China eventueel een private school voor de kinderen zou kunnen regelen. In hoeverre dit in de praktijk voorkomt is niet bekend. Vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²⁴⁷Immigration and Refugee Board of Canada, *China: Effects of the implementation of the new Family Planning Policy on ethnic minorities and children born outside the country, including access to social services and benefits, in Guangdong, Fujian, and Hebei; whether the previous Family Planning Policy is being applied retroactively to those who have violated the policy, including in Guangdong, Fujian, and Hebei (October 2015-August 2017)*, 17 oktober 2017; BBC, *China's two-child policy: Single mothers left out*, 2 november 2015; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²⁴⁸Vertrouwelijke bronnen, 12 december 2017.

van de autoriteiten ervoor, dat er al enig jaren geen *gay pride* meer kon worden gehouden in Beijing.²⁴⁹

Hoewel homoseksualiteit officieel niet meer als een mentale stoornis wordt gezien, werden er in de verslagperiode 'correctieve behandelingen' aangeboden door hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg in speciale klinieken of in psychiatrische afdelingen van ziekenhuizen om LHBT's te 'bekeren'. Vaak werd een dergelijke behandeling toegepast op instigatie van de familie. Naar verluidt kwam het voor dat bij deze behandelingen elektroshocks en gedwongen toediening van medicijnen werden toegepast op LHBT's.²⁵⁰

In 2016 publiceerde het *United Nations Development Programme* (UNDP) een rapport over de maatschappelijke houding in China ten opzichte van LHBT's. Het rapport meldde dat op dat moment nog altijd slechts ongeveer vijf procent van de LHBT's in China hun geaardheid openlijk durfden te tonen. Verreweg de meeste Chinese LHBT's kiezen er nog altijd voor een dubbelleven te leiden en hun geaardheid voor met name de familie verborgen te houden. Veel LHBT's kiezen er onder druk van de familie voor om ondanks hun geaardheid een heteroseksueel huwelijk aan te gaan en een gezin te stichten.²⁵¹

Hoewel de publieke tolerantie tegenover de LHBT-gemeenschap geleidelijk toeneemt, geven de autoriteiten in de praktijk nog weinig actieve steun om de maatschappelijke positie van homoseksuelen te versterken. De Chinese overheid neemt vaak een ambivalente houding aan tegenover homoseksuelen en LHBT's. Zo bestaan gay bars openlijk in grote steden als Beijing, Shanghai, Guangzhou en Shenzhen, maar valt de politie vooral in minder grote steden geregeld clubs en cafés binnen, waar veel homoseksuelen komen.²⁵²

De in 2017 in werking getreden *Foreign NGO Management Law* (zie ook paragraaf 2.2.3) zorgde ervoor dat de activiteiten van organisaties die zich bezig hielden met het verdedigen van de rechten van LHBT's in China werd bemoeilijkt in de verslagperiode. Organisaties en personen die opkwamen voor de rechten van LHBT's en buitenlandse financiering ontvingen, kregen te maken met sterk toegenomen (bureaucratische) druk van de overheid, net als andere organisaties met buitenlandse steun. Het is niet duidelijk of het enkele feit dat zij de rechten van de LHBT-gemeenschap verdedigden zorgde voor extra overheidsdruk en/of pesterijen. Desondanks slaagden ngo's er naar verluidt in toenemende mate in om de rechten van LHBT's onder de aandacht te brengen door middel van specifieke anti-discriminatie campagnes.²⁵³

Binnen het wettelijk kader met betrekking tot huiselijk geweld (met name de *Law on Domestic Violence*, zie paragraaf 2.2.3) zijn geen bepalingen opgenomen inzake

²⁴⁹US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; *The Economist*, *Chinese attitudes towards gay rights*, 6 juni 2017; *The Guardian*, *China bans depictions of gay people on television*, 4 maart 2016; CNN, *China's LGBT community still fighting for their rights*, 18 juni 2016; vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁵⁰Human Rights Watch, *"Have you considered your parents'happiness?". Conversion therapy against LGBT people in China*, November 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; *The Economist*, *Chinese attitudes towards gay rights*, 6 juni 2017; vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁵¹UNDP China, *'Being LGBTI in China' survey report launched*, 17 mei 2016; UNDP, *Being LGBTI in China. A national survey on social attitudes towards sexual orientation, gender identity and gender expression*, 15 mei 2016; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

²⁵²Huffington Post, *China excludes same-sex couples from domestic violence law*, 27 december 2015 (update 9 januari 2017); UNDP China, *'Being LGBTI in China' survey report launched*, 17 mei 2016.

²⁵³US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

huiselijke geweld in homoseksuele huishoudens. Hierdoor kon van gevallen van huiselijk geweld binnen homoseksuele huishoudens moeilijker aangifte worden gedaan dan van gevallen binnen heteroseksuele huishoudens.²⁵⁴

In de verslagperiode vonden enkele incidenten plaats met betrekking tot LHBT-activisten. Zo werden in maart 2015 vijf feministische activistes die banden hadden met de LHBT-gemeenschap gedetineerd (zij werden 37 dagen vastgehouden) voor het plannen van protestmanifestaties als onderdeel van een anti-seksuele-intimidatie-campagne. Het is onduidelijk of de vrouwen werden vastgezet vanwege hun banden met de LHBT-gemeenschap, of dat de Chinese overheid enkel een protestbijeenkomst wilde voorkomen.²⁵⁵ Volgens bronnen vonden enkele gevallen van pesterijen plaats, maar kwamen vooral veel verbale vormen van discriminatie en intimidatie voor. Er vond nog veel discriminatie plaats op de werkplekken van LHBT's. De (regionale) autoriteiten boden in de praktijk doorgaans geen bescherming bij gevallen van onheuse bejegening (bijvoorbeeld in de vorm van intimidatie of agressieve benadering) van LHBT's. De lokale autoriteiten en politie in de regio's zijn vaak reactionair en hanteren dezelfde waardeoordelen als die in de Chinese samenleving domineren ten aanzien van LHBT's. Vanuit de Chinese cultuur wordt homoseksualiteit geassocieerd met 'westerse' waarden en normen en dikwijls onlosmakelijk in verband gebracht met HIV en aids. Hoewel dit naar verluidt mondjesmaat verbeterd speelde dit in de verslagperiode nog steeds een grote rol in de maatschappelijke perceptie van LHBT's.²⁵⁶

In mei 2016 werd voor het eerst in de geschiedenis van China uitspraak gedaan in een arbeidsconflict van een transseksueel. De transseksueel, die stelde uit veiligheidsoverwegingen *Mr. C* te willen worden genoemd, was ontslagen bij *Ciming Health Check-Up Centre*, een vooraanstaand bedrijf in gezondheidsproducten, vanwege vermeende weigering zich te conformeren aan de bedrijfskledingsvoorschriften.²⁵⁷ De rechtbank in Guiyang, een stad in het zuiden van China, oordeelde dat het ontslag niet onrechtmatig was. Ondanks dat C de rechtszaak in eerste aanleg verloor, leidde het wel tot een debat in China aangaande de arbeidsrechten van LHBT's, aangezien de media het onderwerp massaal oppikten. In december 2016 werd het bedrijf alsnog veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding aan C van 2000 yuan (ongeveer 255 euro). Echter, de rechter stelde dat niet was aangetoond dat het ontslag gerelateerd was aan zijn geaardheid en droeg het bedrijf ook niet op om excuses te maken. In juli 2017 deed de rechtbank in Guiyang alsnog uitspraak dat C was ontslagen vanwege zijn geaardheid. Hoewel aan deze uitspraak geen aanvullende consequenties werden verbonden voor het bedrijf, werd de uitspraak door de LHBT-gemeenschap opgevat als een stap in de richting van verbetering van de rechten van LHBT's in China.²⁵⁸

Er bestaan in China organisaties die opkomen voor de rechten van LHBT's. Eén daarvan is het *Beijing LGBT Center*. Deze organisatie opereert vanuit de LHBT-

²⁵⁴US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Huffington Post, *China excludes same-sex couples from domestic violence law*, 27 december 2015 (update 9 januari 2017).

²⁵⁵CNN, *China's LGBT community still fighting for their rights*, 18 juni 2016.

²⁵⁶Vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017; Human Rights Watch, *"Have you considered your parents' happiness?". Conversion therapy against LGBT people in China*, November 2017; UNDP China, *'Being LGBTI in China' survey report launched*, 17 mei 2016; UNDP, *Being LGBTI in China. A national survey on social attitudes towards sexual orientation, gender identity and gender expression*, 15 mei 2016.

²⁵⁷De werkgever van de transseksueel had naar verluidt bezwaar gemaakt tegen diens mannelijke kleding, terwijl de medewerker werd aangezegd een 'lesbisch uiterlijk' te hebben.

²⁵⁸Time Out Beijing, *Court hears China's first transgender employment rights case*, 13 juni 2016; The Guardian, *Court hears China's first transgender discrimination case*, 12 april 2016; The Guardian, *Chinese transgender man wins landmark wrongful dismissal case*, 3 januari 2017; Vox, *Transgender activists in China just scored a historic victory*, 27 juli 2017; vertrouwelijke bron, 11 december 2017.

gemeenschap in Beijing en streeft ernaar om de gemeenschap te versterken. In concreto levert het centrum psychosociale hulp aan LHBT's en biedt het een platform, onder andere via sociale media, voor (wetenschappelijke) discussie.²⁵⁹ Andere organisaties zijn *Common Language*, een organisatie in Beijing die vooral werkzaam is op het terrein van (huiselijk geweld met betrekking tot) lesbiennes, biseksuelen en transgenders, Gay Spot (Beijing), een online LHBT-magazine en PFLAG (oorspronkelijk Guangzhou), een onafhankelijke organisatie (vernoemd naar de Amerikaanse PFLAG) die erop is gericht binnen de gemeenschap ondersteuning te bieden.²⁶⁰

2.5.4

Alleenstaande minderjarigen

Het is in China gebruikelijk dat alleenstaande minderjarigen door familie worden opgevangen. Volgens het Chinese Burgerlijk Wetboek valt de zorg voor wees geworden minderjarigen in eerste instantie toe aan de naaste familie. Dit geldt ook wanneer de ouders niet meer in staat zijn om voor het kind te zorgen (sociale wezen). Indien binnen de familie niemand in staat is om voor het kind te zorgen, valt de zorg toe aan het Chinese ministerie van Sociale Zaken.²⁶¹ In een dergelijk geval zal meestal gezocht worden naar een pleeggezin voor het kind. De overheid stelt zich op het standpunt op dat plaatsing in een pleeggezin de voorkeur geniet boven een weeshuis. Hierbij speelt wel mee dat het voorkwam dat de autoriteiten stellen die een kind adopteerden verboden om nog meer kinderen te krijgen, gezien de strenge gezinsplanningsreguleringen.²⁶²

In China zijn enkele opvangplekken voor minderjarigen aanwezig. Deze bestaan vooral uit zogenaamde *reliefstations* van de overheid (het ministerie van Sociale Zaken) waarvan enkele zijn ingericht met een specifiek *child protection* programma. Deze stations bevinden zich in de grote steden. Meestal echter zijn opvangplekken gecombineerd bedoeld voor meerdere categorieën, zoals (alleenstaande) vrouwen, dak- en thuislozen en alleenstaande kinderen. In de armere regio's van China zijn veel straatkinderen. Het komt relatief veel voor dat meisjes door hun ouders in de steek worden gelaten en in tehuizen terecht komen. De meerderheid van de kinderen in opvangtehuizen en weeshuizen bestaat dan ook uit meisjes. Jongens die in weeshuizen worden opgenomen zijn vaak gehandicapt of in slechte medische conditie. Zij worden soms op plekken zoals openbare toiletten of in de bossen gevonden door de politie die ze overbrengt naar een staatsweeshuis. Het komt voor dat medische hulpverleners in China aan ouders met een gehandicapt kind het advies geven dit kind op te laten nemen in een weeshuis. Er zijn over het algemeen voldoende plaatsen in weeshuizen en opvangtehuizen beschikbaar. Het niveau van de opvanglocaties wisselt per regio. Doorgaans zijn de faciliteiten in de (grotere) steden beter dan in de plattelandsgebieden.²⁶³

Het ministerie van Sociale Zaken is in China de coördinerende instantie als het gaat om de opvang van alleenstaande minderjarigen. Hierbij wordt zij ondersteund door UNICEF dat een kantoor heeft in Beijing.²⁶⁴ Daarnaast zijn er ook (internationale)

²⁵⁹Zie Equaldex: Beijing LGBT Center: <http://www.equaldex.com/organization/beijing-lgbt-center>.

²⁶⁰Vertrouwelijke bron, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017; Mama Cash, *Common Language China*, geraadpleegd op 8 januari 2018 (<http://history.mamacash.nl/nl/grantees/regios/448-2/common-language-china/>); Gay Spot, geraadpleegd op 8 januari 2017 (<http://www.gayspot.cn/>).

²⁶¹Burgerlijk Wetboek van de Volksrepubliek China, artikel 16.

²⁶²US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

²⁶³US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; CNN, *'They don't deserve this kind of life': Meet China's abandoned children*, 12 augustus 2015; Algemeen ambtsbericht China van december 2012; vertrouwelijke bronnen, 13 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁶⁴Zie UNICEF Beijing: https://www.unicef.org/infobycountry/china_contact.html; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

ngo's die zich bezig houden met de opvang van alleenstaande minderjarigen, zoals *PLAN*, *Save the Children* en *Right to Play*.²⁶⁵

2.5.5 *Milieuactivisten en vakbondsleden*

Milieuactivisten kunnen hun werk doen zolang zij door lokale autoriteiten of machtige personen in China als een bedreiging worden gezien. Milieu is ook een zorg van de Chinese autoriteiten die milieuactivisten ongemoeid laten zolang deze zich op de vlakte houden en geen acties ondernemen die als een bedreiging voor of het leveren van kritiek op de Communistische Partij worden beschouwd.²⁶⁶ In 2013 stelde premier Li Keqiang dat "leven in een rijk land, maar met een verontreinigde natuur en omgeving niet de bedoeling is".²⁶⁷

In de verslagperiode nam de maatschappelijke kritiek op het milieubeleid van de overheid toe en werden lokale bestuurders soms geconfronteerd met protestbijeenkomsten en publieke anti-vervuilingsacties. Zo kwam in de zomer van 2013 in de zuidelijke plaats Kunming een protestactie op gang nadat bekend was geworden dat er een nieuwe vervuilende fabriek zou worden gebouwd in het district. De betogers hadden elkaar voornamelijk geïnformeerd via het online platform *Weibo*, de Chinese variant van Twitter en via *WeChat*, een chatapplicatie op mobiele telefoons. Er waren vergelijkbare protestacties in andere delen van China in de verslagperiode zoals Guangdong en Shenzhen. Publieke protestacties zorgde er regelmatig voor dat plannen van (lokale) overheden met een risico van verdere vervuiling werden teruggedraaid.²⁶⁸

Er werden in de beschreven periode echter ook milieuactivisten opgepakt en gedetineerd. Vaak betrof dit activisten die de Partij in een kwaad daglicht stelden en kritiek leverden op de aanpak van de centrale autoriteiten. Zo werd activiste Liu Shu in oktober 2016 uit haar huis gehaald door de politie en tien dagen in administratieve detentie geplaatst op verdenking van het onthullen van staatsgeheimen. Zij had onderzoek gedaan naar waterverontreiniging en de aanwezigheid van zware metalen en giftige stoffen in het drinkwater, hetgeen door de Chinese overheid als staatsgeheim wordt beschouwd. Naarmate de milieuprotestbeweging aanzwol gedurende de beschreven periode, werden meer activisten opgepakt en (kort) in detentie geplaatst. In veel gevallen gebeurde dit op beschuldigingen van 'ordeverstoring'. Eind 2015 werden twee milieuactivisten opgepakt wegens vermeende prostitutie, nadat zij een onderzoek hadden gedaan naar nikkelmijnbouw in Ningde.²⁶⁹

De vakbonden in China dienen aangesloten te zijn bij het overkoepelende staatsorgaan, de *All China Federation of Trade Unions* (ACFTU). Het oprichten van zelfstandige vakbonden is niet toegestaan en wordt bestraft met detentie. Een bij de ACFTU aan te sluiten deelvakbond, een zogenaamde *Enterprise Trade Union* (ETU), kan worden opgericht bij ten minste 25 werknemers die lid willen worden. Indien dit aantal niet wordt gehaald is er een optie om een *basic level trade union committee* te vormen. Vrouwelijke werknemers kunnen hun eigen ACFTU-vakbond oprichten.

²⁶⁵Vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

²⁶⁶Milieu is één van de speerpunten van het Chinese (economische) beleid voor de komende jaren.

²⁶⁷Financial Times, *China's environmental activists*, 20 september 2013; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁶⁸Financial Times, *China's environmental activists*, 20 september 2013; Deutsche Welle, *Environmental activism gaining a foothold in China*, 15 april 2015.

²⁶⁹Radio Free Asia, *China jails environmental activist for 'revealing state secrets'*, 11 oktober 2016; Forbes, *China wages war on pollution while censoring activists*, 4 augustus 2016.

Eventuele stakingen moeten worden georganiseerd vanuit de werknemers zelf en worden niet gesanctioneerd door de ACFTU.²⁷⁰

2.6 Situatie in specifieke gebieden

2.6.1 Algemeen

China kent een aantal autonome regio's die op papier politiek en bestuurlijk zelfstandig zijn. In de praktijk bepaalt de Han-Chinese meerderheid in deze regio's in grote mate het dagelijks leven en voert de centrale Chinese macht er een restrictief beleid, gericht op het onderdrukken van etnisch georiënteerde dissidente ontwikkelingen en bewegingen.²⁷¹ Hieronder wordt de situatie beschreven in de autonome regio's Tibet, Xinjiang en Binnen-Mongolië en Honkong.

2.6.2 Xinjiang²⁷²

De autonome provincie Xinjiang (*Xinjiang Uighur Autonomous Region*, XUAR) bevat ongeveer 23 miljoen inwoners. De grootste etnische bevolkingsgroep zijn de Oeigoeren (elf miljoen), die merendeels islamitisch zijn. De laatste jaren trokken veel Han-Chinezen, die de tweede grootste bevolkingsgroep vormen in Xinjiang (met ongeveer veertig procent van de bevolking aldaar), naar de provincie. In de regionale hoofdstad Urumqi wonen inmiddels meer Han-Chinezen dan Oeigoeren. De Chinese overheid probeert al jaren de Oeigoeren te sinificeren, maar tot op heden heeft dit weinig succes. De kloof tussen Oeigoeren en (Han-)Chinezen wordt niet overbrugd, mede door de verschillende cultureel-religieuze achtergrond en doordat de Oeigoeren in veel opzichten worden onderdrukt door de Chinese centrale macht in het uitoefenen van hun rechten. Het gevoel van onderdrukking onder Oeigoeren wordt versterkt doordat de economische opbrengsten in de provincie met name ten goede komen aan het 'moederland' en aan de in Xinjiang wonende Han-Chinese bevolking. Han-Chinezen werden onder druk gezet door lokale autoriteiten om geen zaken te doen met Oeigoeren. Han-Chinese eigenaars van bedrijven en winkels, bijvoorbeeld, werden ontmoedigd om Oeigoers personeel in dienst te nemen en aan Han-Chinese makelaars wordt door de overheid geadviseerd om geen huizen aan Oeigoeren, met name uit het zuiden van Xinjiang, te verkopen.²⁷³ De regio kende in de verslagperiode een sterkere economische groei dan China als geheel. Dit werd hoofdzakelijk veroorzaakt door grootschalige investeringen in de infrastructuur, gestuurd vanuit Beijing, met het oog op de centrale ligging van de provincie in het kader van Xi Jinpings *Belt and Road Initiative* (zie hiervoor paragraaf 1.1).²⁷⁴

Zie voor de veiligheidssituatie in Xinjiang paragraaf 1.2.2.

²⁷⁰ China Briefing, *Evaluating trade union law and collective bargaining in China: Key considerations for foreign firms*, 8 maart 2017; Ambtsbericht China van december 2012; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁷¹ Reuters, *China marks 70 years of Inner Mongolia's founding, activists complain of curbs*, 8 augustus 2017.

²⁷² De situatie geldend voor Xinjiang betreft een update van het thematisch ambtsbericht over Oeigoeren in China van 3 maart 2016: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/ambtsberichten/2016/03/03/oeigoeren-in-china-2016-03-03>.

²⁷³ Vertrouwelijke bron, 2 november 2017; Jamestown Foundation, *Chen Guanguo: The strongman behind Beijing's securitization strategy in Tibet and Xinjiang (China Brief volume 17, issue 12)*, 21 september 2017; Reuters, *Security clampdown on far-western China exacts toll on businesses*, 28 juni 2017; Financial Times, *Security clampdown bites in China's Xinjiang region*, 14 november 2017.

²⁷⁴ Zie hiervoor het thematisch ambtsbericht Oeigoeren in China van 3 maart 2016; Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017.

2.6.3

*Tibet*²⁷⁵

In de *Tibet Autonomous Region* (TAR) en in de overige Tibetaanse gebieden, in de provincies Qinhai en Sichuan, werden ook in de huidige verslagperiode de vrijheden van de Tibetaanse bevolking ernstig beperkt. Met het oog op het handhaven van de openbare orde, het tegengaan van separatistische activiteiten en het controleren van de grenzen onderdrukte de Chinese overheid de culturele, religieuze en taalkundige identiteit van de etnisch-Tibetaanse bevolking. Gevangennemingen, martelingen en verdwijningen van Tibetanen kwamen voor in de beschreven periode. Tibetanen die openlijk protesteerden tegen het Chinese regime, hun steun aan de dalai lama uitspraken of de eigenheid van de Tibetaanse culturele identiteit propageerden liepen risico te worden opgepakt, gedetineerd en gemarteld. Zo werd in januari 2018 in de provincie Qinghai vijftien jaar cel geëist tegen activist Tashi Wangchuk wegens separatisme omdat hij in media interviews het Tibetaanse taalonderwijs had gepromoot. Aan het einde van de verslagperiode was nog geen uitspraak gedaan in zijn zaak. In december 2017 werd de Tibetaanse filmmaker Dhondup Wangchen vrijgelaten uit de gevangenis en herenigd met zijn familie in de Verenigde Staten. Wangchen werd bijna tien jaar daarvoor gevangengenomen vanwege een documentaire over de mening van Tibetanen over de destijds op handen zijnde Olympische Spelen van 2008. In december 2017 werd de Tibetaanse activist Shonu Palden onder huisarrest geplaatst vanwege contacten met mensenrechtenorganisaties en media buiten de Tibetaanse regio. Palden was eerder door de Chinese autoriteiten gevangen gezet vanwege zijn activisme en heeft naar verluidt sinds zijn vrijlating in 2013 uitgebreide medische zorg nodig vanwege verwondingen veroorzaakt door martelingen in de gevangenis.²⁷⁶

In de verhouding van het centrale Chinese regime met de dalai lama kwam geen verandering. Wu Yingji, de Partijsecretaris van Tibet, verklaarde kort na zijn aantreden in augustus 2016 dat hij een voorstander was van een nog sterkere afkeuring van de dalai lama en diens entourage en maakte daarmee duidelijk dat van een toenadering geen sprake kan zijn.²⁷⁷

Wu vervolgde het veiligheidsbeleid dat door zijn voorganger Chen Quanguo was ingezet waardoor in de verslagperiode sprake was van een sterk verhoogde politiecontrole door middel van een aanzienlijk uitgebreid veiligheidsapparaat. Zie voor de veiligheidssituatie in Tibet paragraaf 1.2.3.²⁷⁸

Ook in de huidige verslagperiode vonden protestacties van boeddhistische monniken plaats door middel van zelfverbranding. Volgens de website *Central Tibetan Administration* werden er in de tweede helft van 2016 en in de eerste helft van 2017 vijf zelfverbrandingen bekend gemaakt. Na de hausse aan zelfverbrandingen in 2012 (85) daalde het aantal jaarlijks tot in totaal drie voor 2016. Ook vond in 2017 een zelfmoord door keeldoorsnijding plaats in Tibet, als protest tegen de Chinese onderdrukking.²⁷⁹ Volgens een bron komt het voor dat Tibetaanse families onder druk worden gezet door de autoriteiten om de staat vrij te pleiten van verantwoordelijkheid voor de zelfmoorden. Hierbij zou volgens de bron ook sprake

²⁷⁵De situatie geldend voor Tibet betreft een update van het thematisch ambtsbericht over Tibetanen in China van 15 augustus 2016: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/ambtsberichten/2016/08/15/thematisch-ambtsbericht-tibetanen-in-china-2014-2016>.

²⁷⁶US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; Amnesty International, *China: Sham trial exposes absurd charge against Tibetan activist*, 4 januari 2018; Radio Free Asia, *Former Tibetan political prisoner questioned, put under house arrest*, 2 januari 2018.

²⁷⁷Reuters, *China's new Tibet party chief urges stronger criticism of Dalai Lama*, 1 september 2016; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

²⁷⁸Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017; Human Rights Watch, *China poised to repeat Tibet mistakes*, 20 januari 2017. Vertrouwelijke bron, 12 december 2017; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁷⁹Central Tibetan Administration, *Fact sheet on Tibetan self-immolation protest in Tibet since 2009* (laatste update mei 2017).

zijn van marteling. Ook komt het naar verluidt voor dat de Chinese autoriteiten collectieve straffen uitdelen aan families en gemeenschappen voor protestacties en opstanden tegen het regime. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat families de toegang tot overheidsdiensten wordt onthouden of dat zij verstoken blijven van subsidies of subsidies uit het verleden terug moeten betalen.²⁸⁰

Net als in de vorige verslagperiode waren er berichten over de vernietiging van Tibetaanse Boeddhistische kloosters en de uithuiszetting van duizenden Tibetanen die leefden op het kloosterlijk grondgebied. Met name het kloostercomplex en Boeddhistisch academisch centrum *Larung Gar*, in de provincie Sichuan, werd hierbij genoemd. De uithuiszettingen werden door de regering gerechtvaardigd met het argument dat het complex sterk overbevolkt was, hetgeen een gevaar voor de volksgezondheid en de veiligheid zou opleveren (zie ook paragraaf 1.2.3).²⁸¹

2.6.4 *Binnen-Mongolië*

In de verslagperiode hebben zich voor zover bekend geen veranderingen voorgedaan in de veiligheidssituatie in de noordelijke Chinese regio Binnen-Mongolië. Separatistische neigingen of activiteiten worden niet toegestaan door de Chinese autoriteiten evenals het bekritisieren van het regeringsbeleid en de mensenrechtensituatie.²⁸²

Ook het nadrukkelijk promoten van de etnisch-Mongoolse cultuur en identiteit wordt door de Chinese autoriteiten niet toegestaan. Zo werden sinds september 2017 de etnisch-Mongoolse dissident Hada en zijn vrouw Xinna nog strenger gemonitord door de Chinese overheid dan voorheen. Hada stelde dat hij voortdurend werd gevolgd door overheidsfunctionarissen in de buurt van zijn huis in de hoofdstad van Binnen-Mongolië, Hohhot. Hij verklaarde dat het aanstaande congres van de Communistische Partij in oktober 2017 de vermoedelijke reden van de scherpere monitoring was. Hada heeft al een gevangenisstraf van negentien jaar uitgezeten (sinds 1995) vanwege zijn activisme ten bate van de Binnen-Mongoolse onafhankelijkheidsstrijd en het behoud van de Mongoolse cultuur en identiteit. Hij werd in 2014 vrijgelaten, maar staat sindsdien onder toezicht in zijn woonplaats. Zijn vrouw is heden ten dage nog actief als pleitbezorger voor Mongoolse herders met betrekking tot landdisputen met de Chinese overheid.²⁸³

Door een toegenomen industrialisering in de regio – met name de mijnindustrie – trokken in de onderhavige periode veel Han-Chinezen naar Binnen-Mongolië. Hierdoor was het percentage etnische Mongoliërs in 2014 nog maar ongeveer twintig procent van het totaal. Veel Binnen-Mongoliërs klaagden dat de mijnopbrengsten niet ten goede kwamen aan de oorspronkelijke bewoners en dat vooral de Chinese centrale macht ervan profiteerde. De etnisch-Mongoolse bevolking van Binnen-Mongolië voelde zich in de beschreven periode steeds verder gemarginaliseerd en vreesde dat de specifieke Mongoolse cultuur en identiteit meer en meer in de verdrinking zou raken.²⁸⁴

2.6.5 *Hongkong* *Politiek*

²⁸⁰Vertrouwelijke bron, 12 december 2017; Lion's Roar, *China imposes collective punishment for self-immolator associates, including monasteries*, 5 maart 2014.

²⁸¹The Diplomat, *Why is China's government 'demolishing' a Tibetan Buddhist monastery?*, 4 augustus 2017; BBC News, *Larung Gar: China 'destroys buildings' at Tibetan Buddhist academy*, 22 juli 2016; vertrouwelijke bron, 15 december 2017.

²⁸²Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012, deze situatie is voor zover bekend ongewijzigd.

²⁸³Radio Free Asia, *Security tightens around home of ethnic Mongolian dissident Hada*, 22 september 2017; Reuters, *China marks 70 years of Inner Mongolia's founding, activists complain of curbs*, 8 augustus 2017.

²⁸⁴BBC News, *Sweeping change across China's Inner Mongolia*, 5 februari 2014;

Hongkong geniet een hoge mate van autonomie die werd vastgelegd in de Chinees-Britse gezamenlijke verklaring aangaande Hongkong en de *Special Administrative Regions* (SAR) van 1984 en in de *Basic Law* (de *de facto* grondwet van Hongkong) van 1997. Hongkong heeft dientengevolge zelfbestuur op alle terreinen behalve defensie en buitenlandse betrekkingen.²⁸⁵ In de verslagperiode was er echter sprake van een toenemende invloed van het Chinese Vasteland op Hongkong (zie hieronder).

In september 2016 werden verkiezingen gehouden voor de Wetgevende Raad (*Legislative Council, LegCo*). Conform de *Basic Law* werden veertig van hen direct door de Hongkongse bevolking gekozen, terwijl de resterende dertig vertegenwoordigers werden gekozen door verschillende beroepsgroepen die in meerderheid loyaal zijn aan de centrale regering in Beijing.²⁸⁶

Spanningen tussen Hongkong en het Vasteland

In de verslagperiode liepen de spanningen tussen de bevolking van Hongkong en de Hongkongse regering in enkele gevallen op. Hoewel Hongkong een verregaande mate van zelfbestuur kent, kwam de Hongkongse regering in de verslagperiode meer en meer onder invloed van het centrale Chinese bestuur te staan. Zo waren er in 2016 enkele gevallen waarbij oppositionele leden van de Legco na interventie van Beijing van hun zetels werden ontheven omdat zij tijdens de eedaflegging lieten blijken voorstanders te zijn van grotere autonomie van Hongkong van het vasteland. Mensenrechtenactivisten uitten hierop hun bezorgdheid over deze interventie nog voordat het juridische proces in Hongkong zelf zijn beloop had gehad. Uiteindelijk verklaarde de Hoge Raad in Hongkong het beroep dat enkele Legcoleden hadden ingesteld tegen hun ontslag in augustus 2017 definitief ongegrond.²⁸⁷

Aan de traditionele protestmars voor democratie die ieder jaar op 1 juli, de dag van de teruggave door Groot-Brittannië van Hongkong aan China, wordt gehouden, namen in 2017 naar verluidt tienduizenden Chinezen deel. De aanwezigheid van president Xi in Hongkong ter gelegenheid van de 20^e herdenking van de teruggave werd door velen aangegrepen om te protesteren tegen de groeiende invloed van Beijing en voor het behoud van de hoge mate van autonomie van Hongkong. In augustus 2017 werden zestien demonstranten tot gevangenisstraffen veroordeeld vanwege hun betrokkenheid bij protestbijeenkomsten in de afgelopen jaren, inclusief de *Occupy*-beweging in Hongkong in 2014.²⁸⁸

Verdwijningen

In 2015 verdwenen vijf medewerkers van een Hongkongse uitgeverij die kritische boeken over de leiders van de Chinese Communistische Partij hadden gepubliceerd. Ze doken uiteindelijk op het Chinese vasteland op waar ze door de Chinese autoriteiten werden gedwongen een bekentenis af te leggen op de Chinese staatstelevisie. Eén van hen, Gui Minhai, die een Zweeds paspoort heeft, werd volgens mediaberichten in oktober 2017 vrijgelaten uit de detentiefaciliteit op het Vasteland, maar mocht het land niet verlaten en stond in de maanden daarna onder strikte controle van de autoriteiten. Op 20 januari 2018 werd hij opnieuw opgepakt terwijl hij onderweg was naar Beijing voor een medische behandeling. Twee van de uitgeverij, Lui Por en Cheung Chi-Ping, werden vrijgelaten, maar leven in het

²⁸⁵US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

²⁸⁶US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

²⁸⁷The Japan Times, *Hong Kong pro-independence duo lose appeal over council seats*, 25 augustus 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017; vertrouwelijke bron, 14 december 2017.

²⁸⁸The Guardian, *Beijing warns Hongkong marchers not to challenge mainland rule*, 1 juli 2017; The Japan Times, *Hong Kong pro-independence duo lose appeal over council seats*, 25 augustus 2017; US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017.

buitenland. Een Chinese uitgever met een Brits paspoort, Lee Bo werd vrijgelaten en keerde terug naar Hongkong. Alleen boekhandelaar Lam Wing-Kee vertelde over wat hem was overkomen. Hij stelde dat hij in isolement werd opgesloten, psychische martelingen en bedreigingen moest ondergaan en dat hem de toegang tot juridische bijstand werd ontzegd. Ook stelde hij dat de autoriteiten hem dwongen zijn bekentenis op de televisie af te leggen. Sinds deze zaak zijn naar verluidt veel boekhandelaren en uitgevers gestopt en durven meer Hongkongse auteurs niet meer over politiek gevoelige onderwerpen te schrijven. Er zou door journalisten in toenemende mate aan zelfcensuur worden gedaan.²⁸⁹

²⁸⁹The Guardian, *In Hong Kong's book industry, 'everybody is scared'*, 28 december 2016; BBC, *Hong Kong bookseller released by China is missing – daughter*, 24 oktober 2017; CNN, *Where is Gui Minhai? Hong Kong bookseller 'free' but missing*, 25 oktober 2017; Aljazeera, *China confirms arrest of bookseller Gui Minhai*, 6 februari 2018; Amnesty International, *China: Government's claim on Gui Minhai "ludicrous"*, 6 februari 2018; vertrouwelijke bron, 14 december 2017.

3 Vluchtelingen en ontheemden

3.1 Vluchtelingen- en ontheemdenstroom

China heeft geen specifieke wetgeving inzake de opvang van asielzoekers en vluchtelingen, ondanks dat het land partij is bij het Geneefse Vluchtelingenverdrag van 1951 en het bijbehorende protocol van 1967. De grondwet van 1982 stipuleert dat China asiel kan verlenen aan politieke vluchtelingen, maar de wet stelt dit niet als een verplichting (ingebed in internationale afspraken).²⁹⁰ De op 30 juni 2012 aangenomen *Exit-entry administration law*, waarin in artikel 46 bepalingen zijn opgenomen inzake de mogelijkheid ter verkrijging van identificatiedocumentatie voor vluchtelingen en asielzoekers, werd op 1 juli 2013 van kracht. Op 1 september 2013 werd een implementatieregulering voor deze wet van kracht. Hierin werden echter geen bepalingen opgenomen aangaande artikel 46 waardoor in de praktijk geen vooruitgang werd geboekt met betrekking tot de verstrekking van identificatiedocumenten aan vluchtelingen en asielzoekers.²⁹¹

3.1.1 *Mensenhandel*

Zoals in eerdere ambtsberichten beschreven is China een oorsprong-, doorvoer- en bestemmingsland inzake mensenhandel. In de meeste gevallen betreft het mensenhandel voor de gedwongen arbeid of voor de seksindustrie. Vooral de miljoenen interne arbeidsmigranten vormen een kwetsbare groep die het risico loopt te maken te krijgen met één of andere vorm van mensenhandel. Ook alleenstaande minderjarigen zoals straatkinderen lopen risico in aanraking te komen met mensensmokkelaars. Volgens een bron verdwijnen er veel straatkinderen als gevolg van mensenhandelpraktijken.²⁹²

3.2 Opvang in de regio

3.2.1 *India*

In India bevinden zich naar schatting 100.000 tot 130.000 Tibetaanse vluchtelingen (ook tweede en derde generatie). Tibetaanse vluchtelingen worden er zonder problemen opgevangen. Er zijn geen berichten dat Tibetaanse vluchtelingen door India worden teruggestuurd. Ook reizen veel Tibetanen met een visum naar India, waarna ze asiel zoeken in de hele wereld. Landen als de VS, Canada, Australië en Zwitserland hebben tienduizenden Tibetanen opgenomen. Sinds maart 2017 worden Tibetanen die in India zijn geboren tussen 26 januari 1950 en 1 juli 1987 beschouwd als Indiaas staatsburger en kunnen Tibetanen een paspoort aanvragen.²⁹³ Het is dezerzijds onbekend of Tibetanen deze claim in de praktijk ook kunnen doen gelden indien zij voordat het paspoort wordt aangevraagd naar Europa zijn gereisd.

²⁹⁰Artikel 32 van de Chinese grondwet.

²⁹¹The Diplomat, *To be a global leader, China needs a new refugee policy*, 22 juli 2017; UNHCR, *Factsheet China*, december 2015; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

²⁹²US Department of State, *2017 Trafficking in persons report China*, juni 2017; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

²⁹³Reuters, *Sixty years after fleeing Tibet, refugees get passports, not property*, 22 juni 2017; The Tibet Post, *High Court rules to give passports to Tibetans born in India*, 30 maart 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van December 2012.

3.2.2

Taiwan

Hoewel Taiwan in het verleden talrijke vluchtelingen van het Chinese vasteland heeft opgenomen, stelt het zich sinds 1989 uiterst behoedzaam op uit vrees voor een toestroom van Chinese dissidenten. Dit zou de relatie met de Chinese Volksrepubliek naar de mening van de Taiwanese autoriteiten alleen maar op scherp stellen. Bij afwezigheid van relevante wetgeving verleent Taiwan geen politiek asiel en faciliteert het slechts bij hervestiging in een derde land. Ook in de huidige verslagperiode werden de problemen rondom de juridische status van Chinese vluchtelingen in Taiwan niet aangepakt.²⁹⁴

3.2.3

Nepal

Nepal herbergt meer dan 20.000 Tibetanen. Deze groep is grotendeels voor 1990 naar Nepal gekomen, het merendeel van hen in de periode 1959-1960 toen de dalai lama vanuit Tibet naar Nepal vluchtte. Sinds 1990 weigert de Nepalese regering nieuwe Tibetanen de toegang, maar de al aanwezige Tibetanen mochten blijven. Nepal heeft het VN-verdrag uit 1951 en het bijbehorende Protocol uit 1967 aangaande de Status van Vluchtelingen niet ondertekend. De Nepalese Grondwet voorziet niet in het verlenen van asiel of een vluchtelingenstatus. Daarom werd in 1990 een *Gentlemen's Agreement* tussen UNHCR en Nepal gesloten, met de garantie dat Tibetanen door konden reizen naar India.²⁹⁵

Er was in de verslagperiode echter sprake van een toenemende politieke druk van China op de regering van Nepal en van een Chinees-Nepalese samenwerking met verscherpte grenscontroles. Zo werden in november 2016 41 Tibetanen gedetineerd die de Nepalese grens met India wilden passeren. Voor opgepakte Tibetanen in Nepal dreigt dat zij worden teruggestuurd naar Tibet, ondanks de gemaakte afspraken tussen UNHCR en Nepal. De huidige Nepalese regering onderhoudt nauwe betrekkingen met China en naar verluidt ontvangen Nepalese grensbewakingstroepen bonussen van de Chinese autoriteiten indien zij Tibetanen die de Nepalese grens willen passeren overdragen aan de Chinese overheid.²⁹⁶

3.2.4

Turkije

In Turkije bevindt zich een gemeenschap van ongeveer 300.000 Oeigoerse vluchtelingen. Hun situatie verslechterde in de loop van de verslagperiode omdat Turkije de banden met China aanhaalde op het gebied van veiligheids- en contraterrorisme-operaties en beloofde strenger op te treden tegen 'anti-China activiteiten en propaganda' in het land. Voorheen werd Turkije er door China van beschuldigd de vrije doortocht van Oeigoerse extremisten, sommigen van hen verbonden aan de extremistische beweging *East Turkestan Islamic Movement*, naar Syrië te faciliteren. De verhoudingen tussen de beide landen bekoelden met name nadat Erdogan in 2009 het Chinese regime had beschuldigd van genocide ten aanzien van de Oeigoerse bevolking in Xinjiang. De Oeigoerse gemeenschap sprak haar bezorgdheid uit over de toenadering tussen de beide regimes met in het achterhoofd de deportaties van Oeigoeren door regimes in andere landen in Azië en het Midden-Oosten op aandringen van China. In januari 2017, op nieuwjaarsdag, pleegden Oeigoerse extremisten – vermoedelijk aanhangers van de

²⁹⁴Taipei Times, *Chinese refugees in legal limbo*, 11 augustus 2017; zie ook algemeen ambtsbericht China van december 2012.

²⁹⁵Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012.

²⁹⁶Reuters, *Nepal detains Tibetan refugees in crackdown as China's influence grows*, 15 november 2016; Deutsche Welle, *China increases influence over Tibetan refugees in Nepal*, 29 augustus 2016.

terreurorganisatie Islamitische Staat – een aanslag op een nachtclub in Istanbul waarbij 39 personen om het leven kwamen.²⁹⁷

3.3 Activiteiten van internationale organisaties

3.3.1 UNHCR

UNHCR heeft net als in voorgaande verslagperiodes geen officieel standpunt ingenomen ten aanzien van de terugkeer van (uitgeprocedeerde) Chinese asielzoekers naar China. Terugkeer dient op een humane wijze te gebeuren met respect voor de rechten en waardigheid van de betrokkenen. UNHCR dringt er bij de Chinese overheid op aan er voor te waken dat *refoulement*²⁹⁸ plaatsvindt.²⁹⁹

Omdat China geen asielmecanisme heeft, ondanks dat het partij is bij het Geneefse Vluchtelingenverdrag van 1951 en het bijbehorende Protocol van 1967, draagt UNHCR al jaren zorg voor de zogeheten *refugee status determination* (RSD). UNHCR opereert vanuit het regionale kantoor in Beijing dat dient als kantoor voor het Chinese *mainland*, de *Hongkong Special Administrative Region* (HK SAR) en *Macao Special Administrative region* (Macao SAR). De organisatie heeft echter een relatief beperkte reikwijdte doordat het slechts vanuit Beijing kan opereren, niet aan fondsenwerving kan doen en door de Chinese overheid wordt tegengewerkt in de samenwerking met (i)ngo's. Zo maakte het MPS in de verslagperiode duidelijk dat het niet gediend was van enige vorm van samenwerking tussen en toenadering van UNHCR en IOM.³⁰⁰

3.3.2 UNICEF

UNICEF heeft een kantoor in Beijing en houdt zich vooral bezig met projecten en hulpverlening op het gebied van water, sanitair, gezondheid, voeding en specifieke bescherming voor kinderen. Zo verleende UNICEF hulp bij specifieke rampen, zoals de aardbevingen in 2013 (provincie Sichuan) en 2014 (provincie Yunnan). UNICEF coördineert de hulpverlening samen met nationale en lokale autoriteiten in China. Zo installeerde de organisatie vijf 'kindvriendelijke zones'³⁰¹ na de aardbevingen, waarbij het Chinese *National Working Committee on Children and Women* (NWCCW) de uitvoerende partner was.³⁰²

3.3.3 IOM

De *International Organisation for Migration* (IOM)³⁰³ heeft sinds 2007 een kantoor in Beijing. De organisatie ondersteunt de Chinese overheid bij migratiestromen, problemen rondom arbeidsmigratie en grenscontrolemechanismen. Ook verzorgt IOM trainingen in China voor overheidsfunctionarissen, onder meer inzake de technische aspecten van migratie en documentfraude en met betrekking tot

²⁹⁷Reuters, *Turkish leader calls Xinjiang killings "genocide"*, 11 juli 2009; AL-Monitor, *Turkey's tough stance on Uighurs has implications for Syria*, 7 augustus 2017; Deutsche Welle, *Istanbul attack: Why China's Uighurs are joining global jihadist groups*, 6 januari 2017.

²⁹⁸Refoulement: gedwongen terugzending van vluchtelingen naar hun land van herkomst terwijl zij voor vervolging te vrezen hebben.

²⁹⁹Zie ook algemene ambtsberichten China van juni 2010 en van december 2012; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

³⁰⁰Vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

³⁰¹Dit zijn gebieden waar UNICEF voorziet in tenten, speelgoed en de nodige apparatuur.

³⁰²Zie bijvoorbeeld UNICEF, *Sitrep Yunnan Earthquake*, 7 oktober 2014, https://www.unicef.org/appeals/files/UNICEF_China_Yunnan_Earthquake_Sitrep_7_October_2014.pdf; vertrouwelijke bron, 13 december 2017.

³⁰³IOM is sinds juli 2016 onderdeel van de Verenigde Naties.

mensenhandel. Ook monitort en begeleidt IOM de EU-China dialoog inzake migratie.³⁰⁴

3.4 Terugkeer

Voor zover bekend sloot China geen terug- en overnameovereenkomsten in de verslagperiode. Nederland heeft geen terug- en overnameovereenkomst met China. Ook Turkije heeft voor zover bekend geen terug- en overnameovereenkomst met China. In augustus 2017 sloot Turkije wel een overeenkomst met China inzake veiligheids- en contraterrorisme-maatregelen. De EU heeft sinds 2002 een terug- en overnameovereenkomst met Hongkong.³⁰⁵

Het is niet duidelijk hoe terugkerende uitgeprocedeerde asielzoekers bij terugkeer in China worden behandeld door de autoriteiten. Gegevens hierover zijn veelal anekdotisch. Het zou veelal afhangen van het profiel van de terugkeerder en per geval kunnen verschillen. Personen die in het buitenland verblijven en door de autoriteiten in de gaten worden gehouden, onder andere via druk op in China verblijvende familie, zullen bij terugkeer naar China in de verhoogde belangstelling staan van de Chinese overheid. Dit geldt bijvoorbeeld voor dissidenten, leden van de Falun Gong en Oeigoeren. De situatie zoals gesteld in het algemeen ambtsbericht China van december 2012 geldt in dit verband nog steeds: terugkeerders uit Tibet en Xinjiang worden routinematig ondervraagd door de autoriteiten. Hierbij bestaat de mogelijkheid dat zij worden gedetineerd.³⁰⁶ Volgens bronnen worden Oeigoeren die terugkeren uit het buitenland vaak in administratieve detentie geplaatst, waarna zij soms in beschuldiging worden gesteld van 'separatisme', 'staatsondermijndend gedrag' of 'terrorisme'. Deze praktijk is toegenomen ten opzichte van de vorige verslagperiode.³⁰⁷

³⁰⁴Zie website IOM, <https://www.iom.int/countries/china>; vertrouwelijke bron, 11 december 2017.

³⁰⁵Zie algemeen ambtsbericht China van december 2012. Er is geen aanvullende informatie gevonden over mogelijke terug- en overnameovereenkomsten met China; Bloomberg, *Turkey and China pledge security cooperation as ties warm*, 3 augustus 2017; vertrouwelijke bronnen, 11 december 2017; vertrouwelijke bron, 12 december 2017.

³⁰⁶Immigration and Refugee Board of Canada, Responses to Information Requests (RIR), *China: Monitoring of citizens who practice Falun Gong (Falun Dafa) outside of China; consequences upon return to China (2013-September 2016)*, 19 oktober 2016; Washington Post, *Uighurs face 'grim' return to China as authorities level terrorism claims*, 10 juli 2015; algemeen ambtsbericht China van December 2012.

³⁰⁷Vertrouwelijke bron, 15 december 2017; Associated Press: *AP exclusive: Digital police state shackles Chinese minority*, 17 december 2017.

4 bijlagen

4.1 Literatuur

Advocaten voor Advocaten, *China, 709-crackdown, de stand van zaken 2 jaar later*, 2 augustus 2017, <http://www.advocatenvooradvocaten.nl/nl/12773/nederlands-china-709-crackdown-de-stand-van-zaken-2-jaar-later/>

Al, Stefan, *The Massive Death of China's Urban Villages*, in *Metro Politiques*, 17 maart 2015, <http://www.metropolitiques.eu/The-Massive-Death-of-China-s-Urban.html>.

Aljazeera, *China confirms arrest of bookseller Gui Minhai*, 6 februari 2018, <http://www.aljazeera.com/news/2018/02/china-confirms-arrest-bookseller-gui-minhai-180206090723234.html>

Aljazeera, *How has the end of its one-child policy affected China?* 2 februari 2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/01/child-policy-affected-china-170129130503972.html>

AL-Monitor, *Turkey's tough stance on Uighurs has implications for Syria*, 7 augustus 2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/08/turkey-is-ankara-abandoning-uighurs-for-china.html>

America Magazine, *Chinese Christian churches face new threats as state religious code is revised*, 25 januari 2018, <https://www.americamagazine.org/politics-society/2018/01/25/chinese-christian-churches-face-new-threats-state-religious-code>

Amnesty International, *China 2016/17*, ongedateerd, <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/china/report-china/>

Amnesty International, *China: Government's claim on Gui Minhai "ludicrous"*, 6 februari 2018, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/02/china-government-claims-on-gui-minhai-ludicrous/>

Amnesty International, *China: Sham trial exposes absurd charge against Tibetan activist*, 4 januari 2018, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/01/china-sham-trial-against-tibetan-activist/>

Amnesty International, *China's 're-education through labour' camps: Replacing one system of repression with another?*, 17 december 2013, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/12/china-s-re-education-through-labour-camps-replacing-one-system-repression-another/>

Amnesty International, *China's crackdown on human rights lawyers*, juli 2016, <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2016/07/one-year-since-chinas-crackdown-on-human-rights-lawyers/>

Amnesty International, *China's deadly secrets*, april 2017, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/5849/2017/en/>

Amnesty International, *Five facts about Ilham Tohti, award winning activist jailed in China*, 20 oktober 2016,

<https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2016/10/five-facts-about-ilham-tohti-uighur-activist-jailed-in-china/>

Amnesty International, *No end in sight. Torture and forced confessions in China*, November 2015, <https://www.amnesty.org/en/documents/ASA17/2730/2015/en/>

Amnesty International, *Peng Ming, life and death of a political prisoner in China*, 12 december 2016, <https://www.amnesty.org.uk/blogs/countdown-china/peng-ming-life-and-death-political-prisoner-china>

Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the Criminal Law amendments (9) (second draft)*, augustus 2015, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/2205/2015/en/>

Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the draft Cyber Security Law*, 5 augustus 2015, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/2206/2015/en/>

Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the draft National Intelligence Law*, 5 juni 2017, <https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUK EwihIeJi-TYAhXIJAkHVyZDsgQFggqMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.amnesty.org%2Fdownload%2FDocuments%2FASA1764122017ENGLISH.pdf&usq=AOvVaw0j8PBqE3ZTM95ejriFS3if>

Amnesty International, *Submission to the NPC Standing Committee's Legislative Affairs Commission on the second draft foreign non-governmental organizations management law*, 2 juni 2015, <https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiG1sS4i-TYAhWNKIakHRcLDskQFggqMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.amnesty.org%2Fdownload%2FDocuments%2FASA1764122017ENGLISH.pdf&usq=AOvVaw0j8PBqE3ZTM95ejriFS3if>

Amnesty International, *The death penalty 2016: Facts and figures*, 11 april 2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/04/death-penalty-2016-facts-and-figures/>

Associated Press, *Beijing evicts Chinese migrants in droves, prompting outcry*, 28 november 2017, http://hosted2.ap.org/PAPOE/a5050f4ad4f44dafab85bb41a15281cf/Article_2017-11-28-AS-China-Migrants-Evicted/id-6c6b9ac3f1644f4e872cbb477676ebaf

[Associated Press: AP exclusive: Digital police state shackles Chinese minority, 17 december 2017.](https://www.apnews.com/1ec5143fe4764a1d8ea73ce4a3e2c570/AP-Exclusive:-Digital-police-state-shackles-Chinese-minority)

<https://www.apnews.com/1ec5143fe4764a1d8ea73ce4a3e2c570/AP-Exclusive:-Digital-police-state-shackles-Chinese-minority>

BBC News, *Charting China's 'great purge' under Xi*, 23 oktober 2017, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-41670162>

BBC News, *China's two-child policy: Single mothers left out*, 2 november 2015, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-34695899>

BBC News, *Chinese police detain 'female Jesus cult' members*, 27 juli 2017, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-40737430>

BBC News, Four sentenced in China over Kunming station attack, 12 september 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-29170238>

BBC News, Larung Gar: China 'destroys buildings' at Tibetan Buddhist academy, 22 juli 2016, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-36863888>

BBC News, Sweeping change across China's Inner Mongolia, 5 februari 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-25979564>

BBC News, Xi Jinping named President of China, 14 maart 2013, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-21766622>

BBC, Hong Kong bookseller released by China is missing – daughter, 24 oktober 2017, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-41734361>

BBC, News, China corruption: Life term for ex-security chief Zhou, 11 juni 2015, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-33095453>

BBC, Why is the South Chinese sea contentious?, 12 juli 2016, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349>

Bloomberg, China's Xi elevated, joining Mao, Deng, 24 oktober 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-24/china-s-communist-party-elevates-xi-by-including-name-in-charter>

Bloomberg, Turkey and China pledge security cooperation as ties warm, 3 augustus 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-08-03/turkey-and-china-pledge-close-security-cooperation>

Business Insider, 2017 is going to be stacked for China, and Trump isn't even the half of it, 16 december 2016, <https://www.businessinsider.nl/china-political-uncertainty-2017-2016-12/?international=true&r=US>

Catholic Herald, China and the Vatican have reached an agreement on bishops, says cardinal, 9 februari 2017, <http://www.catholicherald.co.uk/news/2017/02/09/china-and-the-vatican-have-reached-agreement-on-bishops-says-cardinal/>

Catholic Herald, Chinese bishop shocks faithful by recanting position on state-run church, 17 juni 2016, <http://www.catholicherald.co.uk/news/2016/06/17/chinese-bishop-shocks-faithful-by-recanting-position-on-state-run-church/>

Central Tibetan Administration, Fact sheet on Tibetan self-immolation protest in Tibet since 2009 (laatste update mei 2017), <http://tibet.net/important-issues/factsheet-immolation-2011-2012/>

China Aid, Arrests and detentions sweep in Xinjiang after lunar new year, 3 maart 2017, <http://www.chinaaid.org/2017/03/arrests-and-detentions-sweep-across.html>

China Aid, China Daily: Chinese Christians continue 'house church' gatherings despite intensified religious crackdown, 7 augustus 2017, <http://www.chinaaid.org/2017/08/christian-daily-chinese-christians.html>

China Briefing, Evaluating trade union law and collective bargaining in China: Key considerations for foreign firms, 8 maart 2017, <http://www.china-briefing.com/news/2017/03/08/chinas-trade-union-law.html>

China Briefing, Funding China's civil society – tax incentives, donation law and the role of foreign charities, 7 december 2016, <http://www.china-briefing.com/news/2016/12/07/funding-china-civil-society.html>

China Change, *News about Uighur scholar Ilham Tohti on the third anniversary of his sentencing: No news*, 22 september 2017, <https://chinachange.org/2017/09/22/news-about-uighur-scholar-ilham-tohti-on-the-third-anniversary-of-his-sentencing-no-news/>

China Daily, *China passes counterespionage law*, 1 november 2014, http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-11/01/content_18839915.htm

China Digital Times, *Doubts surround end of abusive shuanggui detention*, 19 oktober 2017, <https://chinadigitaltimes.net/2017/10/doubts-surround-end-abusive-shuanggui-detention/>

China Law Translate, *Thicker than water: An overview of China's new domestic violence law*, 31 december 2015, <http://www.chinalawtranslate.com/thicker-than-water-an-overview-of-chinas-new-domestic-violence-law/?lang=en>

China Policy Institute, *China's ngo regulations and uneven civil society development*, 15 februari 2017, <https://cpianalysis.org/2017/02/15/chinas-ngo-regulations-and-uneven-civil-society-development/>

China's 'social credit system' will rate how valuable you are as a human, 2 december 2017, <https://futurism.com/china-social-credit-system-rate-human-value/>

Chinese Human Rights Defenders, *UN member states: vote 'no' and end China's membership on UN Human Rights Council*, 25 oktober 2016, <https://www.nchrd.org/2016/10/un-member-states-vote-no-and-end-chinas-membership-on-un-human-rights-council/>

Chinese Human Rights Defenders, *Wang Quanzhang*, 22 januari 2016, <https://www.nchrd.org/2016/01/wang-quanzhang/>

City Metric, *In China, there's no freedom of movement, even between country and city*, 10 januari 2017, <http://www.citymetric.com/politics/china-theres-no-freedom-movement-even-between-country-and-city-2697>

CNBC, HP de Tijd, *De Chinese blockade van WhatsApp is niet uitzonderlijk*, 26 september 2017, <http://www.hpdetijd.nl/2017-09-26/whatsapp-blokkade-china/>

CNN, *China executes Tiananmen square attack 'masterminds'*, 25 augustus 2014, <http://edition.cnn.com/2014/08/24/world/asia/china-tiananmen-executions/index.html>

CNN, *China's LGBT community still fighting for their rights*, 18 juni 2016, <http://edition.cnn.com/2016/06/17/opinions/china-shanghai-pride-lgbt-rights/index.html>

CNN, *'Eastern Lightning': The banned group that has China worried*, 3 februari 2015, <http://edition.cnn.com/2014/06/06/world/asia/china-eastern-lightning-killing/index.html>

[CNN, *Five arrested in Tiananmen square incident, deemed a terrorist attack*, 31 oktober 2013](http://edition.cnn.com/2013/10/30/world/asia/china---tiananmen---arrests/index.html), <http://edition.cnn.com/2013/10/30/world/asia/china---tiananmen---arrests/index.html>

CNN, *'They don't deserve this kind of life': Meet China's abandoned children*, 12 augustus 2015, <http://edition.cnn.com/2015/08/11/asia/china-orphanage-children/index.html>

CNN, *Torture in secret prisons: The dark side of China's anti-corruption crackdown*, 6 december 2016, <http://edition.cnn.com/2016/12/06/asia/china-shuanggui-communist-party-torture/index.html>

CNN, *WhatsApp crackdown only scratches surface of worsening internet censorship*, 21 juli 2017, <http://edition.cnn.com/2017/07/21/asia/china-internet-censorship/index.html>

CNN, *Where is Gui Minhai? Hong Kong bookseller 'released', but missing*, 25 oktober 2017, <http://edition.cnn.com/2017/10/24/asia/gui-minhai-hong-kong-china/index.html>

Committee to Protect Journalists, *Chinese authorities should drop all charges and immediately free Yang Xiuqiong, a contributor to the banned human rights news website 64 Tianwang, the Committee to Protect Journalists said today*, 6 juli 2017, <https://cpj.org/2017/07/chinese-journalist-arrested-on-charges-of-revealin.php>

Committee to Protect Journalists, *Chinese authorities should launch a credible, independent investigation into allegations that local police harassed and briefly detained a journalist in the northern city of Tianjin last week, the Committee to Protect Journalist said today*, 22 augustus 2017, <https://cpj.org/2017/08/chinese-police-harass-and-briefly-detain-voa-journ.php>

Congressional-Executive Commission on China, *Annual report 2017*, 5 oktober 2017, https://www.cecc.gov/sites/chinacommission.house.gov/files/2017%20Annual%20Report%20_2.pdf

Congressional-Executive Commission on China, *Political Prisoner Database, China: List of political prisoners detained or imprisoned as of November 5, 2017 (1,414 cases)*, https://www.cecc.gov/sites/chinacommission.house.gov/files/documents/CECC%20Pris%20List_20171105_1414.pdf

Council on Foreign Relations, *China's maritime disputes*, januari 2017, https://www.cfr.org/interactives/chinas-maritime-disputes?cid=otr-marketing_use-china_sea_InfoGuide#!/chinas-maritime-disputes?cid=otr-marketing_use-china_sea_InfoGuide

Daily Mail, *450 killed in China's Xinjiang last year, mostly Uighurs: group*, 4 maart 2015, <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2978812/450-killed-Chinas-Xinjiang-year-Uighurs-group.html>

Daily Mail, *Three Chinese separatists executed for role in train station attack that killed 31 people last year*, 24 maart 2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3008996/China-executes-three-men-convicted-mass-stabbing-train-station.html>

De Volkskrant, *Chinese partijtop belooft verbetering strafrecht*, 23 oktober 2014, <https://www.volkskrant.nl/buitenland/chinese-partijtop-belooft-verbetering-strafrecht~a3774535/>

Deutsche Welle, *China increases influence over Tibetan refugees in Nepal*, 29 augustus 2016, <http://www.dw.com/en/china-increases-influence-over-tibetan-refugees-in-nepal/a-19511365>

Deutsche Welle, *Environmental activism gaining a foothold in China*, 15 april 2015, <http://www.dw.com/en/environmental-activism-gaining-a-foothold-in-china/a-18384605>

Deutsche Welle, *Istanbul attack: Why China's Uighurs are joining global jihadist groups*, 6 januari 2017, <http://www.dw.com/en/istanbul-attack-why-chinas-uighurs-are-joining-global-jihadist-groups/a-37035524>

DUB (Universiteit Utrecht), *Chinese overheid houdt stevige grip op Chinezen in het buitenland*, 8 juni 2017, <https://www.dub.uu.nl/nl/nieuws/chinese-overheid-houdt-stevige-grip-op-studenten-het-buitenland>

Eurasianet, *Xinjiang: Uighurs grapple with travel restrictions*, 28 december 2016, <http://www.eurasianet.org/node/81781>

European External Action Service (EEAS), *Human rights dialogue between the European Union and China*, 23 juni 2017, https://eeas.europa.eu/delegations/china/28768/human-rights-dialogue-between-european-union-and-china_en

Express, *Christian church destroyed as Chinese police drag worshippers into street and beat them*, 11 juni 2017, <https://www.express.co.uk/news/world/814645/china-church-religion-crackdown-shuangmiao-henan>

Falun Dafa Information Centre, *Persecution of family and children*, <http://en.faluninfo.eu/victims/siblings>, geraadpleegd op 8 november 2017

FIDH, *Suspend EU-China human rights dialogue*, 20 juni 2017, <https://www.fidh.org/en/region/asia/suspend-eu-china-human-rights-dialogue>

Financial Times, *China's environmental activists*, 20 september 2013, <https://www.ft.com/content/00be1b66-1f43-11e3-b80b-00144feab7de>

Financial Times, *Eight killed in China's restive Xinjiang region*, 15 februari 2017, <https://www.ft.com/content/aaf381b0-f362-11e6-8758-6876151821a6?mhq5j=e7>

Financial Times, *Security clampdown bites in China's Xinjiang region*, 14 november 2017, <https://www.ft.com/content/ee28e156-992e-11e7-a652-cde3f882dd7b>

Forbes, *China wages war on pollution while censoring activists*, 4 augustus 2016, <https://www.forbes.com/sites/sarahsu/2016/08/04/china-wages-war-on-pollution-while-censoring-activists/#6c647a053e8d>

Forbes, *China's urbanization plan needs to move faster in 2017*, 28 december 2016, <https://www.forbes.com/sites/sarahsu/2016/12/28/chinas-urbanization-plans-need-to-move-faster-in-2017/#7237605074db>

Forbes, *What happened on China's new Silk Road in 2017?*, 20 december 2017, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/12/20/what-happened-on-chinas-new-silk-road-in-2017/#55159b9a72e9>

Freedom House, *Freedom on the net 2016*, november 2016, https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN_2016_BOOKLET_FINAL.pdf

Huffington Post, *China excludes same-sex couples from domestic violence law*, 27 december 2015 (update 9 januari 2017), https://www.huffingtonpost.com/entry/china-gay-couples-violence_us_56801281e4b014efe0d86ee5

Huffington Post, *How to square Xi's 'rule of law' campaign with China's crackdown on lawyers*, geen datum, https://www.huffingtonpost.com/zheng-yongnian/rule-of-law-china-crackdown-lawyers_b_9238644.html

Human Rights Watch, *Abolish secret detention, but ensure rights protections*, 18 oktober 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/10/18/china-abolish-secret-detention-ensure-rights-protections>

Human Rights Watch, *China country summary*, januari 2017, https://www.hrw.org/sites/default/files/china_3.pdf

Human Rights Watch, *China poised to repeat Tibet mistakes*, 20 januari 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/01/20/china-poised-repeat-tibet-mistakes>

Human Rights Watch, *China: On "709" anniversary, legal crackdown continues*, 7 juli 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/07/07/china-709-anniversary-legal-crackdown-continues>

Human Rights Watch, *On international women's day, Chine muffles Women's Voices*, 7 maart 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/03/07/international-womens-day-china-muffles-womens-voices>

Human Rights Watch, *The costs of international advocacy. China's interference in United Nations human rights mechanisms*, 5 september 2017, <https://www.hrw.org/report/2017/09/05/costs-international-advocacy/chinas-interference-united-nations-human-rights>

Human Rights Without Frontiers, *China: Church of Almighty God members fatally tortured while in custody*, 17 januari 2018, <http://hrwf.eu/china-church-of-almighty-god-members-fatally-tortured-while-in-custody/>

Immigration and Refugee Board of Canada, *China: Implementation of family planning policy changes permitting two children announced 29 October 2015 (November 2015-April 2016)*, 19 mei 2016, <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/ResRec/RirRdi/Pages/index.aspx?doc=456519&pls=1>

Immigration and Refugee Board of Canada, *Responses to Information Requests (RIR), China: Monitoring of citizens who practice Falun Gong (Falun Dafa) outside of China; consequences upon return to China (2013-September 2016)*, 19 oktober 2016, <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/ResRec/RirRdi/Pages/index.aspx?doc=456729&pls=1>

Independent, *China bans burqas and 'abnormal beards' in muslim province of Xinjiang*, 30 maart 2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-burqa-abnormal-beards-ban-muslim-province-xinjiang-veils-province-extremism-crackdown-freedom-a7657826.html>

Indian Express, *Security situation in China Xinjiang province can worsen: report*, 21 maart 2017, <http://www.newindianexpress.com/world/2017/mar/21/security-situation-in-china-xinjiang-province-can-worsen-report-1583951.html>

International Labour Office / International Organisation for Migration, *Migrants and Cities, Research report on recruitment, employment, and working conditions of domestic workers in China*, 2017, https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrants_and_cities_en.pdf

Jamestown Foundation, *Chen Guanguo: The strongman behind Beijing's securitization strategy in Tibet and Xinjiang (China Brief volume 17, issue 12)*, 21 september 2017, https://jamestown.org/program/chen-quanguo-the-strongman-behind-beijings-securitization-strategy-in-tibet-and-xinjiang/?utm_source=The+Sinocism+China+Newsletter&utm_campaign=8dc14abb5c-EMAIL_CAMPAIGN_2017_09_21&utm_medium=email&utm_term=0_171f237867-8dc14abb5c-29729841&mc_cid=8dc14abb5c&mc_eid=e4f52ac864

Katholiek Nieuwsblad, *China: Ontvoerde bisschop terug in zijn bisdom*, 12 oktober 2016, <https://www.katholieknieuwsblad.nl/nieuws/china-ontvoerde-bisschop-terug-in-zijn-bisdom>

Law Library of Congress, *China: revised regulations on religious affairs*, 9 november 2017, <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/china-revised-regulations-on-religious-affairs/>

Lion's Roar, *China imposes collective punishment for self-immolator associates, including monasteries*, 5 maart 2014, <https://www.lionsroar.com/china-imposes-collective-punishment-for-self-immolator-associates-including-monasteries/>

Mail Online, *China tightens restrictions on religious freedom*, 8 september, <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-4865080/China-tightens-restrictions-religious-freedom.html>

McKinsey, *'One belt and one road': Connecting China and the world*, juli 2016, <https://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/one-belt-and-one-road-connecting-china-and-the-world>

Mensenrechtentulp.nl, *Kandidaten: Wang Quanzhang*, geraadpleegd 27 november 2017, <https://www.mensenrechtentulp.nl/kandidaten-en-stemmen/wang-quanzhang>

Minghui, *80 Falun Gong practitioners confirmed to have died in 2016 as a result of arrests and torture*, 23 maart 2017, <http://en.minghui.org/html/articles/2017/3/23/162597.html>

Minghui, *Family members and attorneys harassed at trial of Falun Gong practitioner*, 27 september 2017, <http://en.minghui.org/html/articles/2017/9/27/165571.html>

Newsweek, *'Women Jesus' believers held in China for connection to murderous, banned cult*, 27 juli 2017, <http://www.newsweek.com/woman-jesus-cult-members-detained-china-642818>

NRC, *8 Procent meer baby's na eind eenkindpolitiek*, 23 januari 2017, <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/01/23/8-procent-meer-babys-na-eind-eenkindpolitiek-a1542552>

NRC, *China heeft een nieuwe premier: Li Keqiang*, <https://www.nrc.nl/nieuws/2013/03/15/china-heeft-een-nieuwe-premier-li-keqiang-a1436425>

NRC, *Chinese stoelendans zal laten zien hoeveel macht Xi écht heeft*, 26 oktober 2017, <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/10/17/chinese-stoelendans-zal-laten-zien-hoeveel-macht-xi-echt-heeft-13531482-a1577512>

Radio Free Asia, *China jails environmental activist for 'revealing state secrets'*, 11 oktober 2016, <http://www.rfa.org/english/news/china/activist-10112016122729.html>

Radio Free Asia, *Former Tibetan political prisoner questioned, put under house arrest*, 2 januari 2018, <http://www.rfa.org/english/news/tibet/former-01022018134231.html>

Radio Free Asia, *Security tightens around home of ethnic Mongolian dissident Hada*, 22 september 2017, <http://www.rfa.org/english/news/china/security-tightens-around-home-of-ethnic-mongolian-dissident-hada-09222017111641.html>

[Radio Free Asia, *Two Uyghur students die in China's custody following voluntary return from Egypt*, 21 december 2017,](https://www.rfa.org/english/news/uyghur/students-12212017141002.html)

<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/students-12212017141002.html>

[Radio Free Asia, *Uyghur children's 'identities changed'*, 22 mei 2009,](https://www.rfa.org/english/news/uyghur/orphans-05222009142223.html)

<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/orphans-05222009142223.html>

Reporters Without Borders, *After lack of medical care in prison, Chinese blogger dies*, 9 november 2017, <https://rsf.org/en/news/after-lack-medical-care-prison-chinese-blogger-dies>

Reporters Without Borders, *China: Still world's biggest prison for journalists and citizen-journalists*, 2 juni 2017, <https://rsf.org/en/news/china-still-worlds-biggest-prison-journalists-and-citizen-journalists>

Reuters, *China adopts new security law to make networks, systems more 'controllable'*, 1 juli 2015, <https://www.reuters.com/article/us-china-security/china-adopts-new-security-law-to-make-networks-systems-controllable-idUSKCN0PB39H20150701>

Reuters, *China enshrines 'Xi Jinping thought', key Xi ally to step down*, 24 oktober 2017, <http://www.reuters.com/article/us-china-congress/china-enshrines-xi-jinping-thought-key-xi-ally-to-step-down-idUSKBN1CT0C9>

Reuters, *China marks 70 years of Inner Mongolia's founding, activists complain of curbs*, 8 augustus 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-innermongolia/china-marks-70-years-of-inner-mongolias-founding-activist-complains-of-curbs-idUSKBN1A00YH>

Reuters, *China passes controversial counter-terrorism law*, 28 december 2015, <https://www.reuters.com/article/us-china-security/china-passes-controversial-counter-terrorism-law-idUSKBN0UA07220151228>

Reuters, *China passes counter-espionage law*, 1 november 2014, <https://www.reuters.com/article/us-china-lawmaking-spy/china-passes-counter-espionage-law-idUSKBN0IL2N520141101>

Reuters, *China passes tough new intelligence law*, 27 juni 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-security-lawmaking/china-passes-tough-new-intelligence-law-idUSKBN19I1FW>

Reuters, *China tightens regulation of religion to 'block extremism'*, 7 september 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-religion/china-tightens-regulation-of-religion-to-block-extremism-idUSKCN1BI1IH>

Reuters, *China tightens Tibetan border security to combat 'separatism'*, 3 januari 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-tibet-lawmaking/china-tightens-tibetan-border-security-to-combat-separatism-idUSKBN14N0L7?il=0>

Reuters, *China to bring paramilitary police force under military's wing*, 27 december 2018, <https://in.reuters.com/article/china-security/china-to-bring-paramilitary-police-force-under-militarys-wing-idINKBN1EL0R3>

Reuters, *China's new Tibet party chief urges stronger criticism of Dalai Lama*, 1 september 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-tibet/chinas-new-tibet-party-chief-urges-stronger-criticism-of-dalai-lama-idUSKCN1173IQ>

Reuters, *Nepal detains Tibetan refugees in crackdown as China's influence grows*, 15 november 2016, <https://www.reuters.com/article/us-nepal-tibet-refugees/nepal-detains-tibetan-refugees-in-crackdown-as-chinas-influence-grows-idUSKBN13A2BQ>

Reuters, *Region in China's restive Xinjiang to track vehicles as anti-terror measures*, 21 februari 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang/region-in-chinas-restive-xinjiang-to-track-vehicles-as-anti-terror-measure-idUSKBN1600DS>

Reuters, *Security clampdown on far-western China exacts toll on businesses*, 28 juni 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-economy-xinjiang/security-clampdown-in-far-western-china-exacts-toll-on-businesses-idUSKBN19I310>

Reuters, *Sixty years after fleeing Tibet, refugees get passports, not property*, 22 juni 2017, <https://www.reuters.com/article/us-india-refugees-tibet/sixty-years-after-fleeing-tibet-refugees-in-india-get-passports-not-property-idUSKBN19D019>

[Reuters, *Terror threats transform China's Uighur heartland into security state*, 31 maart 2017, https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-security-insight/terror-threats-transform-chinas-ughur-heartland-into-security-state-idUSKBN1713AS](https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-security-insight/terror-threats-transform-chinas-ughur-heartland-into-security-state-idUSKBN1713AS)

Reuters, *Turkish leader calls Xinjiang killings "genocide"*, 11 juli 2009, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-china-sb/turkish-leader-calls-xinjiang-killings-genocide-idUSTRE56957D20090711>

Shanghaiist, *China ranks dead last in internet freedom survey for second straight year*, 16 november 2016, http://shanghaiist.com/2016/11/16/internet_freedom.php

Shanghaiist, *China's controversial new intelligence law goes into effect, aimed at cracking down on foreign spies*, 29 juni 2017, <http://shanghaiist.com/2017/06/29/intelligence-law.php>

South China Morning Post, *Beijing's cruel eviction of its migrant workers is a stain on China's urbanisation drive*, 29 november 2017, <http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2121930/beijings-cruel-eviction-its-migrant-workers-stain-chinas>

South China Morning Post, *China brings People's Armed Police under control of top military chiefs*, 28 december 2017, <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2125880/china-brings-peoples-armed-police-under-control-top>

[South China Morning Post, *China's big brother: How artificial intelligence is catching criminals and advancing healthcare*, 10 december 2017, http://www.scmp.com/magazines/post-magazine/long-reads/article/2123415/doctor-border-guard-policeman-artificial](http://www.scmp.com/magazines/post-magazine/long-reads/article/2123415/doctor-border-guard-policeman-artificial)

South China Morning Post, *China's leadership reshuffle 2017: Rising stars. Why Chinese Communist Party's largest elite body now has a lot of new members, but not many young ones*, 13 november 2017, <http://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2118939/why-chinese-communist-partys-largest-elite-body-now-has>

South China Morning Post, *China's new leadership team unveiled: Zhao Leji named as anti-graft chief while Xi Jinping elevates trusted deputy to top military role*, 26 oktober 2017, <http://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2116838/what-xi-jinpings-choices-his-new-leadership-team-show>

Southbank Centre, *Change and continuity under China's two-child policy*, 3 oktober 2017, <https://www.southbankcentre.co.uk/blog/change-and-continuity-under-china%E2%80%99s-two-child-policy>

Taipei Times, *Chinese refugees in legal limbo*, 11 augustus 2017, <http://www.taipetimes.com/News/editorials/archives/2017/08/11/2003676295>

The Atlantic, *In China, unregistered churches are driving a religious revolution*, 23 april 2017, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/04/china-unregistered-churches-driving-religious-revolution/521544/>

The Atlantic, *The Bo Xilai trial and China's 'rule of law': same old, same old*, 21 augustus 2013, <https://www.theatlantic.com/china/archive/2013/08/the-bo-xilai-trial-and-chinas-rule-of-law-same-old-same-old/278868/>

The Catholic Weekly, *China's harvest of blood, built upon Falun Dafa prisoners of conscience*, 19 juli 2017, <https://www.catholicweekly.com.au/chinas-harvest-of-blood-built-upon-falun-dafa-prisoners-of-conscience/>

The Christian Post, *Over 80 Chinese Christians arrested after worshipping in house churches*, 7 maart 2017, <https://www.christianpost.com/news/over-80-chinese-christians-arrested-for-worshipping-in-house-churches-176914/>

The Conversation, *A new law in China is threatening the work of international NGOs*, 6 januari 2017, <http://theconversation.com/a-new-law-in-china-is-threatening-the-work-of-international-ngos-70884>

The Diplomat, *2 dueling visions of human rights in China*, 6 oktober 2016, <https://thediplomat.com/2016/10/2-dueling-visions-of-human-rights-in-china/>

[The Diplomat, *Call Tiananmen attack what it was: Terrorism*, 3 november 2013, https://thediplomat.com/2013/11/call-tiananmen-attack-what-it-was-terrorism/](https://thediplomat.com/2013/11/call-tiananmen-attack-what-it-was-terrorism/)

The Diplomat, *China and the Vatican are step closer to mending ties*, 10 februari 2017, <https://thediplomat.com/2017/02/china-and-the-vatican-are-a-step-closer-to-mending-ties/>

The Diplomat, *China fines its top 3 internet giants for violating cybersecurity law*, 26 september 2017, <https://thediplomat.com/2017/09/china-fines-its-top-3-internet-giants-for-violating-cybersecurity-law/>

[The Diplomat, *China to add Xi Jinping thought and national supervision system to constitution*, 22 januari 2018, https://thediplomat.com/2018/01/china-to-add-xi-jinping-thought-and-national-supervision-system-to-constitution/](https://thediplomat.com/2018/01/china-to-add-xi-jinping-thought-and-national-supervision-system-to-constitution/)

The Diplomat, *China's comprehensive counter-terrorism law*, 23 januari 2016, <https://thediplomat.com/2016/01/chinas-comprehensive-counter-terrorism-law/>

The Diplomat, *China's cybersecurity law: What you need to know*, 1 juni 2017, <https://thediplomat.com/2017/06/chinas-cybersecurity-law-what-you-need-to-know/>

The Diplomat, *China's hukou reforms and the urbanization challenge*, <https://thediplomat.com/2017/02/chinas-hukou-reforms-and-the-urbanization-challenge/>

The Diplomat, *China's ngos go global*, 23 maart 2016, <https://thediplomat.com/2016/03/chinas-ngos-go-global/>

The Diplomat, *China's two-child policy: What next?*, 4 maart 2016, <https://thediplomat.com/2016/03/chinas-two-child-policy-what-next/>

The Diplomat, *Get ready for an even more assertive China*, 1 november 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/get-ready-for-an-even-more-assertive-china/>

The Diplomat, *Overseas NGOs in China: Left in legal limbo*, 4 maart 2017, <https://thediplomat.com/2017/03/overseas-ngos-in-china-left-in-legal-limbo/>

The Diplomat, *The truth about China's new national security law*, 1 juli 2015, <https://thediplomat.com/2015/07/the-truth-about-chinas-new-national-security-law/>

The Diplomat, *To be a global leader, China needs a new refugee policy*, 22 juli 2017, <https://thediplomat.com/2017/07/to-be-a-global-leader-china-needs-a-new-refugee-policy/>

The Diplomat, *What did China accomplish at the Belt and Road Forum?*, 16 mei 2017, <https://thediplomat.com/2017/05/what-did-china-accomplish-at-the-belt-and-road-forum/>

The Diplomat, *What will be added to the Chinese Party's constitution?*, 19 september 2017, <https://thediplomat.com/2017/09/what-will-be-added-to-the-chinese-communist-partys-constitution/>

The Diplomat, *Why is China's government 'demolishing' a Tibetan Buddhist monastery?*, 4 augustus 2017, <https://thediplomat.com/2017/08/why-is-chinas-government-demolishing-a-tibetan-buddhist-monastery/>

[The Economist, *China's great firewall is rising*, 4 januari 2018.](https://www.economist.com/news/china/21734029-how-high-will-it-go-chinas-great-firewall-rising)
<https://www.economist.com/news/china/21734029-how-high-will-it-go-chinas-great-firewall-rising>

The Economist, *Chinese attitudes towards gay rights*, 6 juni 2017, <https://www.economist.com/blogs/economist-explains/2017/06/economist-explains-2>

[The Economist, *Remote control. Family planning in Xinjiang*, 7 november 2015.](https://www.economist.com/news/china/21678007-government-xinjiang-trying-limit-muslim-births-remote-control)
<https://www.economist.com/news/china/21678007-government-xinjiang-trying-limit-muslim-births-remote-control>

The Globe and Mail, *How China is targeting its Uyghur ethnic minority abroad*, 12 november 2017, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/uyghurs-around-the-world-feel-new-pressure-as-china-increases-its-focus-on-thoseabroad/article36759591/>

The Gospel Herald, *Chinese house church ordered to stop meeting, singing hymns – or face legal action*, 4 oktober 2016, <http://www.gospelherald.com/articles/67004/20161004/chinese-house-church-ordered-to-stop-meeting-singing-hymns-or-face-legal-action.htm>

The Guardian, *Beijing warns Hongkong marchers not to challenge mainland rule*, 1 juli 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/01/beijing-hong-kong-marchers-challenge-mainland-rule>

The Guardian, *China bans depictions of gay people on television*, 4 maart 2016, <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2016/mar/04/china-bans-gay-people-television-clampdown-xi-jinping-censorship>

The Guardian, *China bans religious names for muslim babies in Xinjiang*, 25 april 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/25/china-bans-religious-names-for-muslims-babies-in-xinjiang>

The Guardian, *China granted seat on UN's Human Rights Council*, <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/13/china-granted-seat-un-human-rights-council>

The Guardian, *China passes new national security law, extending control over the internet*, 1 juli 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/01/china-national-security-law-internet-regulation-cyberspace-xi-jinping>

The Guardian, *China riot police seal off city centre after smog protesters put masks on statues*, 12 december 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/12/china-riot-police-seal-off-city-centre-after-smog-protesters-put-masks-on-statues>

The Guardian, *Chinese transgender man wins landmark wrongful dismissal case*, 3 januari 2017, <https://www.theguardian.com/society/2017/jan/03/transgender-man-in-china-wins-wrongful-dismissal-case>

The Guardian, *Court hears China's first transgender discrimination case*, 12 april 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/12/court-hears-chinas-first-transgender-discrimination-case>

The Guardian, *For Chinese women, unmarried motherhood remains the final taboo*, 20 januari 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/20/china-unmarried-motherhood-remains-final-taboo>

The Guardian, *In Hong Kong's book industry, 'everybody is scared'*, 28 december 2016, <https://www.theguardian.com/books/2016/dec/28/in-hong-kongs-book-industry-everybody-is-scared>

[The Guardian, *Islamic group claims responsibility for attack on China's Tiananmen square*, 25 november 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/25/islamic-china-tiananmen-beijing-attack>](https://www.theguardian.com/world/2013/nov/25/islamic-china-tiananmen-beijing-attack)

The Guardian, *Liu Xiaobo, Nobel laureate and political prisoner, dies at 61 in Chinese custody*, 13 juli 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/13/liu-xiaobo-nobel-laureate-chinese-political-prisoner-dies-61>

The Guardian, *The \$900bn question: What is the Belt and Road initiative?*, 12 mei 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/12/the-900bn-question-what-is-the-belt-and-road-initiative>

The Guardian, *The omnipotent seven: Meet the men who make up China's new Politburo*, 25 oktober 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/25/the-seven-men-who-make-up-chinas-new-politburo-xi-jinping>

The Guardian, *UN tells China to release human rights activists and pay them compensation*, 20 oktober 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/20/un-china-report-release-human-rights-activists-pay-compensation>

The Guardian, *Xi Jinping heralds 'new era' of Chinese power at Communist party congress*, 18 oktober 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/18/xi-jinping-speech-new-era-chinese-power-party-congress>

The Guardian, *'Your only right is to obey'. Lawyer describes torture in China's secret jails*, 23 januari 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/23/lawyer-torture-china-secret-jails-xie-yang>

The Huffington Post, *China's first domestic violence law still needs work, say activists*, 1 oktober 2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/china-domestic-violence_us_5875205fe4b099cdb0ffc263

The Huffington Post, *This visualization shows China's jailed, murdered and missing political prisoners*, 19 maart 2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/political-prisoners-china-database_us_589a1d83e4b09bd304be3300

The New York Times, *A Chinese threat to Australian openness*, 31 juli 2017, <https://www.nytimes.com/2017/07/31/opinion/australia-chinese-students.html>

The New York Times, *China blocks WhatsApp, broadening online censorship, 25 september 2017*, <https://www.nytimes.com/2017/09/25/business/china-whatsapp-blocked.html?referer=>

The New York Times, *China enshrines Xi Jinping thought, elevating leader to Mao-like status*, 24 oktober 2017; <https://www.nytimes.com/2017/10/24/world/asia/china-xi-jinping-communist-party.html>

The New York Times, *Chinese citizens evade internet censors to remember Liu Xiaobo*, 14 juli 2017, <https://www.nytimes.com/2017/07/14/world/asia/china-liu-xiaobo-censorship-internet.html>

The New York Times, *Chinese official at center of scandal is found guilty and given a life term, 21 september 2013*, <http://www.nytimes.com/2013/09/22/world/asia/bo-xilai-official-is-found-guilty-of-all-charges-and-given-life-term.html?mcubz=2>

The New York Times, *Chinese police dynamite Christian megachurch, 12 januari 2018*, <https://www.nytimes.com/2018/01/12/world/asia/china-church-dynamite.html>

The New York Times, *From political star to 'a sacrificial object' in China, 22 juli 2017*, https://www.nytimes.com/2017/07/22/world/asia/china-xi-jinping-sun-zhengcai-chongqing.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FBo%20Xilai&action=click&contentCollection=timestopics&region=stream&module=stream_unit&version=latest&contentPlacement=1&pgtype=collection

The New York Times, *Under Beijing's eyes, 18 augustus 2014*, <https://www.nytimes.com/2014/08/19/opinion/murong-xuecun-under-beijings-eyes.html>

The New York Times, *Xi Jinping presses military overhaul, and two generals disappear, 11 oktober 2017*, <https://www.nytimes.com/2017/10/11/world/asia/xi-jinping-military-china-purge.html>

The Telegraph, *China detains 18 members of 'cult' which believes Jesus was reincarnated as a woman*, 27 juli 2017, <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/07/27/china-detains-18-members-cult-believes-jesus-reincarnated-woman/>

The Telegraph, *Inside China's most radical cult*, 2 februari 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/11046155/Inside-Chinas-most-radical-cult.html>

The Tibet Post, *High Court rules to give passports to Tibetans born in India, 30 maart 2017*, <http://www.thetibetpost.com/en/news/exile/5459-high-court-rules-to-give-passports-to-tibetans-born-in-india>

The Washington Post, *China jails yet another human rights lawyer in ongoing crackdown on dissent*, 21 november 2017, <https://www.washingtonpost.com/world/another-chinese-human-rights-lawyer-is->

[going-to-jail/2017/11/20/5af09cbc-ce5d-11e7-8447-3d80b84bebad_story.html?utm_term=.e6b9c32f7f21](https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/despite-a-new-law-china-is-failing-survivors-of-domestic-violence/2017/02/02/ae7948a4-e31f-11e6-a419-eefe8eff0835_story.html?utm_term=.e6b9c32f7f21)

The Washington Post, *Despite a new law, China is failing survivors of domestic violence*, 2 februari 2017, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/despite-a-new-law-china-is-failing-survivors-of-domestic-violence/2017/02/02/ae7948a4-e31f-11e6-a419-eefe8eff0835_story.html?utm_term=.d0d5dfd73bba

The Washington Post, *The walls are closing in: China finds new ways to tighten internet controls*, 27 september 2017, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/the-walls-are-closing-in-chinafinds-new-ways-to-tighten-internet-controls/2017/09/26/2e0d3562-9ee6-11e7-b2a7-bc70b6f98089_story.html?utm_term=.abb6ff91532b

Time, *China now says almost 100 killed in Xinjiang violence*, 4 augustus 2014, <http://time.com/3078381/china-xinjiang-violence-shache-yarkand/>

Time, *China's restive Xinjiang province changes family planning rules to 'promote ethnic equality'*, 1 augustus 2017, <http://time.com/4881898/china-xinjiang-uighur-children/>

Time Out Beijing, *Court hears China's first transgender employment rights case*, 13 juni 2016, <http://www.timeoutbeijing.com/features/LGBT/150915/Court-hears-Chinas-first-transgender-employment-rights-case.html>

UCA News, *Three 'stubborn' Chinese priests held, as bishop goes free*, 11 mei 2017, <https://www.ucanews.com/news/three-stubborn-chinese-priests-held-as-bishop-goes-free/79194>

[UN Committee on the Rights of the Child \(CRC\), *Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of China \(including Hong Kong and Macau Special Administrative Regions\), adopted by the Committee at its sixty-fourth session \(16 September – 4 October 2013\)*, via Refworld, 4 oktober 2013, http://www.refworld.org/type.CONCOBSERVATIONS,,CHN,5263de9d4,0.html](http://www.refworld.org/type.CONCOBSERVATIONS,,CHN,5263de9d4,0.html)

UNDP China, *'Being LGBTI in China' survey report launched*, 17 mei 2016, <http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/presscenter/pressreleases/2016/05/17/-being-lgbti-in-china-survey-report-launched-.html>

UNDP, *Being LGBTI in China. A national survey on social attitudes towards sexual orientation, gender identity and gender expression*, 15 mei 2016, http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/democratic_governance/being-lgbt-in-china.html

UNHCR, *Factsheet China*, december 2015, <http://www.unhcr.org/protection/operations/5000187d9/china-fact-sheet.html>

United States Commission on International Religious Freedom, *Annual report 2017, China*, 26 april 2017, <http://www.uscirf.gov/sites/default/files/China.2017.pdf>

United States Institute of Peace (USIP), *The current situation in China* (factsheet), 16 februari 2017, <https://www.usip.org/sites/default/files/2017-03/the-current-situation-in-china.pdf>

US Department of State, *2017 Trafficking in persons report China*, juni 2017, <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2017/271165.htm>

US Department of State, *China (includes Tibet, Hong Kong, and Macao) 2016 human rights report*, 3 maart 2017,

<https://www.state.gov/documents/organization/265540.pdf>

Voice of America, *Millions in China still dealing with aftermath of one-child policy*, 1 maart 2016, <https://www.voanews.com/a/millions-in-china-still-dealing-with-aftermath-of-1-child-policy/3214173.html>

Vox, *Transgender activists in China just scored a historic victory*, 27 juli 2017, <https://www.vox.com/world/2017/7/27/16049820/china-transgender-discrimination-lawsuit-mr-c>

Washington Post, *Uighurs face 'grim' return to China as authorities level terrorism claims*, 10 juli 2015, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinese-uighurs-face-grim-return-as-authorities-raise-terrorist-claims/2015/07/10/7ac10ed2-f319-4130-868d-a082d9f9b564_story.html?utm_term=.58f16f76b630

Wired, *Big data meets big brother as China moves to rate its citizens*, 21 oktober 2017, <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>

World Watch Monitor, *China's new religion regulations expected to increase pressure on Christians*, <https://www.worldwatchmonitor.org/2018/02/chinas-new-religion-regulations-expected-increase-pressure-christians/>

World Watch Monitor, *Chinese priest missing after 'brief chat' with authorities*, 11 januari 2018, <https://www.worldwatchmonitor.org/coe/chinese-priest-missing-brief-chat-authorities/>

Xinhuanet, *18 detained in connection to cult activities*, 26 juli 2017, http://news.xinhuanet.com/english/2017-07/26/c_136474914.htm

4.2 Kaart van China

Bron: http://www.orangesmile.com/common/img_country_maps/china-map-0.jpg